

Μαθήματα Οικονομίας: Μια Έρευνα για τον Χρηματοοικονομικό Αλφαριθμητισμό των Γυναικών στην Ελλάδα

Περιεχόμενα

Εισαγωγή 5

Σύνοψη 7

Κεφάλαιο 1. Ο Χρηματοοικονομικός Αλφαριθμητισμός των Γυναικών στην Ελλάδα και τον Κόσμο 12

A. Βασικές Έννοιες και Ορισμοί: Γιατί Ασχολούμαστε με τον Χρηματοοικονομικό Αλφαριθμητισμό των Γυναικών; 13

B. Ο Χρηματοοικονομικός Αλφαριθμητισμός των Γυναικών στην Ευρώπη και τον Κόσμο 21

Γ. Ο Χρηματοοικονομικός Αλφαριθμητισμός των Γυναικών στην Ελλάδα 28

Δ. Οι Αιτίες του Χαμηλού Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού: Γιατί Μένουμε Πίσω; 30

Ε. Οι Συνέπειες του Χαμηλού Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού 37

Κεφάλαιο 2. Ευρήματα Εμπειρικής Διερεύνησης στον Γενικό Πληθυσμό 40

A. Η Μεθοδολογία της Έρευνας 41

B. Αναλυτικά Ευρήματα Ποσοτικής και Ποιοτικής Έρευνας 43

Γ. Ευρήματα Ποιοτικής Έρευνας 97

Δ. Γενικά Συμπεράσματα 106

Κεφάλαιο 3. Καλές Πρακτικές και Προτάσεις **109**

A. Καλές Πρακτικές Από Όλο τον Κόσμο: Βασικές Αρχές 134

B. Καλές Πρακτικές Από Όλο τον Κόσμο: Παραδείγματα Προγραμμάτων 135

Γ. Προτάσεις για τη Βελτίωση του Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού των
Γυναικών στην Ελλάδα 151

Παράρτημα **156**

Ενδεικτική Βιβλιογραφία **158**

Μια έρευνα των:

Women on Top

Το [Women On Top](#) είναι ένας οργανισμός με στόχο την επαγγελματική ενδυνάμωση των γυναικών και την ισότητα στην εργασία. Ιδρύθηκε το 2012 και από τότε έχει δημιουργήσει και παρακολουθήσει πάνω από 1.000 συνεργασίες mentoring και έχει εκπαιδεύσει πάνω από 1.500 άνεργες, μισθωτές και αυτοαπασχολούμενες γυναίκες σε σεμινάρια επαγγελματικής ανάπτυξης. Παράλληλα, μέσα από την πρωτοβουλία Women On Top in Business, παρέχει εκπαίδευση, συμβουλευτική και υπηρεσίες διαχείρισης έργου σε επιχειρήσεις και οργανισμούς που επιθυμούν να κάνουν πράξη την ισότιμη εκπροσώπηση των γυναικών στην αγορά εργασίας. Τέλος, έχει αναπτύξει μία ευρεία πλατφόρμα επικοινωνίας και παραγωγής περιεχομένου (έρευνες, άρθρα, podcasts, εκδηλώσεις κ.ά.), με στόχο το χτίσιμο δυναμικών κοινοτήτων γύρω από τον στόχο της έμφυλης ισότητας.

αθηNEA

Η [αθηNEA](#) είναι ένας οργανισμός new media που αφουγκράζεται το σήμερα με τα μάτια στραμμένα στο μέλλον. Με το flagship newsletter της, το οποίο διαβάζουν καθημερινά χιλιάδες αναγνώστες, η αθηNEA ενημερώνει σύντομα και περιεκτικά για ό,τι συμβαίνει στην Ελλάδα και τον κόσμο, σεβόμενη τον πολύτιμο χρόνο τους. Ως μέσο που επιλέγει μια νέα γενιά Ελλήνων δυναμική, μορφωμένη και απαιτητική, που θέλει μια ολοκληρωμένη ενημέρωση για τα δικά της ενδιαφέροντα, εκδίδει παράλληλα μια σειρά από θεματικά newsletters και εκδόσεις (Carpe Vinum, Ex Libris, Polaris κ.ά.), ενώ διατηρεί site ποικίλης θεματολογίας. Μέσα από το τμήμα της αθηNEA Narrative συνεργάζεται με εταιρείες και οργανισμούς για να τους υποστηρίξει στις ανάγκες επικοινωνίας τους, ενώ μέσα από το τμήμα αθηNEA Research έχει αποκομίσει σημαντική εμπειρία υλοποίησης ερευνητικών έργων στους κλάδους του τουρισμού και της αγροδιατροφής, στη βιώσιμη επιχειρηματικότητα, τη γυναικεία ενδυνάμωση, αλλά και το μέλλον της εργασίας.

Σε συνεργασία με την:

qed

Η qed είναι εταιρεία εφαρμοσμένης έρευνας, που προσφέρει όλο το εύρος των υπηρεσιών της κοινωνικής και εμπορικής έρευνας στην Ελλάδα και στην ευρύτερη περιοχή των Βαλκανίων. Η qed ιδρύθηκε το 1998 από τον ψυχολόγο Νίκο Αθανασιάδη και την κοινωνιολόγο Χριστίνα Καράμπελα και μέχρι σήμερα προσφέρει par excellence συμβουλευτικές υπηρεσίες και μελέτη/ανάλυση πρωτογενών και δευτερογενών δεδομένων. Είναι πιστοποιημένο μέλος των φορέων: European Society for Opinion and Marketing Research (ESOMAR), Σύλλογος Εταιρειών Δημοσκόπησης και Έρευνας Αγοράς (ΣΕΔΕΑ), Σύστημα Ποιοτικού Ελέγχου Συλλογής Στοιχείων (ΠΕΣΣ).

Με τη χρηματοδότηση της:

Παπαστράτος/PMI

Η Παπαστράτος, θυγατρική εταιρεία της [Philip Morris International](#) (PMI), κατέχει ηγετική θέση στην παραγωγή και εμπορία τσιγάρων και smoke-free προϊόντων καπνού στην Ελλάδα για εννέα δεκαετίες. Το 2017 μετασχηματίστηκε ριζικά για την υλοποίηση του μεγάλου οράματος της PMI για έναν κόσμο απαλλαγμένο από το τσιγάρο. Με μια επένδυση ύψους 300 εκατ. ευρώ, μετέτρεψε το εργοστάσιό της στον Ασπρόπυργο σε μονάδα αποκλειστικής παραγωγής θερμαινόμενων ράβδων καπνού για το νέο, προϊόν δυνητικά μειωμένου κινδύνου σε σχέση με το τσιγάρο, το IQOS, το πρώτο προϊόν της PMI που θερμαίνει και δεν καίει τον καπνό. Τον Ιούλιο του 2020 ο Αμερικανικός Οργανισμός Τροφίμων και Φαρμάκων (FDA) αδειοδότησε το IQOS ως προϊόν διαφοροποιημένου κινδύνου. Μέχρι τον Ιούλιο του 2021, περίπου 14,7 εκατ. ενήλικοι καπνιστές σε όλο τον κόσμο και περισσότεροι από 330.000 στην Ελλάδα έχουν επιλέξει τη νέα τεχνολογία, διαθέσιμη σε 67 χώρες. Τον Ιούνιο του 2021, με αφορμή τον εορτασμό των 90 χρόνων, η Παπαστράτος ανακοίνωσε τη Στρατηγική Βιώσιμης Ανάπτυξης για τα επόμενα 5 χρόνια, βασισμένη σε 5 πυλώνες, με σαφείς και μετρήσιμους στόχους. Για τον 5^ο πυλώνα «Κοινωνία», η κατεύθυνση των πόρων της Παπαστράτος θα είναι για δράσεις με στόχο την ενδυνάμωση της γυναίκας και για δράσεις που αφορούν στην αντιμετώπιση της Κλιματικής Κρίσης. Περισσότερες πληροφορίες για την εταιρεία στο www.papastratosmazi.gr.

Εισαγωγή

Οικονομικές αποφάσεις παίρνουμε όλες και όλοι καθημερινά στη ζωή μας. Κάποιες είναι πιο μικρές –η επίσκεψη στο περίπτερο, τα ψώνια του νοικοκυριού, μια ανάληψη από την τράπεζα, η πληρωμή των λογαριασμών, η αποταμίευση– και άλλες πιο μεγάλες. Από την ενοικίαση ή την αγορά κατοικίας στην επιλογή μιας ασφάλειας ή ενός επενδυτικού προϊόντος, ή στον σχεδιασμό της συνταξιοδότησής μας.

Πόσο επιδέξιες και επιδέξιοι είμαστε στη διαχείριση των οικονομικών μας; Με βάση ποιες θεωρητικές γνώσεις λαμβάνουμε αυτές τις αποφάσεις και πόσο αποτελεσματικές αποδεικνύονται στην πράξη; Ποια είναι η σχέση μας με το χρήμα, πώς μας κάνει να νιώθουμε και πόση αυτοπεποίθηση αισθανόμαστε σε ό,τι αφορά τα ζητήματα αυτά;

Οι απαντήσεις σε όλες τις παραπάνω ερωτήσεις συνδέονται με μία έννοια που επηρεάζει ποικιλοτρόπως τη ζωή μας: τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό. Παρ' όλα αυτά, είναι ένας όρος που οι περισσότερες και οι περισσότεροι δεν γνωρίζουμε. Έχει να κάνει με δεξιότητες και γνώσεις που δεν καλλιεργούνται ενεργά στην ελληνική κοινωνία, δαιωνίζοντας ανισότητες και υπονομεύοντας την οικονομική μας ευημερία.

Στην έρευνα αυτή, που πραγματοποιήθηκε από το Women On Top και την αθηΝΕΑ, σε συνεργασία με την qed και με τη χρηματοδότηση της Παπαστράτος/PMI, θελήσαμε να διερευνήσουμε κατά πόσο οι γυναίκες στην Ελλάδα είναι σε θέση να διαχειριστούν το οικονομικό τους παρόν, να χτίσουν την οικονομική τους ανεξαρτησία και να πάρουν οικονομικές αποφάσεις που θα συμβάλουν στην ευημερία τη δική τους, των οικογενειών τους και της κοινωνίας μας στο μέλλον. Θελήσαμε, επίσης, να τοποθετήσουμε την πραγματικότητα των γυναικών στο ευρύτερο πλαίσιο του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού των ατόμων στην Ελλάδα, ώστε να βγάλουμε συμπεράσματα σε σχέση με άλλους παράγοντες, πέραν του φύλου, που επηρεάζουν το σύνολο αυτό των γνώσεων, των συμπεριφορών, των πεποιθήσεων και των δεξιοτήτων.

Η εστίαση στις γυναίκες προέρχεται τόσο από τα ερευνητικά και πρακτικά ενδιαφέροντα των δύο οργανισμών, του Women On Top και της αθηΝΕΑΣ όσο και από τη σταθερή προτεραιοποίηση του θέματος της έμφυλης ισότητας από την Παπαστράτος/PMI. Η πιο σημαντική παράμετρος, ωστόσο, για την επιλογή της συγκεκριμένης έρευνας, είναι το ότι ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός αποτελεί βασικό πυλώνα της οικονομικής ανεξαρτησίας και της δυνατότητας των γυναικών να συμμετέχουν ισότιμα σε όλες τις κοινωνικές, οικονομικές και πολιτικές λειτουργίες και η ισότητα αυτή αποτελεί έναν στόχο που ακόμα, ως χώρα, ως Ευρώπη και ως κόσμος, δεν έχουμε πετύχει.

Το Παγκόσμιο Οικονομικό Φόρουμ, μετά το ξέσπασμα της πανδημίας της COVID-19, δημοσίευσε την εκτίμηση ότι ως κοινωνίες χρειαζόμαστε 135,6 χρόνια ακόμα για να κατακτήσουμε την έμφυλη ισότητα σε όλο το φάσμα της ανθρώπινης δραστηριότητας¹ και ότι ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός αποτελεί αναπόφευκτα βασικό πυλώνα αυτής της προσπάθειας, στην οποία εμπλεκόμαστε όλες και όλοι. Πιστές στη δέσμευσή μας για την ενδυνάμωση των γυναικών και την προώθηση της συμπερίληψης στην εργασιακή και δημόσια ζωή, καταθέτουμε την έρευνα αυτή που ελπίζουμε ότι θα προσφέρει όχι μόνο τροφή για σκέψη, αλλά και πρακτικές λύσεις, ώστε να μπορέσουμε, ίσως, να κάνουμε αυτό το διάστημα συντομότερο και το μέλλον μας πιο ισότιμο, πλούσιο και δημιουργικό.

---

¹ World Economic Forum (2021). "Global Gender Gap Report 2021", accessed May 2021, text at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf

Σύνοψη

Στην έρευνα αυτή, που πραγματοποιήθηκε από το Women On Top και την αθηΝΕΑ, σε συνεργασία με την qed, με τη χρηματοδότηση της Παπαστράτος/PMI, διερευνήθηκαν τέσσερις διαστάσεις του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού των ατόμων και ιδιαίτερα των γυναικών στην Ελλάδα, οι οποίες αφορούν τη γνώση οικονομικών θεμάτων, τη χρήση χρηματοοικονομικών προϊόντων και υπηρεσιών, την αυτοπεποίθηση του πληθυσμού στα θέματα αυτά, καθώς και τις πεποιθήσεις για τα ζητήματα που σχετίζονται με τα χρήματα και την οικονομία.

Στη βιβλιογραφική ανασκόπηση της έρευνας αναφέρονται διεξοδικά ευρήματα σχετικά με το επίπεδο του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού σε άλλες περιοχές του κόσμου και, κυρίως, οι αιτίες του έμφυλου χάσματος στον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό (το χάσμα στην εκπαίδευση, οι περιορισμένες ευκαιρίες εξοικείωσης, τα κοινωνικά στερεότυπα, η χαμηλή αυτοπεποίθηση και ο υποβιβασμός της σημασίας των δεξιοτήτων αυτών), καθώς και οι σοβαρότατες συνέπειές του για τις γυναίκες, τις οικογένειές τους και την ευρύτερη κοινωνία στην οποία δραστηριοποιούνται.

Τα ευρήματα της εμπειρικής διερεύνησης του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού στην Ελλάδα παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς αποτυπώνουν ανάγλυφα τις ιδιαιτερότητες των συγκεκριμένων γνώσεων και δεξιοτήτων των ατόμων στη χώρα μας και δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στη σκιαγράφηση των διαφορών στον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό μεταξύ ανδρών και γυναικών.

Σε ό,τι αφορά τη **γνώση** γύρω από τα οικονομικά θέματα, από την έρευνα προέκυψε ότι οικονομικά εγγράμματο χαρακτηρίζεται μόλις το 43% των ατόμων στη χώρα μας και ότι δεν υπάρχει κάποια ουσιαστική διαφορά, στο κομμάτι αυτό, ανάμεσα στους άνδρες και τις γυναίκες.

Ο οικονομικός αναλφαριθμητισμός εμφανίζεται εντονότερος στις πιο μεγάλες ηλικίες. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το ότι είναι μεγαλύτερος στις γυναίκες, με εξαίρεση τις ηλικιακές κατηγορίες 18-24 και 55+. Παράλληλα, διαπιστώνουμε ότι ο οικονομικός αναλφαριθμητισμός εμφανίζεται εντονότερος στις λιγότερο

ευκατάστατες κοινωνικοοικονομικές ομάδες. Είναι δε αξιοσημείωτο ότι στις ομάδες αυτές οι διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών πρακτικά μηδενίζονται, ενώ διευρύνονται, με διαφορετικούς τρόπους, στη μέση και ανώτερη κοινωνικοοικονομικά τάξη. Ταυτόχρονα, πολλές γυναίκες δείχνουν μικρή αυτοπεποίθηση, παρότι έχουν επαρκείς γνώσεις χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Τέλος, αναδεικνύεται ότι, ενώ οι γυναίκες δεν γνωρίζουν λιγότερα από τους άνδρες, ωστόσο θα δυσκολεύονταν περισσότερο να βρουν τον κατάλληλο άνθρωπο για να τους δώσει συμβουλές για αυτά που δεν γνωρίζουν.

Σε ό,τι αφορά την **οικονομική συμπεριφορά**, φαίνεται ότι οι γυναίκες δεν υπολείπονται στα οικονομικά θέματα γενικά, αλλά στις πιο «τεχνικές» πλευρές της οικονομικής δραστηριότητας.

Οι γυναίκες όλων των κοινωνικοοικονομικών τάξεων και μορφωτικών επιπέδων δηλώνουν σημαντικά μικρότερη χρήση πιο σύνθετων χρηματοοικονομικών προϊόντων (ασφάλειες και επενδύσεις), ελαφρώς μικρότερη χρήση χρεωστικών καρτών, αλλά μεγαλύτερη χρήση πιστωτικών καρτών από τους άνδρες. Επίσης, δείχνουν να έχουν λιγότερο καλή εικόνα των οικονομικών τους και ελαφρώς μικρότερη εξοικείωση με την κατάρτιση προσωπικού/οικογενειακού προϋπολογισμού. Τέλος, φαίνεται να έχουν σε μικρότερο ποσοστό κάποιο πλάνο για την αποπληρωμή των χρεών τους και να διαθέτουν λιγότερες οικονομίες για έκτακτες ανάγκες σε σύγκριση με τους άνδρες.

Οι γυναίκες των ανώτερων κοινωνικοοικονομικών τάξεων, αλλά και οι πιο μορφωμένες, δεν δείχνουν περισσότερο φιλική διάθεση απέναντι στα τεχνικά θέματα. Για παράδειγμα, η προετοιμασία και υποβολή των φορολογικών δηλώσεων, καθώς και η λήψη των καταναλωτικών αποφάσεων του νοικοκυριού, φαίνεται να αποτελούν ανδρική υπόθεση στην Ελλάδα, με το έμφυλο χάσμα στις περιπτώσεις αυτές να αγγίζει μέχρι και τις 20 ποσοστιαίες μονάδες. Το εύρημα αυτό υπογραμμίζει τις μειωμένες ευκαιρίες εξοικείωσης με χρηματοοικονομικές έννοιες και πρακτικές, φαινόμενο που συχνά δεν επιτρέπει στις γυναίκες να ενισχύσουν τις γνώσεις, αλλά και την αυτοπεποίθησή τους, σε σχέση με τα ζητήματα αυτά.

Τέλος, από την ενότητα που εξετάζει το εύρος και το βάθος της ενημέρωσης των ατόμων σε σχέση με τα οικονομικά θέματα προκύπτει σημαντική διαφορά υπέρ των ανδρών. Η απόκλιση ανάμεσα στα δύο φύλα παραμένει ευρεία, ανεξαρτήτως κοινωνικοοικονομικής τάξης και μορφωτικού επιπέδου. Όσες γυναίκες, ωστόσο, είναι κύριες εισοδηματίες ή διαχειρίστριες στην οικογένειά τους παρουσιάζουν ελαφρώς υψηλότερα ποσοστά από τους άνδρες στη συχνότητα της οικονομικής τους ενημέρωσης.

Σε ό,τι αφορά τις **τάσεις** και τις **πεποιθήσεις** του κοινού σχετικά με τα ζητήματα χρηματοοικονομικής διαχείρισης, φαίνεται ότι το αντικείμενο των οικονομικών αγχώνει αρκετά άτομα.

Οι γυναίκες και οι νέοι/ες συνδέουν πολύ περισσότερο την οικονομική διαχείριση με συναισθήματα ανίας και άγχους, και αυτό πιθανότατα αποτελεί μία από τις αιτίες για τις οποίες προτιμούν να ασχολούνται άλλοι/ες με αυτήν. Παράλληλα καταγράφεται έντονη δυσπιστία προς τις τράπεζες, τη διαδικασία της πώλησης, το πλαστικό χρήμα και τον δανεισμό, χωρίς κάποια σημαντική διαφοροποίηση στις απαντήσεις ανδρών και γυναικών.

Το 45% των ανδρών και το 35% των γυναικών εκφράζει την άποψη ότι οι γυναίκες είναι λιγότερο κατάλληλες για την ενασχόληση με χρηματοοικονομικά θέματα, ποσοστά που κορυφώνονται στις απαντήσεις τόσο των πολύ νέων ατόμων όσο και των ατόμων άνω των 55 ετών. Άλλωστε, η ενασχόληση με τα χρήματα έχει αρνητικό «ηθικό» πρόσημο για σημαντική μερίδα πολιτών, στην οποία υπερ-εκπροσωπούνται οι γυναίκες και οι νέοι/ες της Generation Z. Διαφαίνεται, λοιπόν, εδώ μία ακόμη από τις αιτίες που παρεμποδίζουν τη συστηματική ενασχόληση των γυναικών με τα χρηματοοικονομικά ζητήματα και την ενίσχυση της γνώσης, της εξοικείωσης και της αυτοπεποίθησής τους σχετικά με αυτά.

Τέλος, είναι χαμηλότερο το ποσοστό των γυναικών που θεωρούν ότι είναι σημαντικό στις μέρες μας να γνωρίζουν κάποια πράγματα για τα οικονομικά θέματα, γεγονός που αναδεικνύει τη σημασία της ενημέρωσης και της ευαισθητοποίησής τους σε σχέση με τις συνέπειες του χρηματοοικονομικού αναλφαριθμητισμού για τις ίδιες και τις οικογένειές τους.

Μελετήσαμε, επίσης, κατά πόσο το κοινό (άνδρες και γυναίκες) στην Ελλάδα θεωρεί ότι μπορεί να χειριστεί αποτελεσματικά καταστάσεις ή να πάρει σωστές αποφάσεις για οικονομικά θέματα, έτσι ώστε να δημιουργήσουμε έναν δείκτη χρηματοοικονομικής **αυτοπεποίθησης**.

Το χάσμα μεταξύ ανδρών-γυναικών εμφανίζεται διευρυμένο σε ό,τι αφορά την αυτοπεποίθηση στην κατανόηση της οικονομικής γλώσσας και των επενδύσεων, στα δύο πιο τεχνικά αντικείμενα δηλαδή. Υφίσταται, όμως, και στο πεδίο της εξοικονόμησης χρημάτων και της κάλυψης των οικονομικών υποχρεώσεων.

Η κατανόηση των οικονομικών όρων εμφανίζεται μεγαλύτερη στις πιο ευκατάστατες τάξεις και στους απόφοιτους κάποιας τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Σε αυτές τις ομάδες, όμως, εμφανίζεται ιδιαίτερα διευρυμένο το έμφυλο χάσμα στην αυτοπεποίθηση. Στις χαμηλότερες κοινωνικοοικονομικές τάξεις, αντίθετα, βλέπουμε ότι το χάσμα που αναφέρεται στην αυτοπεποίθηση ανάμεσα στα δύο φύλα εξαλείφεται.

Στην ομάδα εκείνη των γυναικών που αναλαμβάνουν την οικονομική διαχείριση του νοικοκυριού τους χωρίς την παρουσία κάποιου άνδρα, η αυτοπεποίθηση για τα οικονομικά θέματα είναι μεγαλύτερη. Το χάσμα ανάμεσα σε αυτές και τους άνδρες παύει να υπάρχει.

Συνδυάζοντας τα ευρήματα της έρευνας που αφορούν την αυτοπεποίθηση με εκείνα που αφορούν τις πεποιθήσεις, βλέπουμε ότι η χαμηλή αυτοπεποίθηση των ατόμων συνδέεται με μεγαλύτερη καχυποψία και αποστροφή. Η τάση αυτή εμφανίζεται ιδιαίτερα ενισχυμένη στις γυναίκες.

Τέλος, μελετήσαμε τις αντιλήψεις ανδρών και γυναικών σε σχέση με το **μισθολογικό χάσμα** και το κατά πόσο αισθάνονται άνετα να διαπραγματεύονται τις αμοιβές τους.

Από τις απαντήσεις των ερωτώμενων διαφαίνεται ότι το 60% αποδέχεται την ύπαρξη του μισθολογικού χάσματος. Το ποσοστό αυτό είναι σαφώς μεγαλύτερο μεταξύ των γυναικών, αγγίζοντας το 73%.

Οι περισσότεροι άνδρες δηλώνουν ότι πληρώνονται ισότιμα με τους/τις συναδέλφους τους αλλά αναφέρουν μεγαλύτερη άνεση από τις γυναίκες στο να διαπραγματεύονται τον μισθό τους. Το ίδιο συμβαίνει και με όσους/ες ανήκουν στην ανώτερη κοινωνικοοικονομική τάξη.

Ιδιαίτερα μεγάλο έμφυλο χάσμα εμφανίζεται μεταξύ των οικονομικά αγράμματων ανδρών και γυναικών. Οι οικονομικά αναλφάβητες γυναίκες, δηλαδή, έχουν πολύ λιγότερη άνεση στο να διαπραγματεύονται την αμοιβή τους σε σχέση με τους οικονομικά αναλφάβητους άνδρες, αλλά και με τις οικονομικά εγγράμματες γυναίκες. Δημιουργείται έτσι ένας φαύλος κύκλος που, προβλέψιμα, κρατά τις γυναίκες αυτές εγκλωβισμένες σε ό,τι αφορά την οικονομική ανάπτυξη και ανεξαρτησία τους.

Στη συνέχεια, στρέφουμε την προσοχή μας στους τρόπους με τους οποίους μπορεί να βελτιωθεί ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός των γυναικών και στις πρωτοβουλίες και στα εργαλεία που θα βελτιώσουν τη χρηματοοικονομική τους κατάσταση. Αναδεικνύουμε τις βασικές αρχές που διέπουν προγράμματα και καλές πρακτικές χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού γενικότερα, με έμφαση σε χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου, όπου υπάρχουν σχετικά διαθέσιμα στοιχεία, αναφερόμαστε με μεγαλύτερη λεπτομέρεια σε κάποια προγράμματα που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την Ελλάδα και τέλος, λαμβάνοντας υπόψη και τα σημαντικά ευρήματα της εμπειρικής μας διερεύνησης, προχωράμε σε μια σειρά από συγκεκριμένες προτάσεις για την ανάπτυξη των σχετικών δεξιοτήτων στις ομάδες που τις χρειάζονται περισσότερο στη χώρα μας.

Α. Βασικές Έννοιες και Ορισμοί: Γιατί Ασχολούμαστε με τον Χρηματοοικονομικό Αλφαριθμητισμό των Γυναικών;

Η έννοια και η αξιολόγηση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού των ατόμων είναι κάτι που απασχολεί τις κοινωνίες, σε επίπεδο έρευνας αλλά και πρακτικής, εδώ και αρκετές δεκαετίες. Τι είναι, όμως, ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός (ή εγγραμματισμός) και γιατί να ασχοληθούμε με αυτόν;

Το 2003, η καθηγήτρια του Wright State University Danna Moore υποστήριξε ότι: «Οι πολίτες θεωρούνται χρηματοοικονομικά εγγράμματοι εφόσον είναι ικανοί και μπορούν να αποδείξουν ότι χρησιμοποιούν αποτελεσματικά τις γνώσεις που έχουν. Ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός δεν μπορεί να μετρηθεί άμεσα, οπότε χρησιμοποιούνται εναλλακτικές προσεγγίσεις. Ο αλφαριθμητισμός επιτυγχάνεται τόσο με την πρακτική εμπειρία όσο και με την ενεργή θεωρητική γνώση. Καθώς οι άνθρωποι επιμορφώνονται χρηματοοικονομικά, αναμένεται να γίνονται και πιο αποτελεσματικοί στη χρήση των οικονομικών τους πόρων».²

Το 2007, οι Annamaria Lusardi και Olivia Mitchell ορίζουν τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό ως την εξοικείωση των πολιτών με «τις πιο βασικές οικονομικές έννοιες που απαιτούνται για συνετές αποταμιευτικές και επενδυτικές

---

² Moore, D. (2003). "Survey of Financial Literacy in Washington State: Knowledge, Behavior, Attitudes, and Experiences", Washington State University Social and Economic Sciences Research Center, accessed May 2021, text at:

https://www.researchgate.net/publication/265728242_Survey_of_Financial_Literacy_in_Washington_State_Knowledge_behavior_Attitudes_and_Experiences

αποφάσεις».³ Έναν χρόνο μετά, η Lusardi ορίζει ακόμα πιο συγκεκριμένα τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό ως «γνώση βασικών χρηματοοικονομικών εννοιών, όπως η λειτουργία του ανατοκισμού, η διαφορά μεταξύ ονομαστικής και πραγματικής αξίας και τα βασικά στοιχεία της διαφοροποίησης κινδύνου».⁴

Το 2012, ο ΟΟΣΑ⁵ ορίζει τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό ως τον «συνδυασμό της αντίληψης, των γνώσεων, των δεξιοτήτων, των στάσεων και των συμπεριφορών που είναι απαραίτητα για να παίρνει κανείς σωστές οικονομικές αποφάσεις και, εν τέλει, να επιτυγχάνει την ατομική οικονομική ευημερία».

Με βάση τον ορισμό αυτό, που αναγνωρίστηκε σε παγκόσμιο επίπεδο από τους ηγέτες του G20 το 2012, ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός δεν μετρείται αποκλειστικά με βάση τις γνώσεις μας, αλλά είναι το σύνολο αυτών που πιστεύουμε, που γνωρίζουμε, που αισθανόμαστε για τα χρήματα, καθώς και του πώς αντιδρούμε στην πράξη όταν καλούμαστε να τα ζητήσουμε, να τα συγκεντρώσουμε, να τα ξοδέψουμε, να τα επενδύσουμε και, γενικά, να τα διαχειριστούμε.

Γιατί είναι σημαντικός;

Η σημασία του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού για την οικονομική συμπεριφορά και την οικονομική κατάσταση των ατόμων είναι καλά τεκμηριωμένη. Τα άτομα με γνώσεις χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού εμφανίζουν καλύτερες επιδόσεις στην κατάρτιση προϋπολογισμού, στην αποταμίευση, στον έλεγχο των εξόδων τους, στη διαχείριση των χρεών τους και

---

³ Lusardi, A. and Mitchell, O.S. (2007). "Financial Literacy and Retirement Preparedness: Evidence and Implications for Financial Education", *Business Economics*, Vol. 42/1, pp. 35-44, accessed May 2021, text at:

https://www.researchgate.net/publication/225566633_Financial_Literacy_and_Retirement_Preparedness_Evidence_and_Implications_for_Financial_Education

⁴ Lusardi, A. (2008). "Financial Literacy: An Essential Tool for Informed Consumer Choice?", National Bureau of Economic Research, accessed May 2021, text at:

<https://www.nber.org/papers/w14084>

⁵ Hung, A., Yoong, J. and Brown, E. (2013). "Women and Financial Literacy: OECD/INFE Evidence, Survey and Policy Responses", OECD, accessed May 2021, text at:

http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/TrustFund2013_OECD_INFE_Women_and_Fin_Lit.pdf

στον οικονομικό σχεδιασμό για το μέλλον. Οι συνέπειες αυτών των επιδόσεων είναι σημαντικές για την ψυχική και σωματική υγεία των εξαρτώμενων μελών της οικογένειας, την εκπαιδευτική εξέλιξη των παιδιών και τις σχέσεις των συντρόφων, αλλά και για την ευρύτερη οικονομική ευημερία, σταθερότητα και ανάπτυξη των κοινοτήτων στις οποίες δραστηριοποιούνται.⁶

Επίσης, ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός των ατόμων συνδέεται στενά με τον επαρκή οικονομικό σχεδιασμό για τα χρόνια μετά τη συνταξιοδότηση και τη συσσώρευση πλούτου την περίοδο αυτή (τα άτομα που σχεδιάζουν το χρηματοοικονομικό τους μέλλον συσσωρεύουν, κατά μέσο όρο, τρεις φορές περισσότερο πλούτο από εκείνα που δεν προγραμματίζουν σχετικά). Όσοι και όσες, αντίθετα, αγνοούν βασικές αρχές χρηματοοικονομικών –τον μηχανισμό του ανατοκισμού, το κόστος του χρέους, τη διαφοροποίηση του ρίσκου κ.λπ.– διαπράττουν συχνά σοβαρά και μη αναστρέψιμα λάθη στον συγκεκριμένο τομέα.⁷

Τέλος, οι οικονομικά εγγράμματοι καταναλωτές και καταναλώτριες βοηθούν τις –ολοένα και πιο πολύπλοκες– χρηματοπιστωτικές αγορές να λειτουργούν αποτελεσματικά: έχουν αυξημένες ικανότητες στη σύγκριση των χαρακτηριστικών διαφορετικών χρηματοοικονομικών προϊόντων και με τον τρόπο αυτό βελτιώνουν το επίπεδο του ανταγωνισμού. Επιπλέον, διεκδικούν προϊόντα που ανταποκρίνονται καλύτερα στις ανάγκες τους, με αποτέλεσμα να διεγείρουν την καινοτομία και τη βελτίωση της ποιότητας των αγορών. Τέλος, επειδή αποταμιεύουν περισσότερο, διαθέτουν και τα απαραίτητα κεφάλαια που ευνοούν τις επενδύσεις και την οικονομική ανάπτυξη. Οι γνώσεις τους, μάλιστα, τους αποτρέπουν από το να αντιδρούν σπασμωδικά στις διακυμάνσεις της

---

⁶ Hung, A., Yoong, J. and Brown, E. (2013). "Women and Financial Literacy: OECD/INFE Evidence, Survey and Policy Responses", OECD, accessed May 2021, text at: http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/TrustFund2013_OECD_INFE_Women_and_Fin_Lit.pdf

⁷ Lusardi, A. and Mitchell, O.S. (2011). "Financial Literacy Around the World: an Overview", National Bureau of Economic Research, accessed May 2021, text at: <https://www.nber.org/papers/w17107>

αγοράς και έτσι συμβάλλουν σημαντικά στη διατήρηση της ευρύτερης χρηματοοικονομικής ισορροπίας.⁸

Δυστυχώς, παρότι σε διεθνές επίπεδο το υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο των ατόμων συνδέεται και με υψηλότερο επίπεδο χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, αυτό δεν σημαίνει ότι στις υψηλότερες κατηγορίες εκπαίδευσης τα επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού κρίνονται ως ικανοποιητικά.⁹

Γιατί είναι ιδιαίτερα σημαντικός για τις γυναίκες;

Παρότι ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός είναι απαραίτητος τόσο στους άνδρες όσο και στις γυναίκες για τη λήψη σωστών οικονομικών αποφάσεων, εντούτοις για τις γυναίκες είναι ακόμα πιο σημαντικό να βελτιώσουν τις επιδόσεις τους, καθώς ζουν, κατά μέσο όρο, 5-7 χρόνια περισσότερο,¹⁰ έχουν περισσότερες πιθανότητες να είναι μονογονείς¹¹ και κερδίζουν συνήθως λιγότερα χρήματα από τους άνδρες συνομηλικούς τους κατά την παραγωγική ηλικία (βλ. πλαίσιο). Αυτό έχει ως συνέπεια να καλούνται συχνά, μετά τη συνταξιοδότηση ή την απώλεια του συντρόφου, να αντιμετωπίσουν οικονομικές δυσκολίες και να πάρουν δύσκολες αποφάσεις σε σχέση με τα περιουσιακά τους στοιχεία.¹²

---

⁸ OECD (2005). "Improving Financial Literacy Analysis of Issues and Policies", accessed May 2021, text at: https://read.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/improving-financial-literacy_9789264012578-en#page1

⁹ Lusardi, A. and Mitchell, O.S. (2011). "Financial Literacy Around the World: an Overview", National Bureau of Economic Research, accessed May 2021, text at: <https://www.nber.org/papers/w17107>

¹⁰ Hung, A., Yoong, J. and Brown, E. (2013). "Women and Financial Literacy: OECD/INFE Evidence, Survey and Policy Responses", OECD, accessed May 2021, text at: http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/TrustFund2013_OECD_INFE_Women_and_Fin_Lit.pdf

¹¹ Ο.π.

¹² Hasler, A. and Lusardi, A. (2017). "The Gender Gap in Financial Literacy: A Global Perspective", Global Financial Literacy Excellence Center, accessed May 2021, text at: <https://gflec.org/wp-content/uploads/2017/07/The-Gender-Gap-in-Financial-Literacy-A-Global-Perspective-Report.pdf?x87657>

Γιατί οι γυναίκες κερδίζουν λιγότερα;

Στη διάρκεια της ζωής τους οι γυναίκες κερδίζουν, συνήθως, λιγότερα απ' όσα οι άνδρες. Γι' αυτό ευθύνονται οι περιορισμοί (χρονικοί και ποιοτικοί) που τίθενται στις επαγγελματικές τους επιλογές από τα κοινωνικά στερεότυπα, την πρόσβασή τους στην αγορά εργασίας, αλλά και τις πολιτισμικές προσδοκίες σε σχέση με το ρόλο τους.¹³

Οι γυναίκες, δηλαδή, επειδή αναλαμβάνουν σε πολύ μεγαλύτερο ποσοστό την ευθύνη της φροντίδας παιδιών, ηλικιωμένων, ασθενών και άλλων εξαρτώμενων μελών, τείνουν να εργάζονται λιγότερες ώρες σε έμμισθη απασχόληση, να διακόπτουν για περισσότερα χρόνια την εργασία τους και να βγαίνουν πιο σύντομα στη σύνταξη σε σχέση με τους άνδρες. Επίσης, αναλαμβάνουν συνήθως στερεοτυπικά γυναικείες δουλειές οι οποίες, στην πλειονότητά τους, προσφέρουν πολύ λιγότερες προοπτικές ανταμοιβής και ανάπτυξης.

Σύμφωνα με την έρευνα του Ιδρύματος Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού της Αυστραλίας,¹⁴ οι γυναίκες περνούν περίπου 11-13 χρόνια εκτός εργασίας, φροντίζοντας την ανατροφή των παιδιών ή αναλαμβάνοντας άλλες ευθύνες οικογενειακής φροντίδας. Το κόστος της φύλαξης των παιδιών αναγκάζει πολλές γυναίκες να εγκαταλείψουν την αγορά εργασίας, γεγονός που επιδρά στη μελλοντική τους σύνταξη, στις αποταμιεύσεις και τις επενδύσεις τους. Για πολλές από αυτές, επίσης, είναι δύσκολο, ύστερα από ένα σημαντικό διάστημα απουσίας από τη

---

¹³ Hung, A., Yoong, J. and Brown, E. (2012). "Empowering Women Through Financial Awareness and Education", OECD, accessed May 2021, text at: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5k9d5v6kh56g-en.pdf?expires=1621962337&id=id&accname=guest&checksum=349B3D80ACA496F07C2FB3D8B9BEBFCA>

¹⁴ Australian Government, Financial Literacy Foundation (2008). "Financial Literacy: Women Understanding Money", accessed May 2021, text at: <https://financialcapability.gov.au/files/women-understanding-money.pdf>

δουλειά, να ανακτήσουν το κύρος και το μισθολογικό επίπεδο που κατείχαν προτού γίνουν μητέρες.

Ο δεύτερος λόγος είναι το ίδιο το έμφυλο μισθολογικό χάσμα. Με βάση τα στοιχεία της Eurostat για το 2014, στην Ελλάδα το μισθολογικό χάσμα βρίσκεται στο 12,5%, τη στιγμή που ο ευρωπαϊκός μέσος όρος είναι 16,2%. Η συγκριτικά «καλή» επίδοση της χώρας μας στον δείκτη αυτό πιθανότατα οφείλεται και στη γενικότερη πτώση των αμοιβών κατά την τελευταία δεκαετία, καθώς οι διαφορές στη μέση ακαθάριστη ωριαία αμοιβή ανδρών και γυναικών τείνουν να εντείνονται στα υψηλότερα μισθολογικά κλιμάκια των διαφορετικών επαγγελματικών πεδίων.

Αν όμως, παράλληλα, εξετάσουμε τον δείκτη του συνολικού εθνικού μισθολογικού χάσματος, που υπολογίζεται ως η διαφορά ανάμεσα στις μέσες ετήσιες απολαβές γυναικών και ανδρών, θα δούμε ότι σε αυτόν αντικατοπτρίζονται (εκτός από τη διαφορά στις αμοιβές) και παράγοντες όπως οι μειωμένες ώρες εργασίας των γυναικών, οι διακοπές και τα κενά στη διάρκεια της σταδιοδρομίας τους, τα χαμηλά ποσοστά απασχόλησής τους, ο οριζόντιος και κάθετος επαγγελματικός διαχωρισμός, που τις κρατάει μακριά από υψηλά αμειβόμενα επαγγέλματα σε χώρους καινοτομίας, αλλά και από θέσεις ηγεσίας.

Με βάση λοιπόν τα στοιχεία της Eurostat, το συνολικό μισθολογικό χάσμα στην Ελλάδα είναι 41,4%, τη στιγμή που ο ευρωπαϊκός μέσος όρος είναι 39,6%.

Αξίζει να σημειωθεί ότι το εθνικό μισθολογικό χάσμα έχει ως άμεση συνέπεια και το συνταξιοδοτικό χάσμα μεταξύ ανδρών και γυναικών, η αντιμετώπιση του οποίου αποτελεί, τα τελευταία χρόνια, σημαντική προτεραιότητα για την Ευρωπαϊκή Ένωση.

Έρευνα¹⁵ που πραγματοποιήθηκε σε 4 αναπτυσσόμενες χώρες έδειξε ότι ο θάνατος του συζύγου μειώνει την οικονομική ευημερία της γυναίκας. Και, όπως κατέδειξε σχετική έρευνα του Πανεπιστημίου του Stanford για την οικονομική ασφάλεια των γυναικών, σε όλες τις ηλικιακές κατηγορίες οι χήρες γυναίκες διαθέτουν μικρότερο εισόδημα και λιγότερο πλούτο από τους χήρους άνδρες και οι πιθανότητες να ζουν σε συνθήκες φτώχειας είναι περισσότερες. Οι χήρες ηλικίας 60-64 ετών αντιμετωπίζουν τις μεγαλύτερες χρηματοοικονομικές δυσκολίες – σχεδόν μία στις τρεις ζει σε συνθήκες φτώχειας.¹⁶

Αλλά και πιο πρόσφατες αμερικανικές και διακρατικές έρευνες επιβεβαιώνουν ότι οι μεγαλύτερες σε ηλικία αδέσμευτες γυναίκες εξακολουθούν να ζουν σε δυσανάλογο ποσοστό υπό συνθήκες φτώχειας σε σύγκριση τόσο με τους μεγαλύτερους σε ηλικία αδέσμευτους άνδρες όσο και με τα μεγαλύτερα σε ηλικία ζευγάρια.¹⁷

Δυστυχώς, πρόσφατες έρευνες επιβεβαιώνουν ότι οι ίδιες οι γυναίκες σε ποσοστό 58%, έχουν την τάση να αφήνουν τις σημαντικές οικονομικές αποφάσεις στους (συνήθως άνδρες) συντρόφους τους, γεγονός που τους στερεί μεγάλο κομμάτι γνώσης και ελέγχου σε ό,τι αφορά τα οικονομικά τους.¹⁸ Η τάση αυτή παρατηρείται εντονότερα σε γυναίκες ηλικίας 20-34 ετών, ωστόσο επηρεάζει τις γυναίκες σε όλα τα στάδια της πορείας τους. Μπορεί, για

---

¹⁵ Burkhauser, R.V., Giles, P., Lillard, D.R. and Schwarze, J. (2005). "Until Death Do Us Part: An Analysis of the Economic Well-Being of Widows in Four Countries", *The Journals of Gerontology*, Vol. B60/5, pp. S238-S246, accessed May 2021, text at: <https://doi.org/10.1093/geronb/60.5.S238>

¹⁶ Stanford Center on Longevity. "The Women's Financial Security Project", accessed May 2021, text at: <https://longevity.stanford.edu/spotlight-on-womens-financial-security/>

¹⁷ Hung, A., Yoong, J. and Brown, E. (2012). "Empowering Women Through Financial Awareness and Education", OECD, accessed May 2021, text at: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5k9d5v6kh56g-en.pdf?expires=1621962337&id=id&accname=guest&checksum=349B3D80ACA496F07C2FB3D8B9BEBFCA>

¹⁸ UBS (2019). "Investor Watch Report of 2019", accessed May 2021, text at: <https://www.ubs.com/global/en/media/display-page-ndp/en-20190306-study-reveals-multi-generational-problem.html>

παράδειγμα, να επηρεάσει αρνητικά τις επιλογές τους στην αρχή της καριέρας τους και να αναστείλει αργότερα την επαγγελματική τους εξέλιξη.¹⁹

Οι γυναίκες, λοιπόν, που δεν έχουν αξιοποιήσει την ευκαιρία να εμπλακούν ενεργά στον σχεδιασμό και στη διαχείριση του οικονομικού τους μέλλοντος αντιμετωπίζουν σοβαρό οικονομικό κίνδυνο σε περιπτώσεις διαζυγίου ή θανάτου του συντρόφου τους, ή ακόμα και κακής διαχείρισης από τον ίδιο. Αντίθετα, έρευνα της UBS δείχνει ότι σε ζευγάρια που συνεργάζονται στη διαχείριση των χρημάτων τους οι γυναίκες αναφέρουν υψηλότερα επίπεδα εμπιστοσύνης στην ικανότητά τους να λαμβάνουν οικονομικές αποφάσεις, μεγαλύτερη αισιοδοξία για το μέλλον τους, λιγότερο άγχος γύρω από τα χρήματα και λιγότερα σφάλματα στη διαχείρισή τους.²⁰

Αυτός είναι και ένας βασικός λόγος για τον οποίο η οικονομική εκπαίδευση έχει αναγνωριστεί διεθνώς ως ένα σημαντικό εργαλείο για τη βελτίωση της οικονομικής ανεξαρτησίας των γυναικών. Η εδραίωση, δε, και προστασία της ισότιμης οικονομικής ενδυνάμωσης ανδρών και γυναικών έχει αναγνωριστεί τόσο ως βασικό ανθρώπινο δικαίωμα όσο και ως ζήτημα νομοθεσίας και πολιτικής. Η ενδυνάμωση των γυναικών, μάλιστα, θεωρείται πλέον «προαπαιτούμενο για τη βιώσιμη ανάπτυξη, την καταπολέμηση της φτώχειας και την επίτευξη όλων των Στόχων της Χιλιετίας».²¹

---

¹⁹ Stanford Center on Longevity. "The Women's Financial Security Project", accessed May 2021, text at: <https://longevity.stanford.edu/spotlight-on-womens-financial-security/>

²⁰ UBS (2019). "Investor Watch Report of 2019", accessed May 2021, text at: <https://www.ubs.com/global/en/media/display-page-ndp/en-20190306-study-reveals-multi-generational-problem.html>

²¹ Hung, A., Yoong, J. and Brown, E. (2012). "Empowering Women Through Financial Awareness and Education", OECD, accessed May 2021, text at: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5k9d5v6kh56g-en.pdf?expires=1621962337&id=id&accname=guest&checksum=349B3D80ACA496F07C2FB3D8B9BEBFCA>

Β. Ο Χρηματοοικονομικός Αλφαριθμητισμός των Γυναικών στην Ευρώπη και τον Κόσμο

Οι πρώτες προσπάθειες μέτρησης του οικονομικού αλφαριθμητισμού του πληθυσμού έγιναν στις αρχές της δεκαετίας του 1990 στις ΗΠΑ. Ακολούθησαν πολλές σχετικές μελέτες ανά τον κόσμο, έως ότου το 2005 οι Lusardi και Mitchell ανέπτυξαν ένα μοντέλο με τρία βασικά ερωτήματα σχετικά με τις έννοιες του επιτοκίου, του πληθωρισμού και της διαφοροποίησης κινδύνου, με στόχο την αξιολόγηση του οικονομικού αλφαριθμητισμού των ενηλίκων.²² Οι τρεις αυτές ερωτήσεις χρησιμοποιούνται διεθνώς έως σήμερα – χρησιμοποιήθηκαν, μάλιστα, και στην ποσοτική διερεύνηση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού ανδρών και γυναικών στην παρούσα έρευνα. Ανάλογα μοντέλα για τη μέτρηση του οικονομικού αλφαριθμητισμού έχουν αναπτυχθεί και από οργανισμούς όπως ο ΟΟΣΑ, του οποίου το ερωτηματολόγιο απευθύνεται σε ενήλικες 18-79 ετών.²³

Σύμφωνα με τις έρευνες που έχουν γίνει διεθνώς, οι γυναίκες χαρακτηρίζονται συνήθως από χαμηλότερο επίπεδο χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού σε σχέση με τους άνδρες. Η έρευνα του 2014 από τον οργανισμό Standard & Poor's για τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό δείχνει ότι, σε παγκόσμιο επίπεδο,

---

²² Lusardi, A. and Mitchell, O.S. (2011). "Financial Literacy and Planning: Implications for Retirement Wellbeing" in Mitchell, O. and Lusardi, A. (Eds.), *Financial Literacy: Implications for Retirement Security and the Financial Marketplace*, Oxford: Oxford University Press

²³ OECD (2011). "Measuring Financial Literacy: Core Questionnaire in Measuring Financial Literacy", accessed May 2021, text at: <https://www.oecd.org/finance/financial-education/49319977.pdf>

χρηματοοικονομικά εγγράμματο είναι το 35% των ανδρών έναντι 30% των γυναικών.²⁴ Αντίστοιχα, έρευνα του 2016 έδειξε ότι στις χώρες του ΟΟΣΑ το 69% των ανδρών έναντι 56% των γυναικών πέτυχε τη βάση στη βαθμολογία της σχετικής αξιολόγησης.²⁵

Στις δοκιμασίες για την αξιολόγηση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού ανδρών και γυναικών, οι γυναίκες έχουν λιγότερες πιθανότητες να απαντήσουν σωστά στις ερωτήσεις και περισσότερες πιθανότητες από τους άνδρες να αναφέρουν ότι δεν γνωρίζουν την απάντηση.²⁶

Συγκεκριμένα στις ΗΠΑ, σε έρευνα του Πανεπιστημίου του Stanford για την χρηματοοικονομική ασφάλεια των γυναικών, οι άνδρες που ανήκουν στη γενιά των Baby Boomers απάντησαν «Δεν γνωρίζω» στο 27% των ερωτήσεων σχετικά με τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό, ενώ το αντίστοιχο ποσοστό για τους άνδρες που ανήκουν στην Generation X ήταν 33%. Αντίστοιχα, για τις γυναίκες Baby Boomers το ποσοστό ήταν 49%, ενώ οι γυναίκες της Generation X απάντησαν «Δεν γνωρίζω» στο 54% των ερωτήσεων.²⁷

Λόγω του ότι οι γυναίκες απαντούν συχνότερα «Δεν γνωρίζω» τόσο στο σύνολο του πληθυσμού όσο και στο σύνολο των ατόμων που δεν δίνουν τη σωστή απάντηση, συμπεραίνουμε ότι, παρότι μπορεί να έχουν χαμηλότερο επίπεδο χρηματοοικονομικών γνώσεων και να συνειδητοποιούν αυτή την έλλειψή τους, ταυτόχρονα εμφανίζουν και χαμηλότερα επίπεδα αυτοπεποίθησης σε σχέση με

---

²⁴ Hasler, A. and Lusardi, A. (2017). "The Gender Gap in Financial Literacy: A Global Perspective", Global Financial Literacy Excellence Center, accessed May 2021, text at: <https://gflec.org/wp-content/uploads/2017/07/The-Gender-Gap-in-Financial-Literacy-A-Global-Perspective-Report.pdf?x87657>

²⁵ OECD (2016). "OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies", accessed May 2021, text at: www.oecd.org/finance/OECD-INFE-International-Survey-of-Adult-Financial-Literacy-Competencies.pdf

²⁶ Lusardi, A. and Mitchell, O.S. (2011). "Financial Literacy Around the World: an Overview", National Bureau of Economic Research, accessed May 2021, text at: <https://www.nber.org/papers/w17107>

²⁷ Stanford Center on Longevity. "The Women's Financial Security Project", accessed May 2021, text at: <https://longevity.stanford.edu/spotlight-on-womens-financial-security/>

τις ικανότητές τους, ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά πολύπλοκα χρηματοοικονομικά ζητήματα.²⁸

Αντίστοιχα, είναι λιγότερες οι πιθανότητες να δείξουν οι γυναίκες υπερβολική αυτοπεποίθηση και να υπερεκτιμήσουν τις γνώσεις τους, καθώς και να κάνουν ριψοκίνδυνες επιλογές σε σχέση με τις οικονομικές αποφάσεις τους. Ταυτόχρονα, όμως, δείχνουν μικρότερο ενδιαφέρον για τα ζητήματα που αφορούν την οικονομική τους ζωή, χωρίς να είναι ξεκάθαρο αν αυτό συμβαίνει επειδή αισθάνονται ότι δεν έχουν αρκετές γνώσεις ώστε να εμπλακούν αποτελεσματικά σε τέτοια ζητήματα ή αν, αντίθετα, το περιορισμένο ενδιαφέρον αποτελεί την αιτία των περιορισμένων γνώσεων και της χαμηλής αυτοπεποίθησής τους.²⁹

Αλλά και σε επίπεδο συμπεριφοράς προκύπτει, για παράδειγμα, ότι οι γυναίκες ανά τον κόσμο, και ιδιαίτερα στις αναπτυσσόμενες χώρες, έχουν λιγότερες πιθανότητες να διαθέτουν τραπεζικό λογαριασμό, να αποταμιεύουν σε επίσημο πλαίσιο και να χρησιμοποιούν επενδυτικά ή άλλα τραπεζικά προϊόντα.³⁰ Σύμφωνα με το Global Findex Database για το 2017, σε όλο τον κόσμο μόνο το 65% των γυναικών διαθέτει τραπεζικό λογαριασμό σε σύγκριση με το 72% των ανδρών – ποσοστό που δεν έχει μεταβληθεί σημαντικά από το 2011. Το 56% όλων των ενηλίκων που δεν χρησιμοποιούν κανένα τραπεζικό προϊόν ανά τον κόσμο είναι γυναίκες.³¹

Το έμφυλο χάσμα στον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό αποτελεί μια συστηματική και επίμονη διαφορά μεταξύ ανδρών και γυναικών, που

---

²⁸ Hung, A., Yoong, J. and Brown, E. (2013). "Women and Financial Literacy: OECD/INFE Evidence, Survey and Policy Responses", OECD, accessed May 2021, text at: http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/TrustFund2013_OECD_INFE_Women_and_Fin_Lit.pdf

²⁹ Ό.π.

³⁰ Hasler, A. and Lusardi, A. (2017). "The Gender Gap in Financial Literacy: A Global Perspective", Global Financial Literacy Excellence Center, accessed May 2021, text at: <https://gflec.org/wp-content/uploads/2017/07/The-Gender-Gap-in-Financial-Literacy-A-Global-Perspective-Report.pdf?x87657>

³¹ Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., Ansar, S. and Hess, J. (2017). "The 2017 Global Findex Database: Measuring Financial Inclusion and the Fintech Revolution", World Bank Group, accessed May 2021, text at: <https://globalfindex.worldbank.org/>

παρατηρείται τόσο σε αναπτυσσόμενες όσο και σε αναπτυσσόμενες χώρες,³² με εξαίρεση την Ουγγαρία, όπου οι έμφυλες διαφορές στο επίπεδο χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού κρίνονται αμελητέες. Εντούτοις, σε καμία από τις χώρες που έχουν διερευνηθεί δεν έχουν εμφανίσει οι γυναίκες υψηλότερα επίπεδα γνώσης από τους άνδρες.

Το έμφυλο αυτό χάσμα δείχνει να επιμένει, ανεξαρτήτως των μεταβλητών που έχουν να κάνουν με την ηλικία, το μορφωτικό επίπεδο και την οικογενειακή κατάσταση των ερωτώμενων. Ερευνητές έχουν σχεδιάσει παρεμβάσεις που στοχεύουν στην αύξηση των χρηματοοικονομικών γνώσεων των γυναικών, με την ελπίδα ότι μια τέτοια αλλαγή θα οδηγήσει σε γεφύρωση του χάσματος. Οι παρεμβάσεις αυτές, ωστόσο, δεν έχουν δώσει ως τώρα αξιοσημείωτα αποτελέσματα σε μακροπρόθεσμη βάση. Ο λόγος, σύμφωνα με την έρευνα του Πανεπιστημίου του Stanford, ενδέχεται να σχετίζεται με την αυτοπεποίθηση των γυναικών και την έλλειψη τριβής τους με τη λήψη χρηματοοικονομικών αποφάσεων, η οποία, όπως θα δούμε παρακάτω, δεν αποτελεί μόνο αποτέλεσμα, αλλά και αιτία του έμφυλου χάσματος στον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό.³³

Συγκεκριμένα, οι γυναίκες αναφέρουν πιο χαμηλή αυτοπεποίθηση σε σχέση με τους άνδρες στη λήψη πολλών οικονομικών αποφάσεων – η απόκλιση αυτή, όμως, συνδέεται και με τον τύπο των αποφάσεων για τις οποίες γίνεται λόγος. Για παράδειγμα, γυναίκες και άνδρες δηλώνουν παρόμοια επίπεδα αυτοπεποίθησης όταν παίρνουν καθημερινές αποφάσεις σε σχέση με το νοικοκυριό ή το πορτοφόλι τους (τον προσωπικό τους προϋπολογισμό, την αποταμίευση, τη διαχείριση του χρέους και των πιστωτικών τους καρτών), οι γυναίκες όμως αισθάνονται πολύ λιγότερη σιγουριά όταν καλούνται να πάρουν σημαντικές αποφάσεις, που μπορεί να σχετίζονται με τις επενδύσεις ή την οικονομική τους εξασφάλιση κατά τα χρόνια μετά τη συνταξιοδότηση.³⁴ Παράλληλα, ενώ τα αδέσμευτα άτομα έχουν αντίστοιχες πιθανότητες να

---

³² Demircug-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D. and Van Oudheusden, P. (2015). "The Global Findex Database 2014: Measuring Financial Inclusion Around the World", World Bank Group, accessed May 2021, text at:

<http://documents1.worldbank.org/curated/en/187761468179367706/pdf/WPS7255.pdf>

³³ Stanford Center on Longevity. "The Women's Financial Security Project", accessed May 2021, text at: <https://longevity.stanford.edu/spotlight-on-womens-financial-security/>

³⁴ Ό.π.

εμπλακούν και στους δύο παραπάνω τύπους αποφάσεων, εντούτοις οι παντρεμένες γυναίκες έχουν περισσότερες πιθανότητες να συμμετάσχουν σε καθημερινές αποφάσεις, ενώ οι παντρεμένοι άνδρες έχουν περισσότερες πιθανότητες να συμμετάσχουν σε μεγάλες οικονομικές αποφάσεις.

Σε ορισμένες χώρες, όπως η Βρετανία και ο Καναδάς, οι γυναίκες εμφανίζονται πιο ικανές σε ζητήματα που έχουν να κάνουν με την επιβίωση σε δύσκολες οικονομικές συνθήκες, ενώ οι άνδρες πιο ικανοί σε θέματα μακροπρόθεσμου σχεδιασμού, επιλογής χρηματοοικονομικών προϊόντων, χρηματοοικονομικής ενημέρωσης και παρακολούθησης των νέων εξελίξεων.³⁵ Διαφαίνεται, δηλαδή, ότι σε πολλές περιπτώσεις οι εκπρόσωποι κάθε φύλου εξοικειώνονται και, τελικά, γνωρίζουν καλύτερα τον τομέα με τον οποίο οι κοινωνικές συνθήκες τους αναγκάζουν να εξοικειωθούν: για τις γυναίκες, που ζουν συχνότερα σε συνθήκες φτώχειας, ο τομέας αυτός είναι εκείνος της εξοικονόμησης, ενώ για τους άνδρες, που έχουν συχνότερα στα χέρια τους διαθέσιμα χρήματα, ο τομέας είναι εκείνος της αύξησης του πλούτου.

Το ότι η απόκλιση αυτή καταλήγει σε έναν φαύλο κύκλο, όπου ακόμα περισσότερες γυναίκες εγκλωβίζονται σε συνθήκες φτώχειας και οικονομικής οπισθοδρόμησης, αποτελεί έναν από τους βασικούς λόγους για τους οποίους η προώθηση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού και της οικονομικής ενδυνάμωσης των γυναικών οφείλει να αποτελεί προτεραιότητα για όλους και όλες.

---

³⁵ Hung, A., Yoong, J. and Brown, E. (2012). "Empowering Women Through Financial Awareness and Education", OECD, accessed May 2021, text at: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5k9d5v6kh56g-en.pdf?expires=1621962337&id=id&accname=guest&checksum=349B3D80ACA496F07C2FB3D8B9BEBFCA>

Ποιες γυναίκες είναι πιο ευάλωτες;

Η διεθνής βιβλιογραφία παρέχει σημαντικές πληροφορίες σχετικά με το ποιες ομάδες γυναικών παρουσιάζουν χαμηλότερα επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού και άρα είναι πιο ευάλωτες στις αρνητικές συνέπειες της έλλειψης αυτής.

Ηλικιωμένες γυναίκες

Μέχρι και τη δεκαετία του 2000, για την οποία διαθέτουμε σχετικά διεθνή στοιχεία, οι γυναίκες άνω των 50 ετών, και ιδιαίτερα άνω των 70, δείχνουν να έχουν σημαντικά χαμηλότερο επίπεδο χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού από τους άνδρες.³⁶

Νεαρές γυναίκες

Τόσο στις ΗΠΑ όσο και στον Καναδά, οι έρευνες έχουν δείξει ότι οι νεότερες γυναίκες (16-24 ετών) αναφέρουν χαμηλό επίπεδο γενικών γνώσεων οικονομίας, αλλά και γνώσεων σε θέματα αποταμίευσης και δανεισμού, ασφαλειών και επενδύσεων. Φαίνεται επίσης ότι έχουν μικρότερες πιθανότητες να τηρούν τον προϋπολογισμό τους και περισσότερες πιθανότητες να έχουν υπερφορτωμένες πιστωτικές κάρτες και να μην τα βγάζουν πέρα οικονομικά όλους τους μήνες. Τέλος, εκφράζουν μικρότερο ενδιαφέρον για τη διαχείριση των οικονομικών τους και χαμηλότερα επίπεδα αυτοπεποίθησης στην επαφή τους με τα μαθηματικά.³⁷

---

³⁶ Lusardi, A. and Mitchell, O.S. (2008). "Planning and Financial Literacy: How Do Women Fare?", *American Economic Review*, Vol. 98/2, pp. 413-417, accessed May 2021, text at: <http://ideas.repec.org/a/aea/aecrev/v98y2008i2p413-17.html> και

Hung, A., Yoong, J. and Brown, E. (2013). "Women and Financial Literacy: OECD/INFE Evidence, Survey and Policy Responses", OECD, accessed May 2021, text at: [http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/TrustFund2013 OECD INFE Women and Fin Lit.pdf](http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/TrustFund2013%20OECD%20INFE%20Women%20and%20Fin%20Lit.pdf)

³⁷ Hung, A., Yoong, J. and Brown, E. (2013). "Women and Financial Literacy: OECD/INFE Evidence, Survey and Policy Responses", OECD, accessed May 2021, text at: [http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/TrustFund2013 OECD INFE Women and Fin Lit.pdf](http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/TrustFund2013%20OECD%20INFE%20Women%20and%20Fin%20Lit.pdf)

Μη εργαζόμενες και χαμηλού οικογενειακού εισοδήματος γυναίκες

Σύμφωνα με έρευνες του ΟΟΣΑ, σε χώρες όπως η Αλβανία, η Ιρλανδία, η Πολωνία, η Νότια Αφρική και η Βρετανία, οι γυναίκες που δεν εργάζονται (λόγω ανεργίας, συνταξιοδότησης, σπουδών ή ευθυνών φροντίδας) έχουν χαμηλότερα επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού από τις εργαζόμενες γυναίκες. Αντίστοιχα, οι γυναίκες που ζουν σε νοικοκυριά με εισόδημα κάτω του διαμέσου και οι οποίες δεν έχουν ολοκληρώσει τη δευτεροβάθμια εκπαίδευση εμφανίζουν τα χαμηλότερα επίπεδα χρηματοοικονομικών γνώσεων.³⁸

Μετανάστριες, προσφύγισες και γυναίκες από μειονοτικές ομάδες

Παρότι δεν διαθέτουμε σημαντικά ποσοτικά δεδομένα για τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό των γυναικών από τις συγκεκριμένες ομάδες, εντούτοις υπάρχουν ποιοτικά στοιχεία που καταδεικνύουν ότι τα πολιτισμικά και γλωσσικά εμπόδια τις δυσκολεύουν συχνά να κατακτήσουν τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό που θα τους ήταν απαραίτητος για να συμμετάσχουν ισότιμα στην παραγωγική ζωή των χωρών υποδοχής τους.³⁹

---

³⁸ Ό.π.

³⁹ Ό.π.

Γ. Ο Χρηματοοικονομικός Αλφαριθμητισμός των Γυναικών στην Ελλάδα

Στην Ελλάδα δεν διαθέτουμε, έως σήμερα, εκτενή στατιστικά και διαχωρισμένα κατά φύλο στοιχεία ώστε να αξιολογήσουμε ουσιαστικά τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό των γυναικών. Η Ελλάδα δεν συμμετείχε στην πρόσφατη έρευνα του Διεθνούς Δικτύου Χρηματοοικονομικής Εκπαίδευσης OECD/INFE για το επίπεδο οικονομικού αλφαριθμητισμού σε χώρες της νοτιοανατολικής Ευρώπης που πραγματοποιήθηκε το 2020, ούτε στην αντίστοιχη έρευνα παγκόσμιας εμβέλειας που είχε υλοποιήσει το Δίκτυο το 2016.

Κυρίως από την έρευνα του οργανισμού Standard & Poor's το 2014 για τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό σε όλο τον κόσμο γνωρίζαμε ότι το ποσοστό χρηματοοικονομικά εγγράμματων ενηλίκων στην Ελλάδα βρίσκεται στο 45%, ενώ το ποσοστό των οικονομικά εγγράμματων γυναικών στο 42%.⁴⁰

Χρήσιμα, αλλά πιο περιορισμένης εμβέλειας, στοιχεία μπορούμε να αντλήσουμε και από πιο πρόσφατες μελέτες, όπως η εθνική έρευνα που διενεργήθηκε από το Ινστιτούτο Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού για τον χρηματοοικονομικό

---

⁴⁰ Klapper, L., Lusardi, A. and Van Oudheusden, P. (2014). "Financial Literacy Around the World: Insights from the Standard & Poor's Ratings Services Global Financial Literacy Survey", accessed May 2021, text at: https://www.cssf.lu/wp-content/uploads/S_P_Survey.pdf και Hasler, A. and Lusardi, A. (2017). "The Gender Gap in Financial Literacy: A Global Perspective", Global Financial Literacy Excellence Center, accessed May 2021, text at: <https://gflec.org/wp-content/uploads/2017/07/The-Gender-Gap-in-Financial-Literacy-A-Global-Perspective-Report.pdf?x87657>

αλφαβητισμό των προπτυχιακών φοιτητών στην Ελλάδα.⁴¹ Τα αποτελέσματα της έρευνας δείχνουν ότι το ποσοστό φοιτητών και φοιτητριών που απάντησε σωστά στο σύνολο των ερωτήσεων για την αξιολόγηση του χρηματοοικονομικού αλφαβητισμού τους ήταν μόλις 19,3%, ενώ το ποσοστό εκείνων που απάντησαν μόνο μία ερώτηση λάθος ήταν 50% – μια ένδειξη ότι, στον φοιτητικό πληθυσμό, τα ποσοστά των οικονομικά εγγράμματων είναι ελαφρώς υψηλότερα από εκείνα του γενικού πληθυσμού. Στην ίδια έρευνα, ο αριθμός των ανδρών στο δείγμα των οικονομικά εγγράμματων ατόμων είναι υψηλότερος απ' ό,τι στο δείγμα των οικονομικά αναλφάβητων, ενώ είναι υψηλότερο και το ποσοστό των ανδρών που έδωσε τουλάχιστον 4 στις 5 σωστές απαντήσεις σε σύγκριση με το αντίστοιχο ποσοστό των γυναικών. Συγκεκριμένα, οι πιθανότητες ένας άνδρας φοιτητής να εμφανίσει στην έρευνα αποδεκτά επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαβητισμού ήταν 2,02 φορές περισσότερες από εκείνες των φοιτητριών.

Άλλες ενδιαφέρουσες έρευνες, όπως η «Εθνική Αναφορά για την Οικονομική Ευημερία της Γενιάς Z στην Ελλάδα», από τον Όμιλο για την Επιχειρηματικότητα και την Κοινωνική Οικονομία,⁴² καθώς και η μελέτη με τίτλο «Μέτρηση του Χρηματοοικονομικού Αλφαβητισμού στην Ελλάδα: Κατασκευή Εθνικών Δεικτών Αναφοράς και Προτεινόμενες Δράσεις», που πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο διδακτορικής διατριβής το 2019 και είχε ως βασικό στόχο τη μέτρηση του χρηματοοικονομικού αλφαβητισμού των μαθητών της Γ' Γυμνασίου στην Ελλάδα,⁴³ δεν έχουν μέχρι στιγμής δημοσιεύσει διαχωρισμένα κατά φύλο δεδομένα που θα μας επέτρεπαν να εξαγάγουμε σχετικά συμπεράσματα.

---

⁴¹ Philippas, N.D. and Avdoulas, C. (2019). "Financial Literacy and Financial Well-Being Among Generation-Z University Students: Evidence from Greece", *The European Journal of Finance*, Vol. 26/4-5, pp. 360-381, accessed May 2021, text at: <https://doi.org/10.1080/1351847X.2019.1701512>

⁴² Βασιλείου, Ε. (2021). «Εθνική Αναφορά για την Οικονομική Ευημερία της Γενιάς Z στην Ελλάδα», Όμιλος για την Επιχειρηματικότητα και την Κοινωνική Οικονομία, accessed May 2021, text at: https://ekogreece.com/wp-content/uploads/2019/10/YFA_Financial-Literacy-of-Generation-Z_National-Report_Greece.pdf

⁴³ Τζώρα, Β.Α. (2019). «Μέτρηση του Χρηματοοικονομικού Αλφαβητισμού στην Ελλάδα: Κατασκευή Εθνικών Δεικτών Αναφοράς και Προτεινόμενες Δράσεις», accessed May 2021, text at: <https://dione.lib.unipi.gr/xmlui/handle/unipi/11915>

Δ. Οι Αιτίες του Χαμηλού Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού: Γιατί Μένουμε Πίσω;

Οι διαφορές στα επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού συχνά εμποδίζουν τις γυναίκες να συμμετάσχουν ενεργά στη διαδικασία λήψης οικονομικών αποφάσεων –ακόμα ίσως και σε συναλλαγές–, γεγονός που με τη σειρά του εντείνει τη χαμηλή τους αυτοπεποίθηση και περιορίζει τις ευκαιρίες για ανάπτυξη χρηματοοικονομικών δεξιοτήτων.

Παρότι η διαδικασία εντοπισμού και τεκμηρίωσης των πιθανών αιτιών του χάσματος θα πρέπει να προσεγγίζεται με ιδιαίτερη προσοχή, καθώς η σχετική έρευνα βρίσκεται σε πολύ αρχικό στάδιο και είναι δύσκολο να εδραιωθούν οι σχέσεις αιτιότητας μεταξύ των διαφορετικών παραμέτρων, εντούτοις στη διεθνή βιβλιογραφία αναφέρονται παράγοντες που, πιθανότατα, λειτουργούν συνδυαστικά και παρεμποδίζουν την πρόσβαση μεγάλων ομάδων γυναικών (και όχι μόνο) στον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό.

Το κενό στην εκπαίδευση

Παρότι ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός έχει αναδειχτεί ως βασικός πυλώνας της ευημερίας και εξέλιξης των ατόμων και παρότι οι αποφάσεις που καλούνται να πάρουν, άνδρες και γυναίκες, καθώς και οι πληροφορίες που χρειάζεται να επεξεργαστούν γίνονται όλο και πιο πολύπλοκες στις σύγχρονες κοινωνίες, εντούτοις σε καμία βαθμίδα της τυπικής εκπαίδευσης τα παιδιά και οι

νέοι/ες δεν εφοδιάζονται με τις συγκεκριμένες γνώσεις και τα βασικά εργαλεία με τα οποία θα μπορούσαν να αναπτύξουν τις δεξιότητές τους στο πεδίο αυτό.

Ακόμα, όμως, και στο πεδίο των περιφερειακών γνώσεων που απαιτούνται για να επιτύχουν ικανοποιητικό επίπεδο χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, όπως είναι οι μαθηματικές δεξιότητες, παρατηρούμε χάσμα στην πρόσβαση και στις ευκαιρίες μεταξύ κοριτσιών και αγοριών. Αφενός, στις αναπτυσσόμενες χώρες μεγάλο ποσοστό κοριτσιών δεν απολαμβάνει ισότιμη πρόσβαση στην τυπική εκπαίδευση. Παράλληλα, ακόμα και όταν τα κορίτσια έχουν πρόσβαση, οι εκπαιδευτικές επιλογές τους περιορίζονται από οικονομικές ή κοινωνικές νόρμες που ορίζουν διαφορετικά τον ρόλο και τις προτεραιότητές τους.⁴⁴ Τέλος, ακόμα και όταν η συμμετοχή αγοριών και κοριτσιών στην εκπαίδευση είναι ισότιμη, παρατηρούνται χάσματα όχι τόσο στις μαθηματικές τους δεξιότητες, αλλά στην προσοχή που ενθαρρύνονται να επιδείξουν στα πεδία που σχετίζονται με τις δεξιότητες αυτές.

Οι περιορισμένες ευκαιρίες εξοικείωσης

Μια άλλη πιθανή εξήγηση για τις διαφορές στα επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού προκύπτει από το κατά πόσο δίνεται η ευκαιρία σε κάποιον να εκτεθεί σε σχετικά προϊόντα και αποφάσεις και να εξοικειωθεί με αυτά στην πράξη. Λόγω των έμφυλων στερεοτύπων, που επηρεάζουν συνήθως την ανατροφή των παιδιών και την κοινωνικοποίηση των νεαρών ενηλίκων, οι άνδρες εκτίθενται σε μεγαλύτερο βαθμό σε ανεπίσημη χρηματοοικονομική εκπαίδευση, καθώς ενθαρρύνονται από νωρίς να μάθουν για τις επενδύσεις και τη χρηματοοικονομική διαχείριση. Δεν συμβαίνει το ίδιο και με τις γυναίκες. Βρετανική έρευνα⁴⁵ έδειξε ότι ακόμα και σε μικρές ηλικίες τα αγόρια παίρνουν

---

⁴⁴ Hung, A., Yoong, J. and Brown, E. (2013). "Women and Financial Literacy: OECD/INFE Evidence, Survey and Policy Responses", OECD, accessed May 2021, text at:

http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/TrustFund2013_OECD_INFE_Women_and_Fin_Lit.pdf

⁴⁵ gohenry (2019). "The Youth Economy Report", accessed May 2021, text at:

https://1876cad11841d99f827f-cf6c87344c85d257a917e31723d0a314.ssl.cf3.rackcdn.com/youth_economy_report_2019/go_henry%20-%20Youth%20Economy%20Report%202019.pdf

συνήθως μεγαλύτερο χαρτζιλίκι από τα κορίτσια, γεγονός ενδεικτικό της διαφορετικής αντιμετώπισης που επιφυλάσσουν στα δύο φύλα και οι γονείς.

Η τάση αυτή ενισχύεται από τις πρακτικές που ακολουθούμε, άνδρες και γυναίκες, στα επόμενα στάδια της ζωής μας. Στην οικογένεια, οι άνδρες αναλαμβάνουν συνήθως περισσότερες οικονομικές αποφάσεις εκτός σπιτιού,⁴⁶ ενώ τουλάχιστον οι μισοί δηλώνουν ότι θεωρούν τον εαυτό τους βασικό υπεύθυνο για τη διαχείριση των φορολογικών υποχρεώσεων, των επενδύσεων, των δανείων και των ασφαλιστικών αποφάσεων της οικογένειας. Το αντίστοιχο ποσοστό των γυναικών είναι περίπου 30%.⁴⁷

Από την άλλη, είναι περισσότερες οι γυναίκες που θεωρούν τον εαυτό τους υπεύθυνο κυρίως για την οικονομική διαχείριση του νοικοκυριού και τις βραχυπρόθεσμες οικονομικές αποφάσεις – δραστηριότητες που συνήθως δεν απαιτούν το είδος των γνώσεων που τείνει να σταθμίζεται στα τεστ χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού.

Είναι μάλιστα χαρακτηριστικό ότι, ενώ ως αδέσμευτοι, τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες, εμπλέκονται στον ίδιο βαθμό στη διαχείριση των οικονομικών αποφάσεων, όταν βρίσκονται σε μακροχρόνιες σχέσεις ή σε γάμο, ακόμα κι όταν τα άτομα είναι νεαρά, συμπεριφέρονται συνήθως με βάση πιο παραδοσιακά πρότυπα έμφυλης συμπεριφοράς, όπως τα παραπάνω. Ενδεικτικό είναι ότι οι διαζευγμένες γυναίκες έχουν συνήθως λιγότερες χρηματοοικονομικές γνώσεις από εκείνες που δεν έχουν παντρευτεί ποτέ.⁴⁸

---

⁴⁶ Hung, A., Yoong, J. and Brown, E. (2013). "Women and Financial Literacy: OECD/INFE Evidence, Survey and Policy Responses", OECD, accessed May 2021, text at: http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/TrustFund2013_OECD_INFE_Women_and_Fin_Lit.pdf

⁴⁷ Hsu, J.W. (2011). "Aging and Strategic Learning: The Impact of Spousal Incentives on Financial Literacy", Federal Reserve Board, accessed May 2021, text at: <https://www.federalreserve.gov/pubs/feds/2011/201153/201153pap.pdf>

⁴⁸ Zissimopoulos, J., Karney, B. and Rauer, A. (2008). "Marital Histories and Economic Well-Being", Michigan Retirement Research Center, accessed May 2021, text at: https://www.researchgate.net/publication/46448446_Marital_Histories_and_Economic_Well-Being

Και εκτός σπιτιού, όμως, το έμφυλο χρηματοδοτικό χάσμα, που αφήνει πολλές γυναίκες επιχειρήσεις χωρίς τους οικονομικούς πόρους που συχνά απολαμβάνουν οι αντίστοιχες ανδρικές,⁴⁹ στερεί από τις γυναίκες πολύτιμες ευκαιρίες διαχείρισης χρημάτων και λήψης σημαντικών οικονομικών αποφάσεων.

Η εξοικείωση μέσα από την πράξη δημιουργεί ένα εσωτερικό κύκλωμα ανατροφοδότησης, χάρη στο οποίο τα άτομα επικαιροποιούν τις γνώσεις, τις δεξιότητες, το κίνητρο και την αυτοπεποίθησή τους, και αυτό τους ωθεί να αποκτήσουν ακόμα μεγαλύτερη χρηματοοικονομική εμπειρία. Αντίστροφα, η έλλειψη τριβής με τις οικονομικές αποφάσεις μπορεί να αποτελεί τόσο αιτία όσο και αποτέλεσμα του χαμηλού χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού των γυναικών.⁵⁰

Τα κοινωνικά στερεότυπα

Λόγω του ότι, κοινωνικά, η σωστή οικονομική διαχείριση συνδέεται συχνά με τη συσσώρευση πλούτου και την οικονομική ευμάρεια, πολλές νέες γυναίκες ασυνείδητα απωθούνται από αυτή την επιδίωξη λόγω του ότι έχουν ανατραφεί με την επιταγή να προτάσσουν τις ανάγκες των άλλων έναντι των δικών τους. Γαλουχημένες με αυτές τις αξίες, πολλές γυναίκες μαθαίνουν να καταπιέζουν τις φιλόδοξες βλέψεις τους από φόβο ότι θα θεωρηθούν εγωίστριες ή επιθετικές. Η τάση αυτή ενισχύεται, επίσης, από το στερεότυπο που προβάλλει τις γυναίκες ως εκείνες που ξοδεύουν και όχι ως εκείνες που κερδίζουν χρήματα για την οικογένεια ή για τον εαυτό τους. Αυτό τις οδηγεί να ρίχνουν το βάρος στην ικανοποίηση των αναγκών των άλλων και όχι στην εξασφάλιση της δικής τους

---

⁴⁹ Skonieczna, A. and Castellano, L. (2020). "Gender Smart Financing Investing In and With Women: Opportunities for Europe", accessed May 2021, text at: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/dp129_en.pdf

⁵⁰ Hung, A., Yoong, J. and Brown, E. (2013). "Women and Financial Literacy: OECD/INFE Evidence, Survey and Policy Responses", OECD, accessed May 2021, text at: http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/TrustFund2013_OECD_INFE_Women_and_Fin_Lit.pdf

οικονομικής ανεξαρτησίας και ασφάλειας μέσω της οικονομικής διαχείρισης και των επαγγελματικών επιλογών.⁵¹

Για τη διαιώνιση της χαμηλής αυτοπεποίθησης των γυναικών σε θέματα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού ευθύνεται συχνά και η γλώσσα που τείνουμε να χρησιμοποιούμε για αυτά, η οποία περιέχει δυσανάλογα πολλούς όρους που, στερεοτυπικά, παραπέμπουν σε ανδρικές συμπεριφορές και προσδοκίες συμπεριφοράς. Οι όροι αυτοί συνδέονται συχνά με την επιθετικότητα, το παιχνίδι, την ταχύτητα, τον αθλητισμό και την κυριαρχία, αποξενώνοντας έτσι ιδιαίτερα τις μεγαλύτερης ηλικίας γυναίκες.

Αλλά και η ποιότητα των χρηματοοικονομικών συμβουλών που λαμβάνουν οι γυναίκες φαίνεται να επηρεάζεται συχνά από τα στερεότυπα που επικρατούν στην ευρύτερη κοινωνία, επιφέροντας έτσι ένα ακόμη πλήγμα στις πιθανότητες να αυξήσουν τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό τους. Έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε εταιρείες παροχής χρηματοοικονομικών συμβουλών στις ΗΠΑ το 2012 έδειξε ότι οι σύμβουλοι αρνούνταν πιο συχνά να εξυπηρετήσουν γυναίκες προτού εκείνες μεταφέρουν τις επενδύσεις τους στην εκάστοτε συμβουλευτική εταιρεία.⁵² Επίσης, έρευνα της Bank of America το 2020⁵³ κατέληξε στο συμπέρασμα ότι, όταν ετερόφυλα ζευγάρια επισκέπτονται κάποιον/α οικονομικό/ή σύμβουλο, ο συνομιλητής τους θεωρεί εκ προοιμίου ότι ο άνδρας εξακολουθεί να παίρνει τις αποφάσεις, χωρίς μάλιστα να συνειδητοποιεί ότι επηρεάζεται από αυτές τις ασυνείδητες προκαταλήψεις. Τόσο οι άνδρες όσο και οι γυναίκες σύμβουλοι δείχνουν να επικεντρώνονται οπτικά στον άνδρα της οικογένειας για πάνω από το 60% του χρόνου τους, ενώ σε κάθε 30 λεπτά συνομιλίας με ένα ζευγάρι πελατών οι οικονομικοί σύμβουλοι κάνουν, κατά μέσο όρο, δέκα σεξιστικά σχόλια.

---

⁵¹ Chang, M. (2012). *Shortchanged: Why Women Have Less Wealth and What Can Be Done About It*, Oxford: Oxford University Press.

⁵² Hung, A., Yoong, J. and Brown, E. (2013). "Women and Financial Literacy: OECD/INFE Evidence, Survey and Policy Responses", OECD, accessed May 2021, text at: http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/TrustFund2013_OECD_INFE_Women_and_Fin_Lit.pdf

⁵³ Merrill, a Bank of America Company (2020). "Seeing the Unseen: The Role Gender Plays in Wealth Management", accessed May 2021, text at: <https://mlaem.fs.ml.com/content/dam/ML/Registration/seeing-the-unseen-whitepaper.pdf>

Η χαμηλή αυτοπεποίθηση

Οι έρευνες δείχνουν ότι είναι πολλές οι πτυχές της καθημερινότητας στις οποίες οι γυναίκες αναφέρουν χαμηλότερα επίπεδα αυτοπεποίθησης από τους άνδρες. Το χάσμα αυτό εμφανίζεται αρκετά νωρίς στη ζωή των γυναικών: τα κορίτσια, για παράδειγμα, αρχίζουν από την ηλικία των 6 ετών να παρουσιάζουν μειωμένη αυτοπεποίθηση σε σχέση με τα αγόρια σε στόχους που απαιτούν «εξυπνάδα». Επιπλέον, οι γυναίκες δηλώνουν επανειλημμένως ότι αισθάνονται λιγότερο ικανές στα μαθηματικά, μια δεξιότητα που τους είναι απαραίτητη για την κατανόηση των βασικών αρχών του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Τέλος, αναφέρουν χαμηλότερη εμπιστοσύνη στην ικανότητά τους να επιτύχουν οικονομικούς στόχους σε σχέση με τους άνδρες συνομηλίκους τους.

Πώς εκφράζεται αυτή η έλλειψη αυτοπεποίθησης; Εκτός από την τάση των γυναικών να απαντούν «Δεν γνωρίζω» σε ερωτήσεις χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, ακόμα και όταν έχουν τις ίδιες πιθανότητες με τους άνδρες να απαντήσουν σωστά στην ερώτηση, έρευνα του 1999 στις ΗΠΑ κατέδειξε ότι οι γυναίκες έχουν την τάση επίσης να αποδίδουν λιγότερο καλά στα τεστ μαθηματικών για τα οποία έχουν ενημερωθεί ότι ευνοούν το «ανδρικό» μυαλό. Αντίθετα, αποδίδουν εξίσου καλά με τους άνδρες όταν ενημερώνονται ότι το τεστ στο οποίο θα λάβουν μέρος δεν αναδεικνύει έμφυλες διαφορές.⁵⁴

---

⁵⁴ Spencera, S.J., Steele, C.M. and Quinn, D.M. (1999). "Stereotype Threat and Women's Math Performance", *Journal of Experimental Social Psychology*, Vol. 35/1, pp. 4-28, accessed May 2021, text at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0022103198913737#aep-abstract-id7>

Τι προηγείται, η αυτοπεποίθηση ή η γνώση;

Δεν υπάρχει μία, καθολικά αποδεκτή, απάντηση στο ερώτημα για το αν οι γυναίκες χρειάζονται πρώτα περισσότερες χρηματοοικονομικές γνώσεις για να ενισχύσουν την αυτοπεποίθησή τους ή περισσότερη αυτοπεποίθηση για να αφομοιώσουν και να τολμήσουν να εφαρμόσουν τις γνώσεις αυτές. Ωστόσο, οι έρευνες δείχνουν ότι, συνήθως, είναι πολύ δύσκολο να γεφυρωθεί το χάσμα του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού αν πρώτα δεν αντιμετωπιστεί το ζήτημα της χαμηλής αυτοεκτίμησης των γυναικών στα θέματα που σχετίζονται με αυτόν.

Η υποβάθμιση της σημασίας του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού

Σύμφωνα με πρόσφατη έρευνα του Ιδρύματος Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού της Αυστραλίας,⁵⁵ σημαντικός αριθμός γυναικών τρέφει πεποιθήσεις που μπορεί να τις εμποδίσουν να διαχειριστούν τα χρήματά τους αποτελεσματικά, όπως:

- «Δεν είναι και τόσο σημαντικό να τα μάθω αυτά»
- «Με αγχώνουν τα οικονομικά θέματα»
- «Βαριέμαι να μιλάω για λεφτά»
- «Νιώθω άβολα»

Οι πεποιθήσεις αυτές συναντώνται συχνότερα σε γυναίκες παρά σε άνδρες. Από την άλλη, οι γυναίκες έχουν λιγότερες πιθανότητες να θεωρήσουν τα χρήματα «ασήμαντα» ή να πάρουν παρορμητικές αποφάσεις σχετικά με αυτά.

---

⁵⁵ Australian Government, Financial Literacy Foundation (2008). "Financial Literacy: Women Understanding Money", accessed May 2021, text at:

<https://financialcapability.gov.au/files/women-understanding-money.pdf>

Ε. Οι Συνέπειες του Χαμηλού Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού

Ο χαμηλός χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός έχει σημαντικές συνέπειες για τα άτομα και τις κοινωνίες, καθώς συνδέεται με κρίσιμες οικονομικές αποφάσεις. Τα οικονομικά έγγραφα άτομα έχουν περισσότερες πιθανότητες να αποταμιεύουν, να επενδύουν στις χρηματαγορές, να αποπληρώνουν αποτελεσματικά τα χρέη τους, να παρακολουθούν στενά τις χρεώσεις με τις οποίες επιβαρύνονται, να επιδιώκουν τη διαφοροποίηση του επενδυτικού τους ρίσκου και να ανταποκρίνονται αποτελεσματικά σε απρόσμενα οικονομικά προβλήματα.⁵⁶ Κατά συνέπεια, όσο υψηλότερο είναι το επίπεδο του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού μιας χώρας ή κοινωνίας, τόσο μεγαλύτερη η ικανότητα της κοινωνίας αυτής να ανταποκρίνεται σε συλλογικές οικονομικές δυσχέρειες.

Επίσης, όπως αναφέρθηκε, ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός των ατόμων συνδέεται στενά με τον επαρκή οικονομικό σχεδιασμό για τα χρόνια μετά τη συνταξιοδότησή τους και τη συσσώρευση πλούτου την περίοδο αυτή (τα άτομα που σχεδιάζουν το χρηματοοικονομικό τους μέλλον συσσωρεύουν, κατά μέσο όρο, τρεις φορές περισσότερο πλούτο από εκείνα που δεν γνωρίζουν πόσα

---

⁵⁶ Hasler, A. and Lusardi, A. (2017). "The Gender Gap in Financial Literacy: A Global Perspective", Global Financial Literacy Excellence Center, accessed May 2021, text at: <https://gflec.org/wp-content/uploads/2017/07/The-Gender-Gap-in-Financial-Literacy-A-Global-Perspective-Report.pdf>

χρήματα θα χρειαστούν για να περάσουν άνετα τα τελευταία χρόνια της ζωής τους).

Παράλληλα, τα χαμηλά επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού και αυτοπειποίησης των γυναικών ευθύνονται, πιθανότατα, για την ύπαρξη αναξιοποίητου δυναμικού στο 51% του πληθυσμού, αφού αυτές οι ελλείψεις συχνά παρεμποδίζουν την ενεργή συμμετοχή των γυναικών στην οικονομία.⁵⁷ Συγκεκριμένα, έρευνα του Πανεπιστημίου του Stanford αναφέρει ότι οι χαμηλές επιδόσεις σε αυτούς τους δύο τομείς μειώνουν τις πιθανότητες να ξεκινήσουν τα άτομα μια μακροχρόνια σταδιοδρομία.⁵⁸

Αλλά και στον επιχειρηματικό στίβο, ο δημόσιος λόγος που αφορά τη μειωμένη εξοικείωση των γυναικών με χρηματοοικονομικά θέματα ενδέχεται να συμβάλλει στη δυσπιστία των επενδυτών και των επενδυτριών και στη δημιουργία ενός άλλου χάσματος, του επενδυτικού, που παρατηρείται ανάμεσα σε επιχειρήσεις με άνδρες ιδρυτές και σε εκείνες που έχουν ιδρυθεί από γυναίκες.

Κατά συνέπεια, οι διαφορές στα επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού και αυτοπειποίησης ενδέχεται να επηρεάζουν τον συσχετισμό οικονομικής ισχύος στην οικογένεια, ειδικά όταν τα μέλη ενός ζευγαριού έχουν διαφορετικές προτεραιότητες σε σχέση με την αξιοποίηση των χρημάτων τους.⁵⁹

Ταυτόχρονα, οι έρευνες καταδεικνύουν τη σχέση μεταξύ οικονομικής ευρωστίας και άλλων σημαντικών πτυχών της ατομικής και οικογενειακής ευεξίας, όπως η σωματική, νοητική και ψυχική υγεία και η σχολική επιτυχία των παιδιών.⁶⁰

---

⁵⁷ Hung, A., Yoong, J. and Brown, E. (2013). "Women and Financial Literacy: OECD/INFE Evidence, Survey and Policy Responses", OECD, accessed May 2021, text at: http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/TrustFund2013_OECD_INFE_Women_and_Fin_Lit.pdf

⁵⁸ Stanford Center on Longevity. "The Women's Financial Security Project", accessed May 2021, text at: <https://longevity.stanford.edu/spotlight-on-womens-financial-security/>

⁵⁹ Hung, A., Yoong, J. and Brown, E. (2013). "Women and Financial Literacy: OECD/INFE Evidence, Survey and Policy Responses", OECD, accessed May 2021, text at: http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/TrustFund2013_OECD_INFE_Women_and_Fin_Lit.pdf

⁶⁰ Ό.π.

Τέλος, σε περιπτώσεις όπου οι γυναίκες έχουν τη βασική μέριμνα των παιδιών (και ειδικά όταν είναι μονογονείς), η χαμηλή χρηματοοικονομική τους εκπαίδευση αντανακλάται και στη μετάδοση των γνώσεων αυτών στα παιδιά, που αντίστοιχα διαμορφώνουν τις ενήλικες πεποιθήσεις, δυνατότητες και συμπεριφορές τους.⁶¹

---

⁶¹ Ό.π.

A. Η Μεθοδολογία της Έρευνας

Σε συνεργασία με το Women On Top και την αθηΝΕΑ, η qed σχεδίασε και υλοποίησε έρευνα σε δύο σκέλη (ποσοτικό και ποιοτικό) για τον οικονομικό αλφαριθμητισμό, με έμφαση στο γυναικείο κοινό.

Οι διαστάσεις της έρευνας αφορούν τη γνώση οικονομικών θεμάτων, τη χρήση χρηματοοικονομικών προϊόντων και υπηρεσιών, την αυτοπεποίθηση των ερωτώμενων σε συνάρτηση με αυτά τα θέματα, καθώς και τις πεποιθήσεις τους για διάφορα σχετικά ζητήματα.

Στο σκέλος που αφορά τη γνώση οικονομικών θεμάτων τέθηκαν 4 ερωτήσεις, αντίστοιχες της S&P Global Finlit Survey, με τις οποίες ερευνάται η εξοικείωση των ερωτώμενων με δεξιότητες αριθμητικής, με την έννοια του ανατοκισμού, την έννοια του πληθωρισμού και τη διαφοροποίηση του επενδυτικού κινδύνου.

Η μέθοδος που χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή των ποσοτικών δεδομένων ήταν οι τηλεφωνικές συνεντεύξεις.

Περίοδος συλλογής δεδομένων: 4/3 - 10/3/2021

Δείγμα ποσοτικής έρευνας: N=818, πανελλαδικό αντιπροσωπευτικό δείγμα, 18-64 ετών.

Τα αποτελέσματα της ποσοτικής έρευνας έχουν σταθμιστεί για το φύλο, την ηλικία και την περιφέρεια σύμφωνα με τα τελευταία στοιχεία της ΕΛΣΤΑΤ.

Σημείωση: Τα αποτελέσματα έχουν υποστεί στρογγυλοποιήσεις και ενδέχεται να μην αθροίζονται πάντα στο 100%.

Για τη συλλογή των ποιοτικών δεδομένων πραγματοποιήθηκαν τρεις (3) ομάδες εστίασης: μία με γυναίκες 30-55 ετών με οικογενειακό εισόδημα κάτω από το μέσο, μία με γυναίκες 30-55 ετών με οικογενειακό εισόδημα πάνω από το μέσο και μία με άνδρες και γυναίκες οικονομικούς διαμεσολαβητές/τριες (επαγγελματίες του χρηματοοικονομικού κλάδου).

Β. Αναλυτικά Ευρήματα Ποσοτικής και Ποιοτικής Έρευνας

Τα ευρήματα της ποσοτικής έρευνας στον γενικό πληθυσμό παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον, καθώς σε ορισμένες περιπτώσεις απηχούν αντίστοιχα ευρήματα προηγούμενων ερευνών, ενώ σε άλλες σκιαγραφούν απόκλιση σε σχέση τόσο με προηγούμενες διερευνήσεις όσο και με αντίστοιχα ευρήματα άλλων χωρών.

Το προφίλ των ατόμων του δείγματος

Το μέγεθος του δείγματος –όπως προαναφέρθηκε– ήταν 818 άτομα, 421 γυναίκες και 397 άνδρες. Το 10% των γυναικών και το 11% των ανδρών ανήκει στην ηλικιακή κατηγορία 18 έως 24 ετών (σημειώνεται ότι η βάση αυτή δεν θεωρείται επαρκής για την εξαγωγή συμπερασμάτων για τις συγκεκριμένες ομάδες), το 14% των γυναικών και το 17% των ανδρών είναι από 25 έως 34 ετών, το 23% των γυναικών και το 22% των ανδρών 35 έως 44 ετών, το 19% των γυναικών και το 17% των ανδρών 45 έως 54, ενώ το 34% και των δύο είναι από 55 ετών και άνω.

Η πλειονότητα των ερωτώμενων, γυναικών και ανδρών, διαμένει στις δύο μεγάλες περιφέρειες της χώρας, καθώς το 31% των γυναικών και το 29% των ανδρών διαμένει στην περιοχή της Αττικής, ενώ το 9% των γυναικών και το 11% των ανδρών στην Κεντρική Μακεδονία.

Σχετικά με την κοινωνικοοικονομική τάξη των συμμετεχόντων και συμμετεχουσών, το 15% των γυναικών και το 22% των ανδρών προέρχεται από την ανώτερη κοινωνικοοικονομική τάξη (AB), το 15% των γυναικών και το 16% των ανδρών από τη μέση-ανώτερη τάξη (C1), το 16% των γυναικών και το 20% των ανδρών από τη μέση-κατώτερη τάξη και το 47% των γυναικών και το 37% των ανδρών από την κατώτερη κοινωνικοοικονομική τάξη (DE).

Περιγραφή των κοινωνικοοικονομικών τάξεων*

AB: Στελέχη επιχειρήσεων και επαγγελματίες

C1: Υψηλού επιπέδου μόρφωσης υπάλληλοι σε μη χειρωνακτικές εργασίες ή ειδικευμένοι υπάλληλοι

C2: Υπάλληλοι σε μη χειρωνακτικές εργασίες ή ειδικευμένοι υπάλληλοι

DE: Ανειδίκευτοι υπάλληλοι σε χειρωνακτικές εργασίες ή χαμηλού επιπέδου μόρφωσης υπάλληλοι

* Με βάση την NRS social grade, η οποία συστήνεται και χρησιμοποιείται από την European Society for Opinion and Marketing Research (ESOMAR).

Σε ό,τι αφορά την οικογενειακή κατάσταση, οι συμμετέχουσες και οι συμμετέχοντες σε ποσοστό 26% είναι ανύπαντρες/οι, ενώ σε ποσοστό 66% οι γυναίκες και 69% οι άνδρες παντρεμένες/οι. Οι γυναίκες σε ποσοστό 2% και οι άνδρες 1% είναι χωρισμένες/οι, ενώ το 2% και το 3% αντίστοιχα συζεί με τον/τη σύντροφό τους. Τέλος, σε ποσοστό 3% οι γυναίκες είναι χήρες, ποσοστό που μηδενίζεται στην περίπτωση των ανδρών.

Οι γυναίκες του δείγματος, σε ποσοστό 10% ζουν μόνες, 27% με άλλο ένα (1) άτομο, 24% με άλλα δύο (2) άτομα, 30% με άλλα τρία (3) άτομα και 8% με άλλα τέσσερα (4) ή περισσότερα άτομα. Οι άνδρες που συμμετείχαν στην έρευνα, σε

ποσοστό 11% ζουν μόνοι, 25% με άλλο ένα (1) άτομο, 24% με άλλα δύο (2) άτομα, 31% με άλλα τρία (3) άτομα και 8% με άλλα τέσσερα (4) ή περισσότερα άτομα.

Το 58% των γυναικών και το 57% των ανδρών δηλώνει ότι έχει παιδιά, ενώ το 39% των γυναικών και το 42% των ανδρών ότι δεν έχει. Αντίστοιχα, το 26% των γυναικών και το 24% των ανδρών δηλώνει ότι έχει ανήλικα παιδιά, ενώ το 70% των γυναικών και το 74% των ανδρών πως δεν έχει.

Σε ό,τι αφορά τη θέση των ερωτώμενων στο νοικοκυριό, το 39% των γυναικών έναντι του 86% των ανδρών δηλώνει ότι είναι κύριος εισοδηματίας, το 46% των γυναικών και το 1% των ανδρών δηλώνει ότι είναι ή ήταν σύζυγος/σύντροφος του κύριου εισοδηματία, ενώ το 15% των γυναικών και το 13% των ανδρών ότι είναι παιδί του κύριου εισοδηματία. Στην πλειονότητα των περιπτώσεων, δηλαδή, οι άνδρες δηλώνουν πως είναι οι κύριοι εισοδηματίες ενώ είναι πολύ λιγότερο πιθανό να αποδεχτούν ότι έχουν μικρότερο εισόδημα από τη σύζυγο.

Από όσες γυναίκες δηλώνουν ότι συμβάλλουν με μεγαλύτερο εισόδημα, μόνο το 29% από αυτές είναι είτε παντρεμένες είτε συζούν με κάποιον σύντροφο.

«Διαχειρίστριες» ονομάζουμε τις γυναίκες που δεν συμβιώνουν με κάποιον άνδρα και είναι υπεύθυνες για το εισόδημα του νοικοκυριού. Μπορεί να ζουν μόνες ή να είναι ανύπαντρες ή διαζευγμένες μητέρες κ.ά. Οι γυναίκες αυτές αποτελούν το 64% των κύριων εισοδηματιών.

Σε ό,τι αφορά το μορφωτικό επίπεδο του δείγματος, το 3% των γυναικών και το 4% των ανδρών αναφέρει ότι έχει ολοκληρώσει μέχρι και την ΣΤ' Δημοτικού, το 8% των γυναικών και το 6% των ανδρών ότι έχει ολοκληρώσει μέχρι και την Γ' Γυμνασίου, ενώ το 42% των γυναικών και το 34% των ανδρών ότι έχει ολοκληρώσει το Λύκειο ή αντίστοιχη βαθμίδα εκπαίδευσης. Το 20% και των δύο έχουν ολοκληρώσει ΙΕΚ, ΤΕΙ, κολέγιο, ΚΑΤΕΕ ή αντίστοιχη βαθμίδα εκπαίδευσης, το 20% των γυναικών και το 25% των ανδρών έχει ολοκληρώσει πανεπιστήμιο, πολυτεχνείο ή αντίστοιχη βαθμίδα εκπαίδευσης και το 5% των γυναικών και το 9% των ανδρών μεταπτυχιακές σπουδές.

Από τις/τους ερωτώμενους, το 41% των γυναικών και το 49% των ανδρών είναι μισθωτή/ός πλήρους απασχόλησης, ενώ το 1% των γυναικών και το 2% των ανδρών μισθωτή/ός μερικής απασχόλησης. Το 14% των γυναικών και το 26% των ανδρών δηλώνει ελεύθερος επαγγελματίας/αυτοαπασχολούμενη/ος και το 1% και των δύο ωρομίσθια/ος. Το 14% των γυναικών και το 10% των ανδρών αναφέρει ότι είναι συνταξιούχος, το 7% των γυναικών και το 3% των ανδρών δηλώνει άνεργη/ος και το 11% των γυναικών ότι ασχολείται με τα οικιακά – ποσοστό που μηδενίζεται στην περίπτωση των ανδρών. Τέλος, το 7% γυναικών και ανδρών δηλώνει φοιτήτρια και φοιτητής.

Το 82% των γυναικών και το 78% των ανδρών δηλώνει ότι ασχολείται με μη χειρωνακτικά επαγγέλματα, ενώ το 15% των γυναικών και το 19% των ανδρών με χειρωνακτικά. Το 13% των γυναικών ερωτώμενων και το 11% των ανδρών εργάζεται στον δημόσιο τομέα.

Σε ό,τι αφορά τον βαθμό στην ιεραρχία, το 70% των ερωτώμενων γυναικών και το 61% των ανδρών δεν έχει κανέναν/καμία υφιστάμενο/η, το 25% των γυναικών και το 32% των ανδρών έχει 1-5 υφισταμένους/ες, ενώ το 2% των γυναικών και το 3% των ανδρών 6 ή περισσότερους/ες υφισταμένους/ες.

Γνώση οικονομικών θεμάτων

Σε αυτή την ενότητα γίνεται αξιολόγηση των γνώσεων που έχουν οι Ελληνίδες και οι Έλληνες σε οικονομικά θέματα. Η αξιολόγηση είναι βασισμένη στο S&P Global Finlit Survey και διερευνά τον οικονομικό αλφαριθμητισμό στις ακόλουθες 4 διαστάσεις:

- Αριθμητική
- Ανατοκισμός
- Πληθωρισμός
- Διαφοροποίηση Επενδύσεων

Για να χαρακτηριστεί κάποια/ος οικονομικά εγγράμματη/ος θα πρέπει να επιδείξει γνώσεις σε τουλάχιστον τρεις από τις τέσσερις αυτές ενότητες.

Οι ερωτήσεις που τέθηκαν για να αξιολογηθούν οι γνώσεις του πληθυσμού στις παραπάνω ενότητες είναι οι εξής:

1. Ας υποθέσουμε ότι θέλετε να δανειστείτε €100. Τι είναι προτιμότερο να πληρώσετε μετά από έναν χρόνο;

α) 105 ευρώ

β) 100 +3% ευρώ

2. Ας υποθέσουμε ότι σε έναν λογαριασμό υπάρχουν 100 ευρώ και η τράπεζα προσθέτει 10% τον χρόνο. Σε αυτό τον λογαριασμό ούτε μπαίνουν ούτε βγαίνουν χρήματα. Κάποιοι άνθρωποι μας είπαν ότι ύστερα από 5 χρόνια θα υπάρχουν στον λογαριασμό ακριβώς 150 ευρώ. Κάποιοι άλλοι πως θα υπάρχουν λιγότερα και κάποιοι πως θα υπάρχουν περισσότερα. Εσείς τι πιστεύετε;

α) Ακριβώς 150 ευρώ

β) Περισσότερα από 150 ευρώ

γ) Λιγότερα από 150 ευρώ

3. Ας υποθέσουμε ότι στα επόμενα 10 χρόνια οι τιμές των πραγμάτων που αγοράζετε διπλασιάζονται. Αν διπλασιαστεί και το εισόδημά σας, τότε θα μπορείτε να αγοράσετε:

α) Λιγότερα από όσα μπορείτε να αγοράσετε σήμερα

β) Όσα μπορείτε να αγοράσετε και σήμερα

γ) Περισσότερα από όσα μπορείτε να αγοράσετε σήμερα

4. Ας υποθέσουμε ότι έχετε κάποια χρήματα. Τι είναι ασφαλέστερο να κάνετε;

α) Να τα τοποθετήσετε σε πολλές εταιρείες και επενδύσεις

β) Να τα τοποθετήσετε όλα σε μια εταιρεία ή σε μια επένδυση

Πώς προέκυψαν οι συγκεκριμένες ερωτήσεις;

Όταν διεξήγαν την Έρευνα για την Υγεία και τη Σύνταξη του Πανεπιστημίου του Μίσιγκαν⁶² το 2004, οι ερευνήτριες Lusardi και Mitchell σχεδίασαν ένα εργαλείο βασικών ερωτήσεων προκειμένου να μπορέσουν να αξιολογήσουν τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό των ατόμων, ανεξάρτητα από την εθνικότητα ή τις κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες της χώρας από την οποία προέρχονται. Οι ερωτήσεις αυτές είχαν ως στόχο να διαγνώσουν τις γνώσεις των ατόμων γύρω από τρεις βασικές οικονομικές έννοιες: (α) τον ανατοκισμό, (β) τον πληθωρισμό και (γ) τη διαφοροποίηση του ρίσκου. Από τότε το βασικό αυτό ερωτηματολόγιο έχει αποτελέσει αξιόπιστο εργαλείο για την αξιολόγηση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού ανδρών και γυναικών σε όλο τον κόσμο, χάρη στην απλότητα, τον υψηλό βαθμό σύνδεσης των εννοιών με την καθημερινή εμπειρία των ανθρώπων, τη συντομία, αλλά και τη δυνατότητα διαφοροποίησης μεταξύ διαφορετικών επιπέδων γνώσης και εξοικείωσης.⁶³ Αυτό λάβαμε ως βάση και εμείς για την αξιολόγηση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού ανδρών και γυναικών στην Ελλάδα.

Μετά τις 4 αυτές ερωτήσεις τέθηκε επίσης στις συμμετέχουσες και στους συμμετέχοντες η ερώτηση αν γνωρίζουν πού μπορούν να αναζητήσουν αξιόπιστες οικονομικές συμβουλές για τα θέματα που δεν κατέχουν.

Στην πρώτη ερώτηση αριθμητικής, το ένα τρίτο των ερωτώμενων απέτυχε να δώσει τη σωστή απάντηση ή απέφυγε να απαντήσει (Διάγραμμα 1). Το 66% των ερωτώμενων έδωσαν τη σωστή απάντηση.

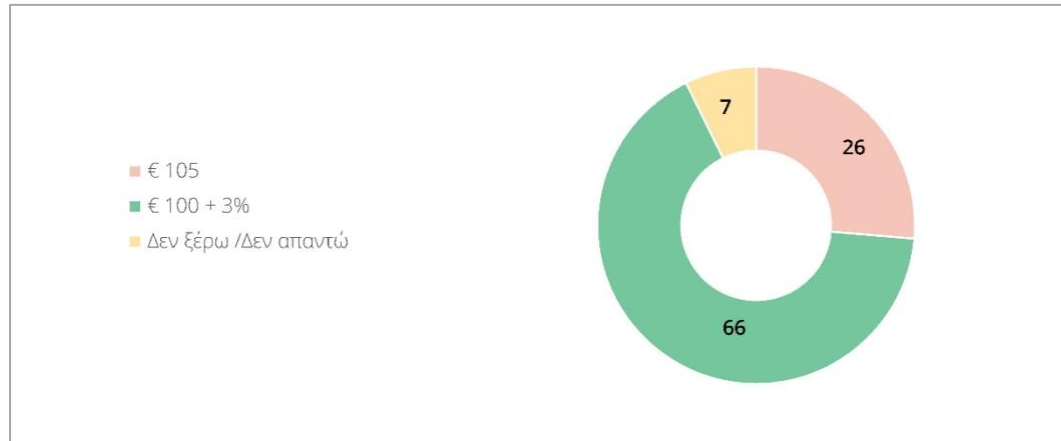
---

⁶² The Health and Retirement Study, "About", accessed May 2021, text at:

<https://hrs.isr.umich.edu/about>

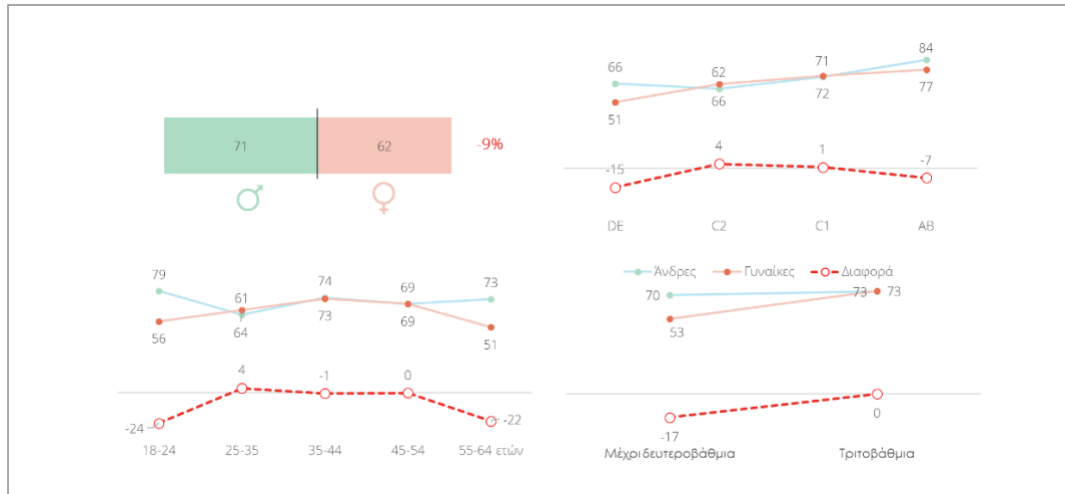
⁶³ Lusardi, A. and Mitchell, O.S. (2011). "Financial Literacy Around the World: an Overview", National Bureau of Economic Research, accessed May 2021, text at:

<https://www.nber.org/papers/w17107>

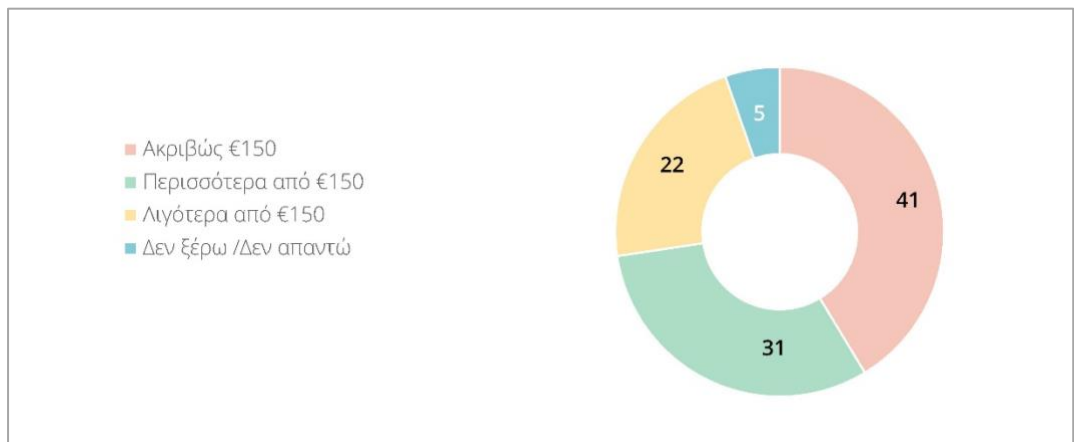
Διάγραμμα 1. Ας υποθέσουμε ότι θέλετε να δανειστείτε 100 ευρώ. Τι είναι προτιμότερο να πληρώσετε μετά από έναν χρόνο;

Σε αυτή την ερώτηση αριθμητικής παρατηρείται ένα σημαντικό χάσμα γνώσης ανάμεσα στα φύλα (ποσοστό 62% ορθών απαντήσεων για τις γυναίκες έναντι 71% για τους άνδρες). Το κενό αυτό, όμως, δεν προκύπτει από το σύνολο του πληθυσμού (όπου η διαφορά γνώσης κυμαίνεται στις 9 ποσοστιαίες μονάδες υπέρ των ανδρών), αλλά μόνο από τις πολύ νέες γυναίκες (διαφορά 24 ποσοστιαίων μονάδων), τις μεγαλύτερες γυναίκες (διαφορά 22 ποσοστιαίων μονάδων), από εκείνες που δεν έχουν περάσει από την τριτοβάθμια εκπαίδευση (διαφορά 17 ποσοστιαίων μονάδων) και από τις γυναίκες χαμηλότερων κοινωνικών τάξεων (διαφορά 15 ποσοστιαίων μονάδων) (Διάγραμμα 2). Βλέπουμε δηλαδή εδώ, όπως και σε άλλα σημεία της έρευνας, ότι δεν είναι το βιολογικό φύλο που οδηγεί στο χάσμα των γνώσεων και των δεξιοτήτων μεταξύ ανδρών και γυναικών, αλλά κοινωνικοί, οικονομικοί, ηλικιακοί και μορφωτικοί παράγοντες που αλληλεπιδρούν συνεχώς με αυτό.

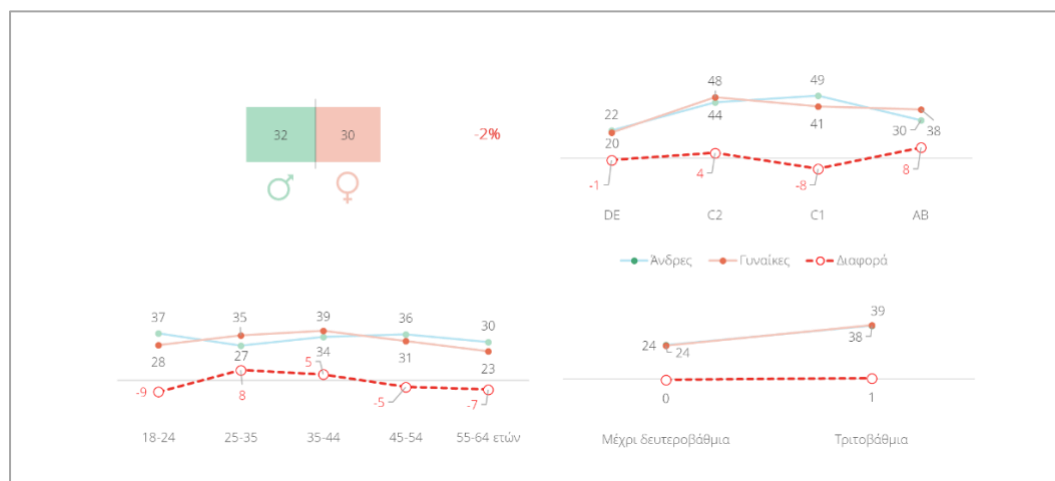
Διάγραμμα 2. Γνώση αριθμητικής.
(Όσες/οι απάντησαν ορθά ανά φύλο, κοινωνικοοικονομική τάξη, ηλικία, μορφωτικό επίπεδο αντίστοιχα.)

Σε ό,τι αφορά τη δεύτερη ερώτηση, από τις απαντήσεις των συμμετεχουσών και των συμμετεχόντων προκύπτει ότι τα δύο τρίτα των ερωτώμενων δεν κατανοούν τις ιδιότητες του ανατοκισμού (Διάγραμμα 3).

Διάγραμμα 3. Ας υποθέσουμε ότι σε έναν λογαριασμό υπάρχουν 100 ευρώ και η τράπεζα προσθέτει 10% τον χρόνο. Σε αυτό τον λογαριασμό ούτε μπαίνουν ούτε βγαίνουν χρήματα. Κάποιοι άνθρωποι μας είπαν ότι ύστερα από 5 χρόνια θα υπάρχουν στον λογαριασμό ακριβώς 150 ευρώ. Κάποιοι άλλοι πως θα υπάρχουν λιγότερα και κάποιοι πως θα υπάρχουν περισσότερα. Εσείς τι πιστεύετε;

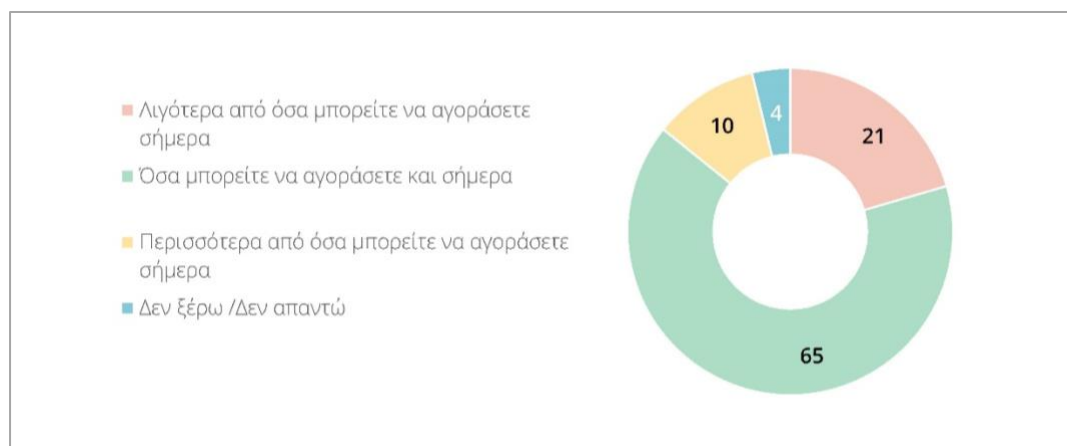
Ο ανατοκισμός είναι κάτι που δυσκολεύει εξίσου και τις γυναίκες και τους άνδρες (ποσοστό 30% και 32% ορθών απαντήσεων αντίστοιχα). Υπάρχουν μάλιστα, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 4, αρκετές ομάδες στις οποίες οι γυναίκες υπερτερούν σε γνώση στον τομέα αυτό. Για παράδειγμα, στη μέση-κατώτερη και την ανώτερη κοινωνικοοικονομική τάξη, καθώς και στις ηλικιακές κατηγορίες 25-35 ετών και 35-44 ετών, η διαφορά υπέρ των γυναικών αγγίζει μέχρι και τις 8 ποσοστιαίες μονάδες. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το ότι, ανάμεσα σε γυναίκες και άνδρες αντίστοιχου μορφωτικού επιπέδου, το χάσμα μηδενίζεται.

Διάγραμμα 4. Γνώση ανατοκισμού.

(Όσες/οι απάντησαν ορθά ανά φύλο, κοινωνικοοικονομική τάξη, ηλικία, μορφωτικό επίπεδο αντίστοιχα.)

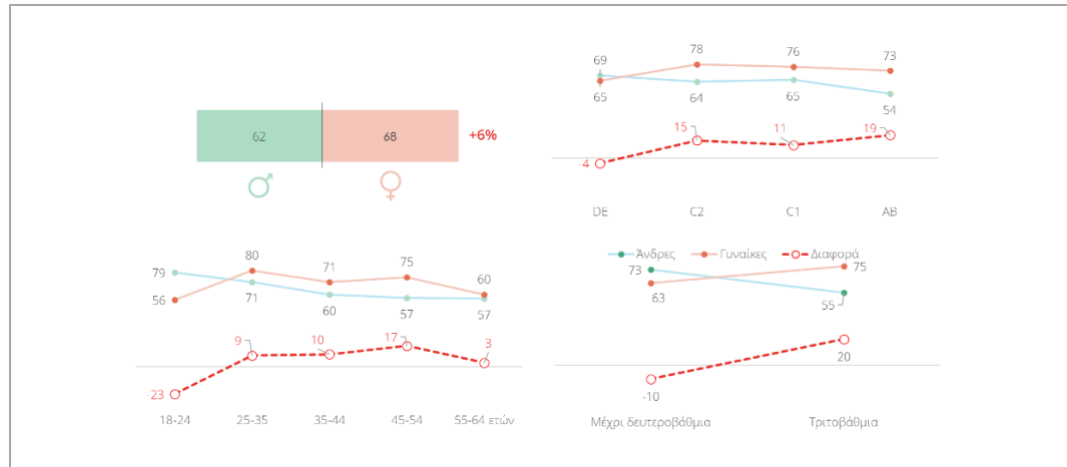
Και στην ερώτηση που εξετάζει πλευρές της έννοιας του πληθωρισμού, πάνω από το ένα τρίτο των ατόμων που συμμετείχαν έδωσε λανθασμένη απάντηση ή απέφυγε να απαντήσει (Διάγραμμα 5).

Διάγραμμα 5. Ας υποθέσουμε ότι στα επόμενα 10 χρόνια οι τιμές των πραγμάτων που αγοράζετε διπλασιάζονται. Αν διπλασιαστεί και το εισόδημά σας, τότε θα μπορείτε να αγοράσετε...

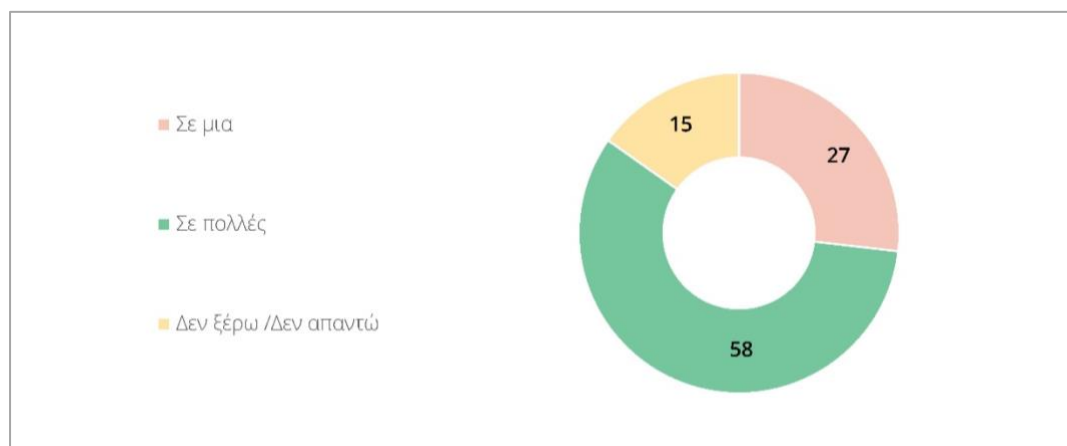
Οι γυναίκες φαίνεται να κατανοούν καλύτερα από τους άνδρες την έννοια αυτή (68% έναντι 62% σωστών απαντήσεων για τους άνδρες, όπως φαίνεται από το Διάγραμμα 6) – φαινόμενο που παρατηρείται σε όλες τις κοινωνικοοικονομικές τάξεις, εκτός από την κατώτερη. Το ίδιο συμβαίνει σε όλες τις ηλικιακές ομάδες, εκτός από τις ηλικίες 18-24 ετών, αλλά και στα άτομα που έχουν λάβει τριτοβάθμια εκπαίδευση.

Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι η κατανόηση της έννοιας από τους άνδρες δείχνει να μειώνεται όσο αυξάνεται η ηλικία τους και όσο βελτιώνεται η κοινωνικοοικονομική κατάσταση και το μορφωτικό τους επίπεδο. Η αντίστροφη τάση παρατηρείται στις γυναίκες, για τις οποίες η ηλικία, η κοινωνικοοικονομική τάξη και η μόρφωση λειτουργούν, ως επί το πλείστον, ενισχυτικά ως προς τη γνώση τους στο ζήτημα αυτό (Διάγραμμα 6).

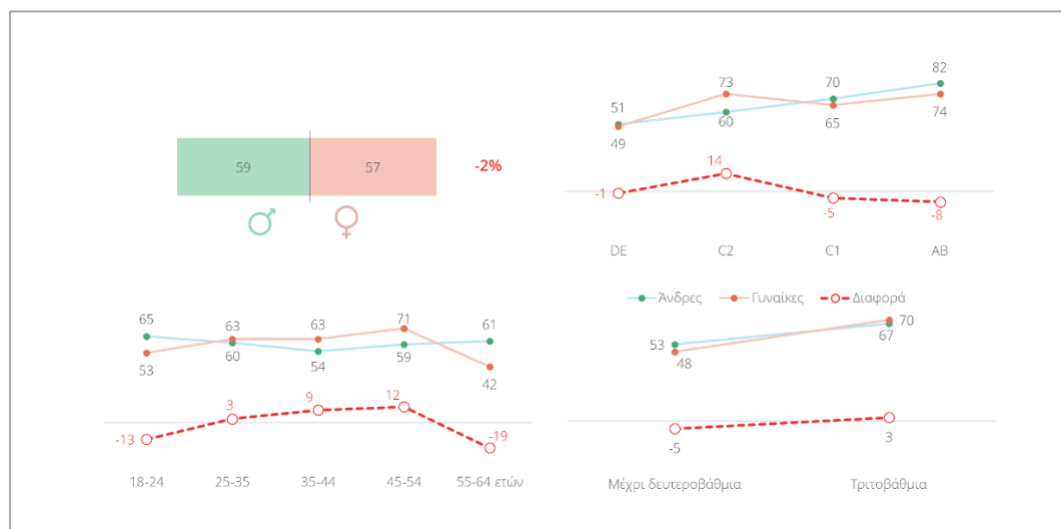
Διάγραμμα 6. Γνώση πληθωρισμού.
 (Όσες/οι απάντησαν ορθά ανά φύλο, κοινωνικοοικονομική τάξη, ηλικία, μορφωτικό επίπεδο αντίστοιχα.)

Από την τέταρτη ερώτηση της ενότητας προκύπτει ότι λιγότερο από το 60% του πληθυσμού αντιλαμβάνεται πως είναι προτιμότερο οι επενδύσεις μας να διαφοροποιούνται (Διάγραμμα 7).

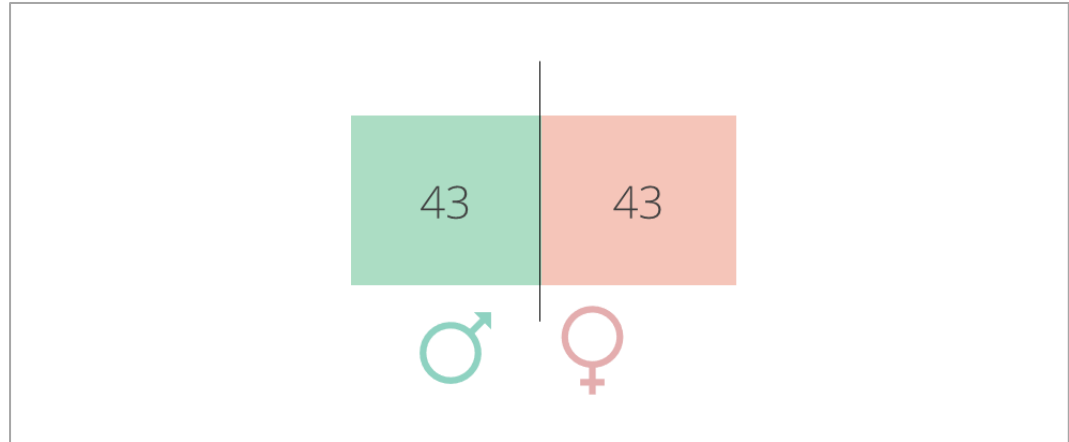
Διάγραμμα 7. Ας υποθέσουμε ότι έχετε κάποια χρήματα. Τι είναι ασφαλέστερο να κάνετε: να τα τοποθετήσετε όλα σε μια εταιρεία ή επένδυση ή να τα τοποθετήσετε σε πολλές εταιρείες και επενδύσεις;

Η διαφοροποίηση των επενδύσεων είναι κάτι στο οποίο τα δύο φύλα φαίνεται να έχουν παρόμοιες γνώσεις – το 57% των γυναικών και το 59% των ανδρών απάντησε ορθά στη σχετική ερώτηση. Η κοινωνικοοικονομική τάξη φαίνεται να επιδρά θετικά στην κατανόηση της έννοιας αυτής και από τα δύο φύλα, αν και για τις γυναίκες η αύξηση δεν είναι απολύτως γραμμική (Διάγραμμα 8). Θετικά επιδρά συνολικά και η άνοδος του μορφωτικού επιπέδου τόσο για τις γυναίκες όσο και για τους άνδρες.

Διάγραμμα 8. Γνώση διαφοροποίησης επενδύσεων.
(Όσες/οι απάντησαν ορθά ανά φύλο, κοινωνικοοικονομική τάξη, ηλικία, μορφωτικό επίπεδο αντίστοιχα.)

Με βάση τα παραπάνω ευρήματα από την ενότητα των χρηματοοικονομικών γνώσεων προκύπτει ότι ως οικονομικά εγγράμματο χαρακτηρίζεται το 43% των ατόμων στη χώρα μας και ότι δεν υπάρχει κάποια ουσιαστική διαφορά, στο κομμάτι αυτό, ανάμεσα στις γυναίκες και τους άνδρες στην Ελλάδα (Διάγραμμα 9).

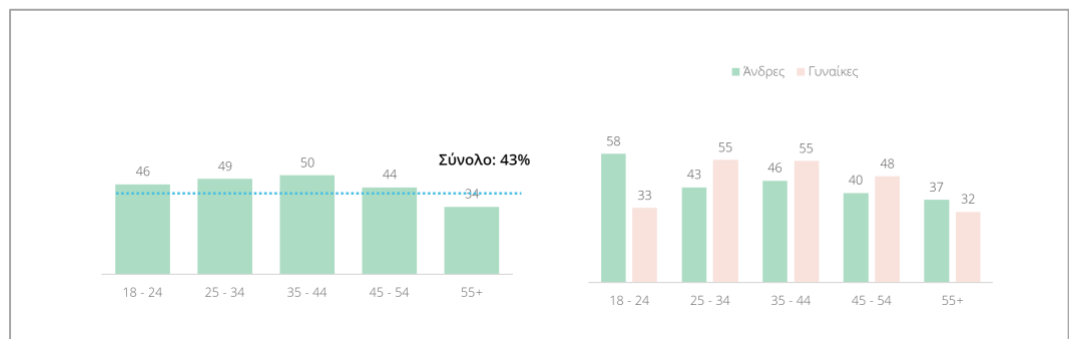

Διάγραμμα 9. Οικονομικός εγγραμματισμός κατά φύλο.

«Οικονομικά εγγράμματες/οι» (literate) ορίζονται όσες και όσοι έχουν απαντήσει ορθά τουλάχιστον 3 από τις 4 παραπάνω ερωτήσεις.

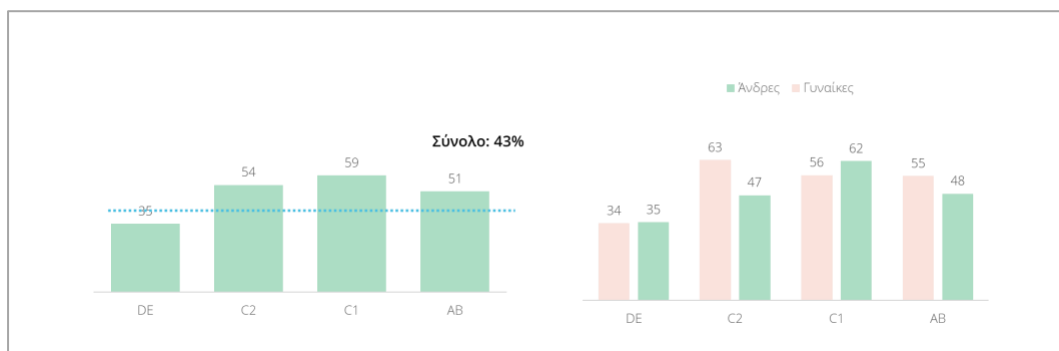
Σε ό,τι αφορά τον ηλικιακό διαχωρισμό των συμμετεχόντων/ουσών, ο οικονομικός αναλφαβητισμός εμφανίζεται εντονότερος στις πιο μεγάλες ηλικίες. Ενδιαφέρον παρουσιάζει το ότι είναι μεγαλύτερος στις γυναίκες, με εξαίρεση τις ηλικιακές κατηγορίες 18-24 και 55+ (Διάγραμμα 10).

Διάγραμμα 10. Οικονομικός αλφαβητισμός ανά ηλικία.

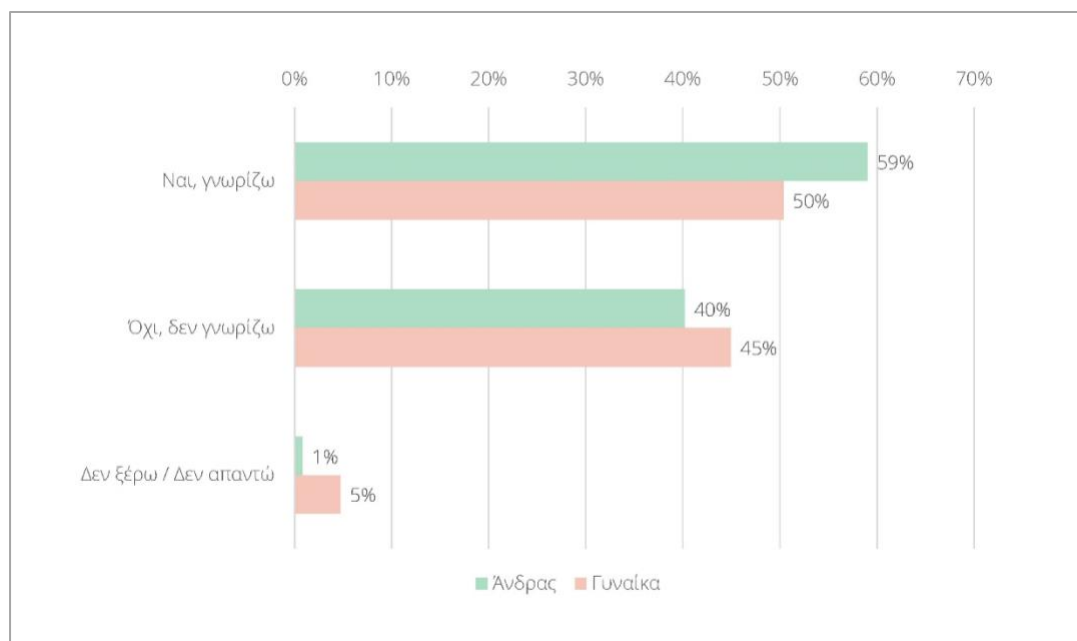

Όπως είδαμε σε προηγούμενες ενότητες, οι περισσότερες πτυχές του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού χαρακτηρίζονται από έντονο κοινωνικό πρόσημο: το μεγαλύτερο πρόβλημα αναλφαριθμητισμού εντοπίζεται στις λιγότερο ευκατάστατες κοινωνικές ομάδες (Διάγραμμα 11). Παράλληλα, όμως, διαπιστώνουμε ότι στις ομάδες αυτές οι διαφορές μεταξύ γυναικών και ανδρών πρακτικά μηδενίζονται, ενώ διευρύνονται, με διαφορετικούς τρόπους, στις μέσες και ανώτερες κοινωνικοοικονομικές τάξεις. Η μεγαλύτερη διαφορά (16 ποσοστιαίες μονάδες) στον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό γυναικών και ανδρών παρατηρείται στη μέση-κατώτερη (C2) τάξη και μάλιστα είναι υπέρ των γυναικών. Αντίστοιχη (αν και μικρότερης κλίμακας) διαφορά παρατηρείται και στην ανώτερη τάξη, ενώ στη μέση-ανώτερη (C1) τάξη οι άνδρες εμφανίζονται κατά 6 ποσοστιαίες μονάδες πιο καταρτισμένοι στα θέματα που διερευνούμε.

Διάγραμμα 11. Οικονομικός αλφαριθμητισμός ανά κοινωνική τάξη.

Στην ερώτηση «Θα λέγατε ότι γνωρίζετε πού μπορεί να απευθυνθεί κάποιος/α για να αναζητήσει αξιόπιστες οικονομικές συμβουλές;» το 50% των γυναικών απαντά ότι γνωρίζει, σε αντιδιαστολή με το 59% των ανδρών (Διάγραμμα 12). Οι γυναίκες, δηλαδή, μπορεί να μη γνωρίζουν λιγότερα από τους άνδρες, ωστόσο θα δυσκολεύονταν περισσότερο να βρουν τον κατάλληλο άνθρωπο για να τους δώσει συμβουλές γι' αυτά που δεν γνωρίζουν.

Διάγραμμα 12. Θα λέγατε ότι γνωρίζετε πού μπορεί να απευθυνθεί κάποιος/α για να αναζητήσει αξιόπιστες οικονομικές συμβουλές;

Κλείνοντας την ενότητα του ερωτηματολογίου που αναφέρεται στις γνώσεις, είναι σημαντικό να υπογραμμίσουμε ότι το 57% των ατόμων στην Ελλάδα χαρακτηρίζεται οικονομικά αναλφάβητο – εύρημα που σκιαγραφεί ένα σημαντικό πρόβλημα της ελληνικής κοινωνίας.

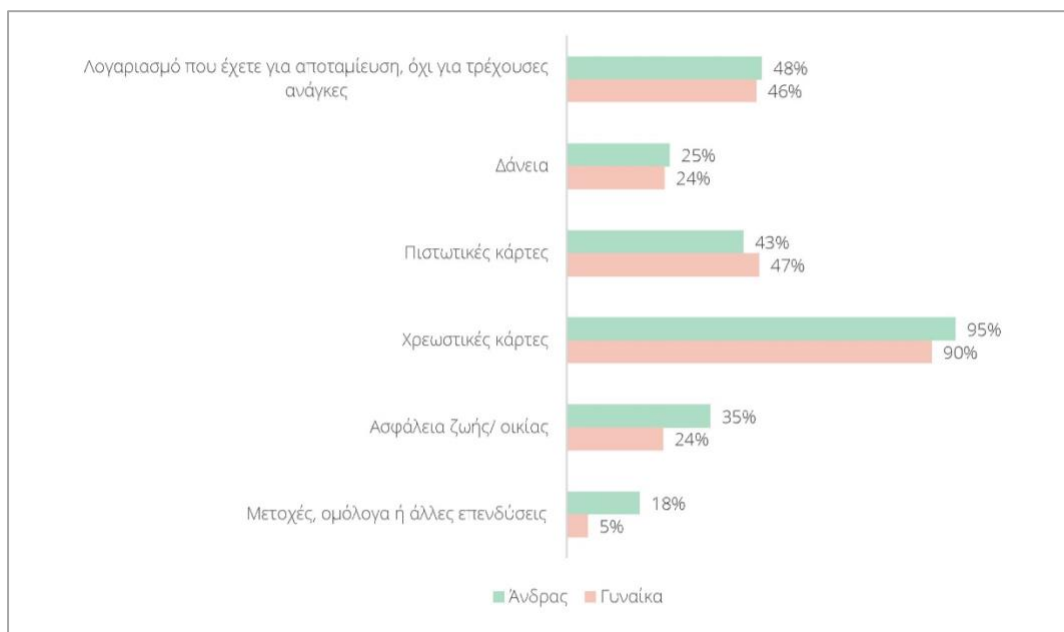
Οικονομική συμπεριφορά

Σε αυτή την ενότητα θέσαμε στις συμμετέχουσες και στους συμμετέχοντες ερωτήσεις που αφορούν τις οικονομικές τους δραστηριότητες, την ικανότητά τους να κάνουν οικονομία, να κάνουν αποταμίευση και να διαχειρίζονται τα χρέη τους.

Στην ερώτηση «Τι από τα παρακάτω έχετε στο νοικοκυριό σας;» οι συμμετέχουσες και οι συμμετέχοντες μπορούσαν να επιλέξουν από τα εξής: λογαριασμό για αποταμίευση, δάνεια, πιστωτικές κάρτες, χρεωστικές κάρτες, ασφάλεια ζωής/οικίας, μετοχές, ομόλογα ή άλλες επενδύσεις.

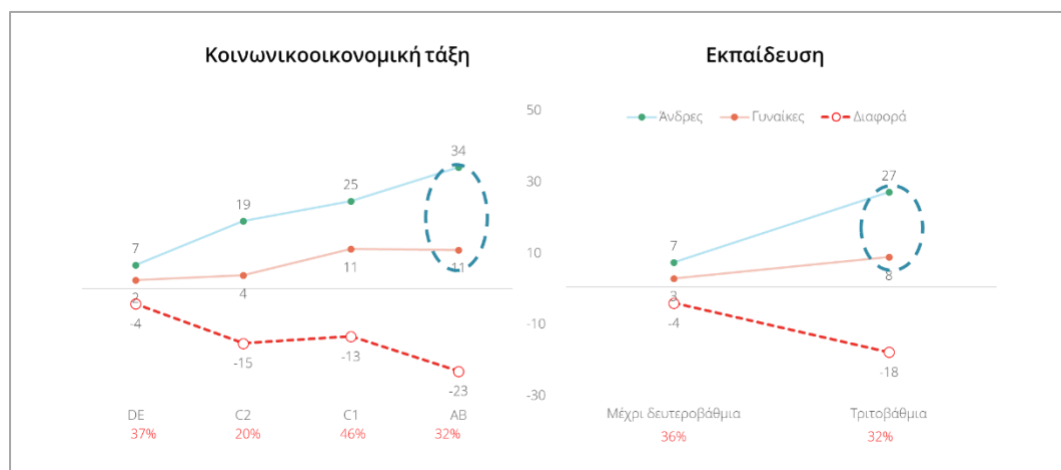
Από τις απαντήσεις διαφαίνεται ότι το σύνολο σχεδόν του πληθυσμού διαθέτει τουλάχιστον μία χρεωστική κάρτα, ωστόσο ένα 4% δεν έχει πρόσβαση σε πλαστικό χρήμα. Λιγότεροι από τους μισούς διαθέτουν τουλάχιστον έναν λογαριασμό αποκλειστικά για αποταμίευση και τουλάχιστον μία πιστωτική κάρτα. Οι επενδύσεις σε χρηματοοικονομικά προϊόντα αφορούν μια μειοψηφία.

Ήδη από αυτή την ερώτηση περί χρήσης προϊόντων και υπηρεσιών, οι γυναίκες δηλώνουν σημαντικά μικρότερη χρήση πιο σύνθετων προϊόντων όπως είναι οι ασφάλειες (24% έναντι 35% για τους άνδρες) και οι επενδύσεις (5% έναντι 18% για τους άνδρες). Δηλώνουν επίσης ελαφρώς μικρότερη χρήση χρεωστικών καρτών (90% έναντι 95% για τους άνδρες), αλλά μεγαλύτερη χρήση πιστωτικών καρτών (47%) σε σχέση με τους άνδρες (43%) (Διάγραμμα 13).

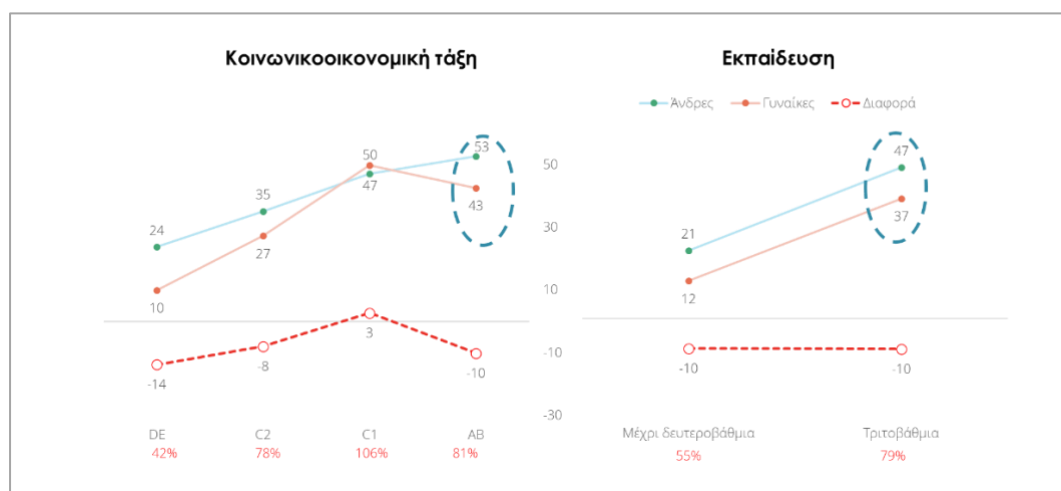

Διάγραμμα 13. Τι από τα παρακάτω έχετε στο νοικοκυριό σας;

Παρότι οι ασφάλειες και οι επενδύσεις αφορούν τις ανώτερες κοινωνικές τάξεις και τα άτομα υψηλότερου μορφωτικού επιπέδου, εντούτοις η διαφορά ανάμεσα στα φύλα, στα προϊόντα αυτά, παραμένει ακόμη και κατά τον έλεγχο που γίνεται στα άτομα από την ανώτερη κοινωνική τάξη και μόρφωση (Διαγράμματα 14 και 15).

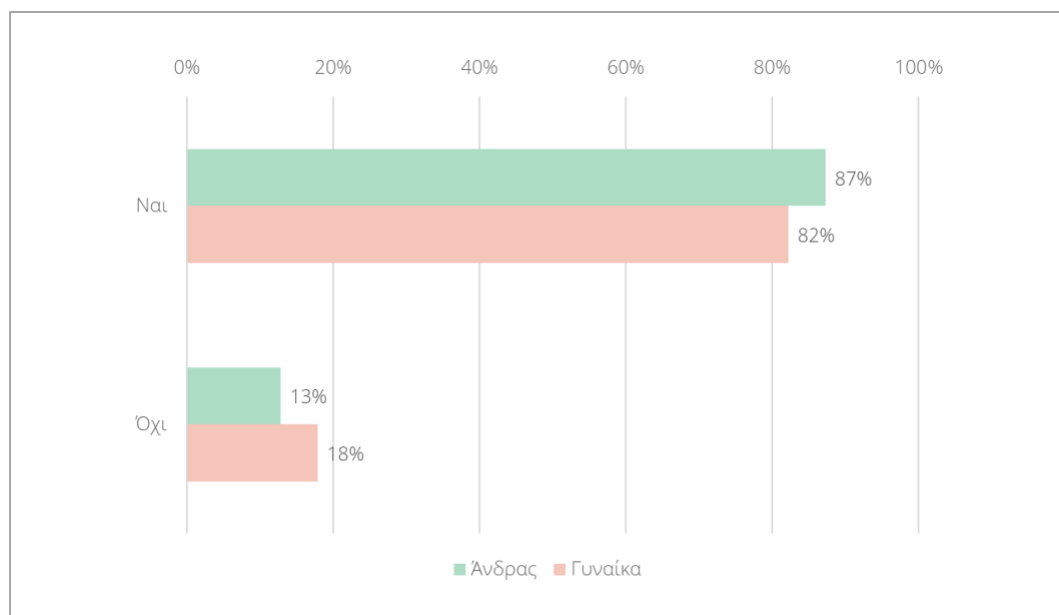

Διάγραμμα 14. Χρήση μετοχών, ομολόγων ή άλλων επενδύσεων.

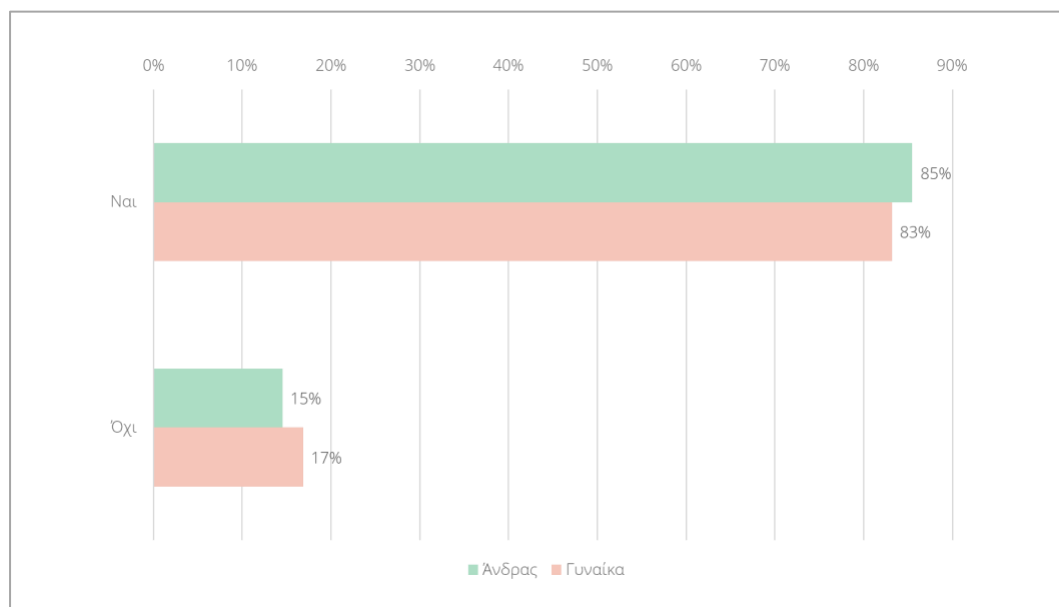
Διάγραμμα 15. Χρήση ασφάλειας ζωής/οικίας.

Στην ερώτηση «Ξέρετε πάντα την οικονομική σας κατάσταση;» τα ποσοστά εκείνων που απαντούν πως έχουν εικόνα των οικονομικών και μπορούν να διαχειριστούν την οικονομική τους κατάσταση ανά πάσα στιγμή είναι πολύ ικανοποιητικά. Και στην ερώτηση αυτή παρατηρούμε μια ελαφρώς έμφυλη διαφοροποίηση, με τις γυναίκες να απαντούν θετικά σε ποσοστό 82%, σε αντιδιαστολή προς τους άνδρες, που απαντούν θετικά σε ποσοστό 87% (Διάγραμμα 16).

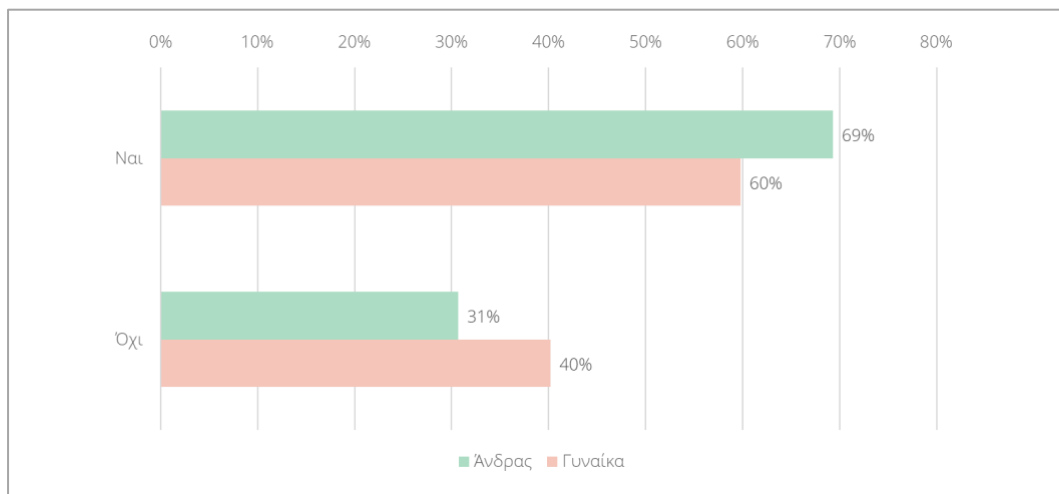
Διάγραμμα 16. Ξέρετε πάντα την οικονομική σας κατάσταση;

Ακόμα μικρότερη είναι η έμφυλη διαφοροποίηση στο ζήτημα της κατάρτισης προϋπολογισμού, με τις γυναίκες να απαντούν σε ποσοστό 83% και τους άνδρες σε ποσοστό 85% ότι κάνουν πάντα προϋπολογισμό για τα έσοδα και τα έξοδά τους (Διάγραμμα 17).

Διάγραμμα 17. Κάνετε πάντα προϋπολογισμό για τα έσοδα και τα έξοδά σας;

Τη μεγαλύτερη έμφυλη απόκλιση διαπιστώνουμε στην ερώτηση που αφορά την ύπαρξη πλάνου για την αποπληρωμή των χρεών των ερωτώμενων, στην οποία οι γυναίκες απαντούν θετικά σε ποσοστό 60%, ενώ οι άνδρες σε ποσοστό 69% (Διάγραμμα 18).

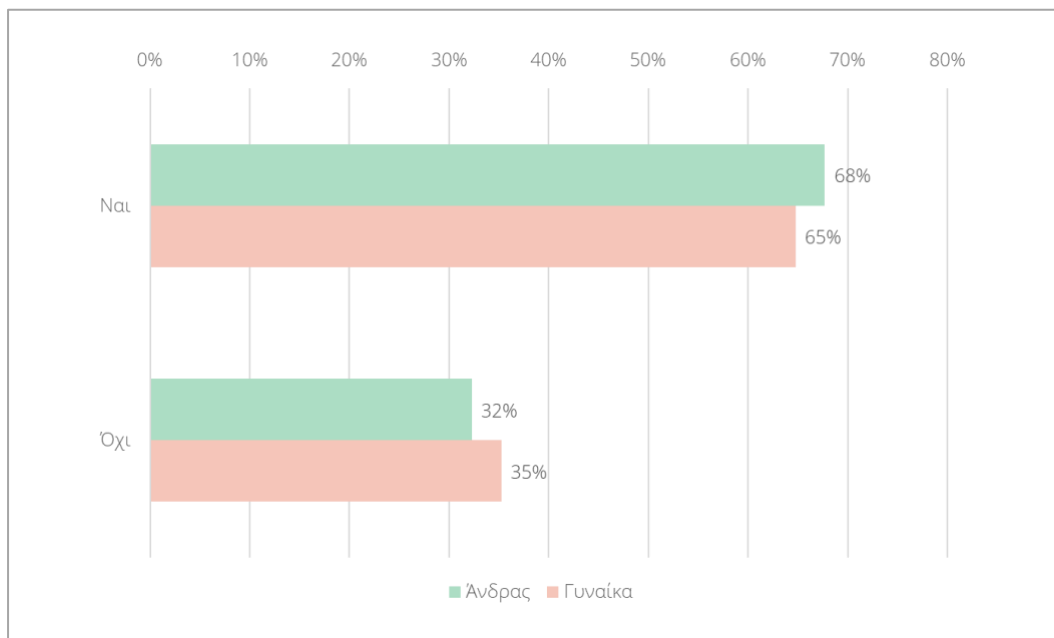
Διάγραμμα 18. Έχετε πλάνο αποπληρωμής των χρεών σας;

Η διαφορά ανάμεσα στα φύλα εξαφανίζεται στις μεσαίες κοινωνικές τάξεις, συνεχίζει ωστόσο να υπάρχει για πτυχιούχους και μη (Διάγραμμα 19).

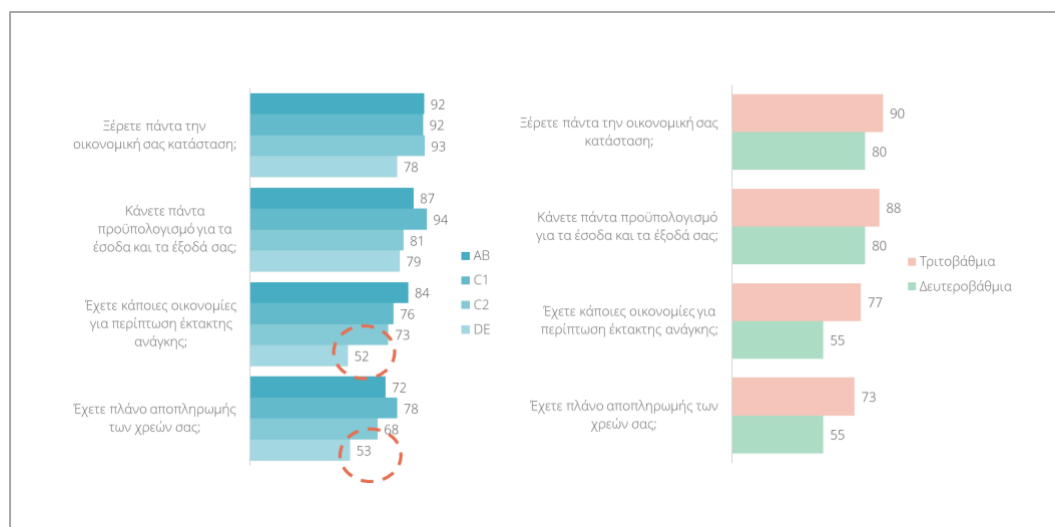
Διάγραμμα 19. Έχετε πλάνο αποπληρωμής των χρεών σας;

Τέλος, στην ερώτηση για το κατά πόσο τα άτομα έχουν στην άκρη οικονομίες για περίπτωση έκτακτης ανάγκης, το 35% των γυναικών και το 32% των ανδρών αναφέρει ότι δεν έχει (Διάγραμμα 20).

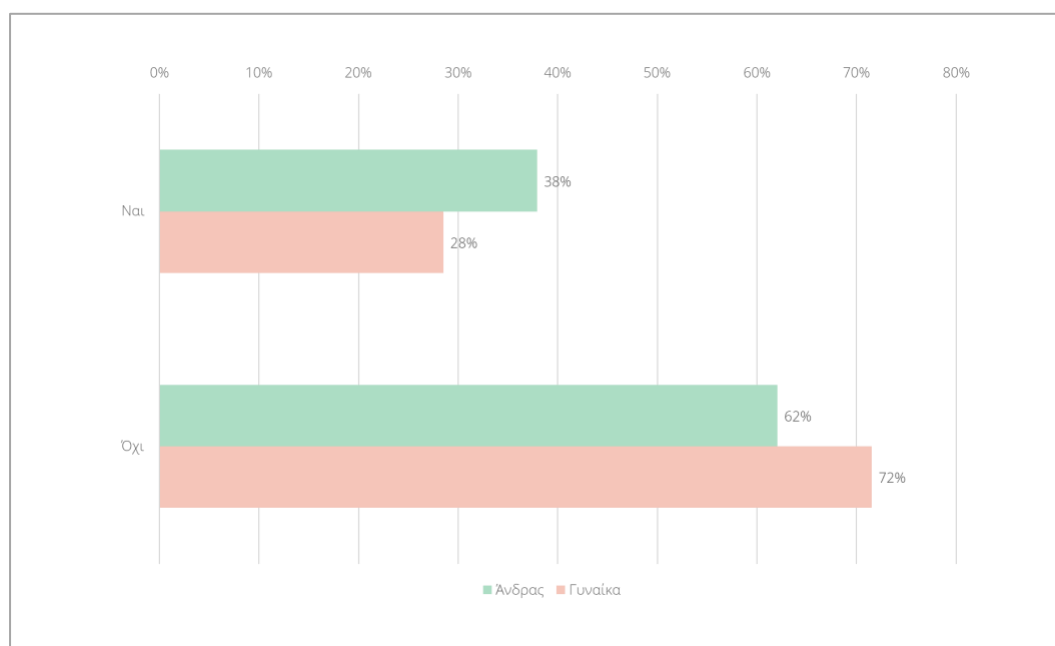
Διάγραμμα 20. Έχετε κάποιες οικονομίες για περίπτωση έκτακτης ανάγκης;

Εν γένει, οι συμπεριφορές που μελετάμε στην ενότητα αυτή φαίνεται ότι συνδέονται στενά με το κοινωνικοοικονομικό επίπεδο των ερωτώμενων. Σχεδόν τα μισά από τα άτομα που ανήκουν στην ομάδα DE δεν διαθέτουν οικονομίες για περιπτώσεις ανάγκης, ούτε πλάνο αποπληρωμής χρεών (Διάγραμμα 21).

Διάγραμμα 21. Ποια από τα παρακάτω ισχύουν για εσάς προσωπικά; (Όσες/οι απάντησαν πως ισχύουν ανά κοινωνική τάξη και μορφωτικό επίπεδο αντίστοιχα.)

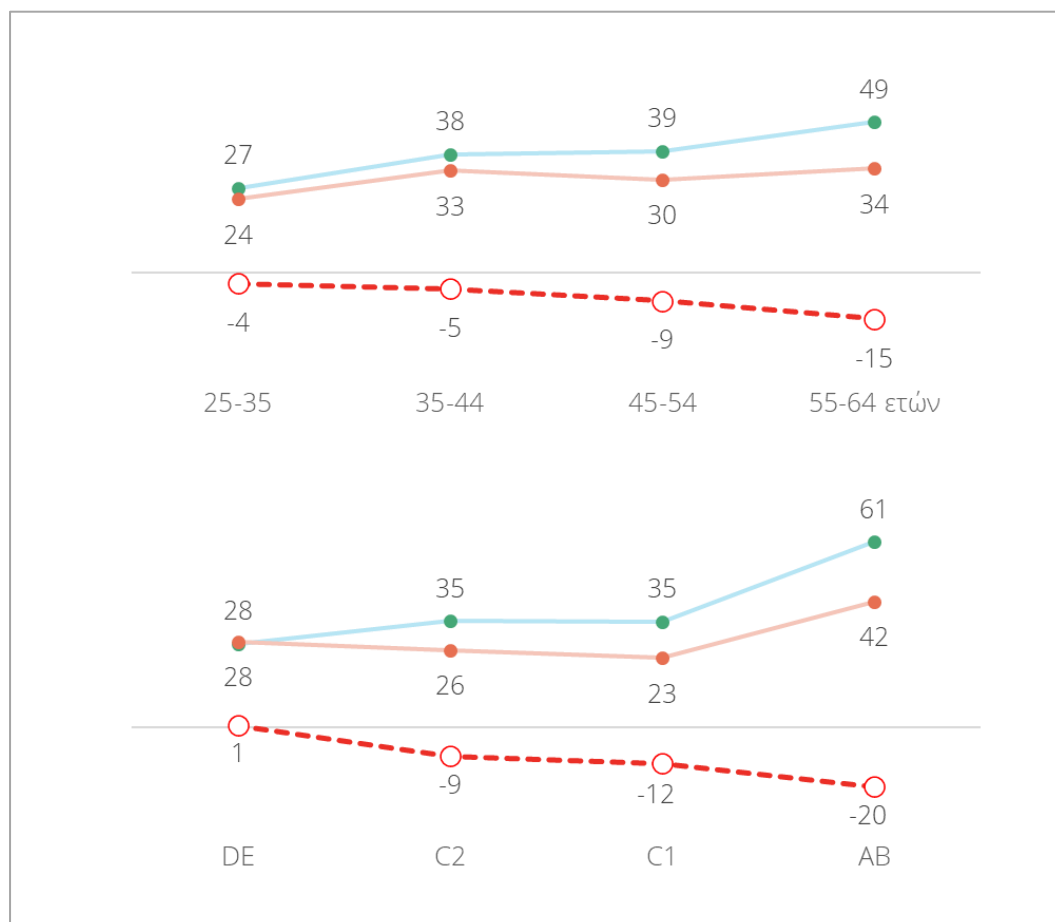
Στην ερώτηση «Κάνετε εσείς τη φορολογική δήλωση του νοικοκυριού σας;» οι απαντήσεις γυναικών και ανδρών εμφανίζουν απόκλιση δέκα ποσοστιαίων μονάδων, με τις γυναίκες να απαντούν ότι αναλαμβάνουν οι ίδιες αυτή την υποχρέωση σε ποσοστό 28%, ενώ οι άνδρες σε ποσοστό 38% (Διάγραμμα 22).

Διάγραμμα 22. Κάνετε εσείς τη φορολογική δήλωση του νοικοκυριού σας;

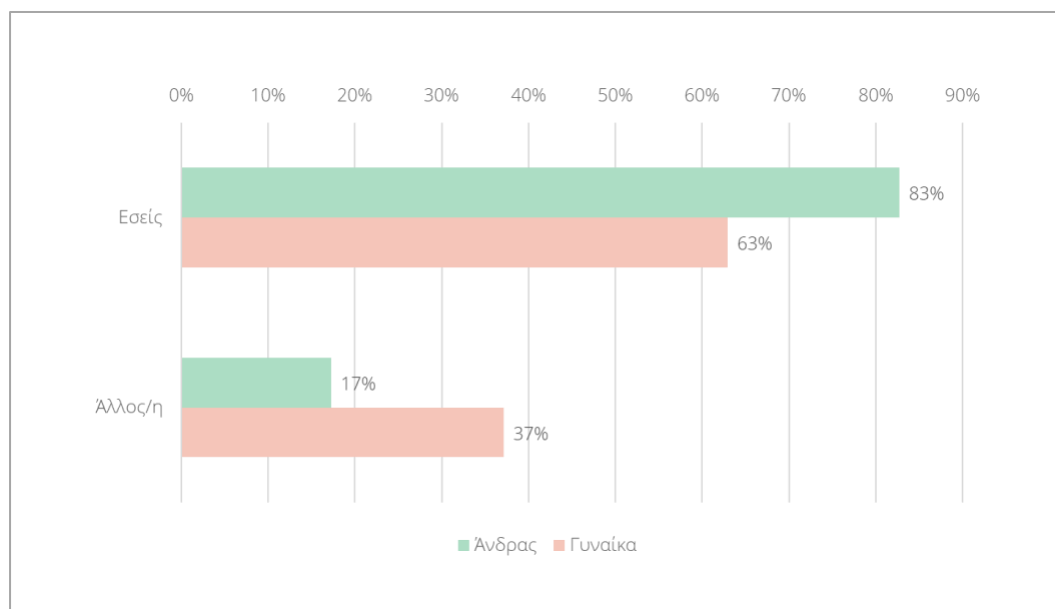

Η απόκλιση στις απαντήσεις γυναικών/ανδρών στην ερώτηση αυτή εμφανίζεται σημαντικά εντονότερη στις μεγαλύτερες ηλικίες και στις ανώτερες τάξεις, όπου αγγίζει τις 15 και τις 19 ποσοστιαίες μονάδες αντίστοιχα (Διάγραμμα 23).

Διάγραμμα 23. Κάνετε εσείς τη φορολογική δήλωση;
(Όσες/οι απάντησαν «ναι». Διαφορά γυναικών-ανδρών.)

Στην ερώτηση «Ποιος/α παίρνει τις περισσότερες καταναλωτικές αποφάσεις στο νοικοκυριό σας;» παρατηρούμε σημαντική απόκλιση 20 ποσοστιαίων μονάδων μεταξύ των γυναικών (63%) και των ανδρών (83%) που δηλώνουν ότι είναι οι κύριες/οι υπεύθυνες/οι για τις περισσότερες καταναλωτικές αποφάσεις (Διάγραμμα 24).

Διάγραμμα 24. Ποιος/α παίρνει τις περισσότερες καταναλωτικές αποφάσεις στο νοικοκυριό σας;

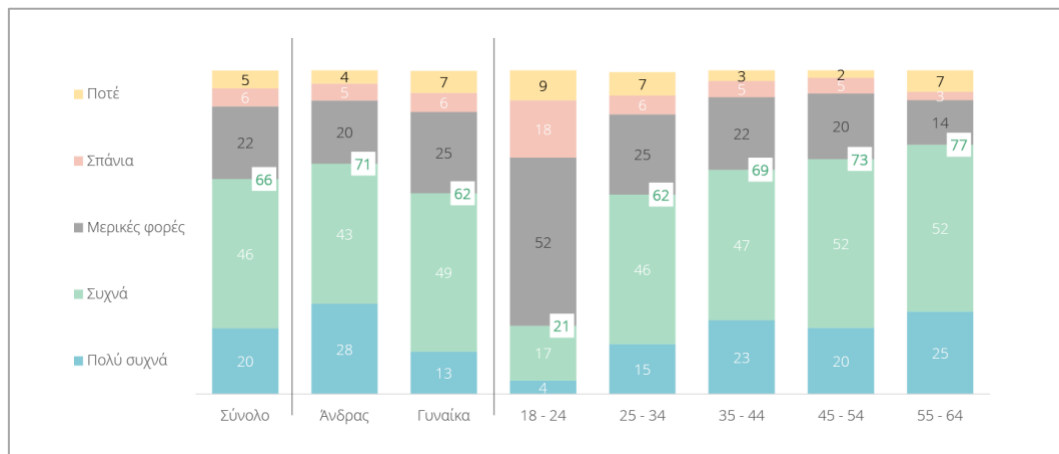
Το εύρημα αυτό υπογραμμίζει: (α) την πεποίθηση που καταγράφεται στη διεθνή βιβλιογραφία, αλλά θα διερευνήσουμε και σε επόμενη ενότητα της έρευνας αυτής, ότι οι άνδρες είναι πιο κατάλληλοι για τη λήψη των χρηματοοικονομικών αποφάσεων, αλλά και (β) τις μειωμένες ευκαιρίες εξοικείωσης με τις χρηματοοικονομικές έννοιες και πρακτικές, γεγονός που συχνά εμποδίζει τις γυναίκες να ενισχύσουν τις γνώσεις, αλλά και την αυτοπεποίθησή τους, σε σχέση με τα ζητήματα αυτά.⁶⁴

Ενημέρωση για οικονομικά θέματα

Σε αυτή την ενότητα θέσαμε στις συμμετέχουσες και στους συμμετέχοντες ερωτήσεις που αφορούν το εύρος και το βάθος της ενημέρωσής τους σε σχέση με τα οικονομικά θέματα που επηρεάζουν, λιγότερο ή περισσότερο, την καθημερινότητά τους.

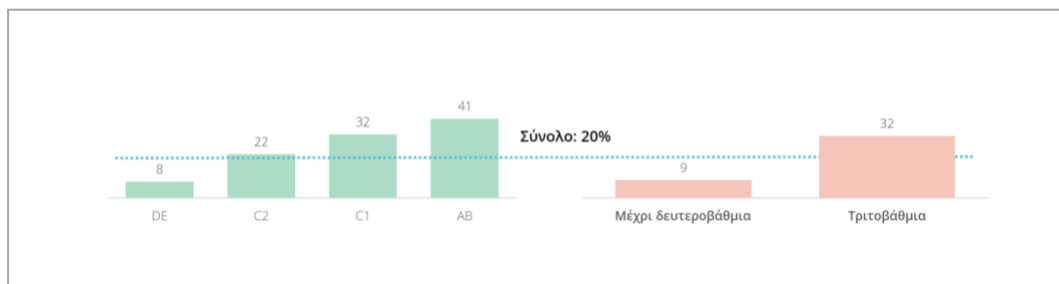
⁶⁴ Fonseca, R., Mullen, K.J., Zamorro, G., & Zissimopoulos, J. (2012). "What Explains the Gender Gap in Financial Literacy? The Role of Household Decision Making", *The Journal of Consumer Affairs*, Vol. 46/1, pp. 90–106, text at: <https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.2011.01221.x>

Από την ερώτηση «Πόσο συχνά ενημερώνεστε για τις οικονομικές εξελίξεις στη χώρα;» διαφαίνεται ότι η ενημέρωση έχει κυρίως ηλικιακό πρόσημο, με τις ηλικίες 18-24 ετών να ενημερώνονται σημαντικά λιγότερο σε σχέση με τα άτομα μεγαλύτερης ηλικίας. Στην ίδια ερώτηση παρατηρείται ωστόσο και μια μεγάλη διαφορά της τάξης του 15% ανάμεσα στις γυναίκες και τους άνδρες που λένε πως ενημερώνονται πολύ συχνά για τις εξελίξεις στη χώρα (Διάγραμμα 25).

Διάγραμμα 25. Πόσο συχνά ενημερώνεστε για τις οικονομικές εξελίξεις στη χώρα;

Η κοινωνικοοικονομική και μορφωτική διάσταση της οικονομικής ενημέρωσης επίσης είναι πολύ έντονη, με τα άτομα που ανήκουν σε ανώτερες κοινωνικοοικονομικές τάξεις και τις/τους πιο μορφωμένες/ους να ενημερώνονται πολύ πιο τακτικά (Διάγραμμα 26).

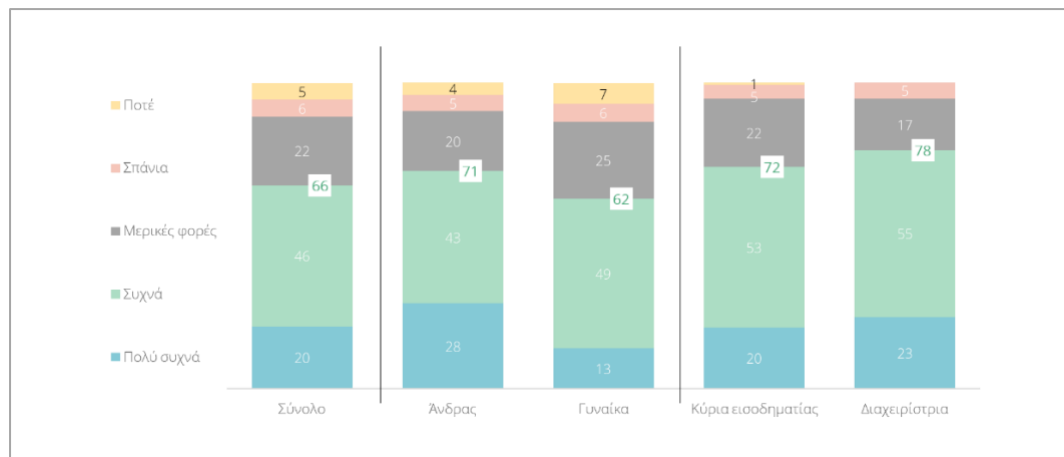
Διάγραμμα 26. Πόσο συχνά ενημερώνεστε για τις οικονομικές εξελίξεις στη χώρα; (Ανά κοινωνικοοικονομική τάξη και μορφωτικό επίπεδο αντίστοιχα.)

Παράλληλα, η απόκλιση ανάμεσα στα δύο φύλα παραμένει μεγάλη ανεξαρτήτως κοινωνικοοικονομικής τάξης και μορφωτικού επιπέδου (Διάγραμμα 27).

Διάγραμμα 27. Πόσο συχνά ενημερώνεστε για τις οικονομικές εξελίξεις στη χώρα; (Όσες/οι απάντησαν «πολύ συχνά». Διαφορά γυναικών-ανδρών.)

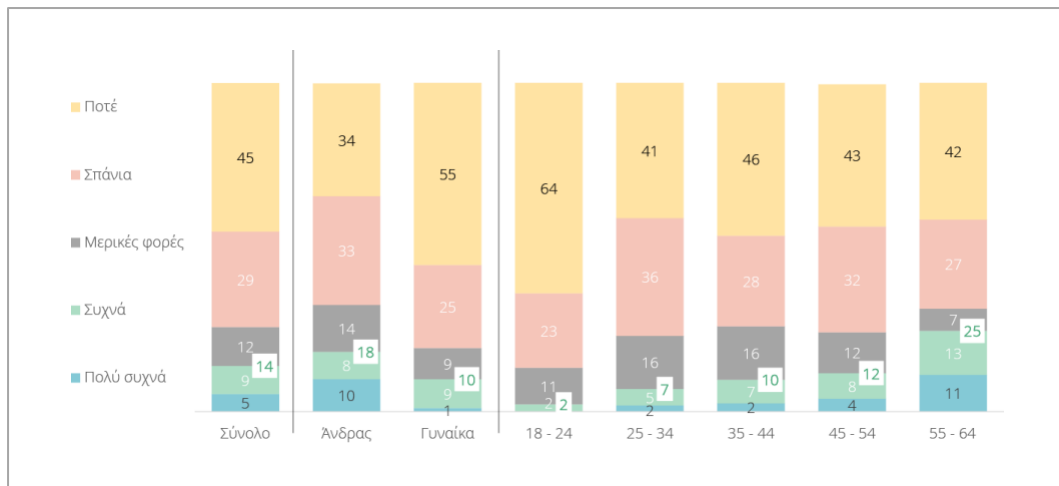
Στις γυναίκες, ωστόσο, που είναι κύριες εισοδηματίες ή διαχειρίστριες στην οικογένειά τους η εικόνα εμφανίζεται διαφορετική. Αυτές οι γυναίκες παρουσιάζουν, στην πραγματικότητα, ελαφρώς υψηλότερα ποσοστά στη συχνότητα της οικονομικής τους ενημέρωσης από τους άνδρες (Διάγραμμα 28).

Διάγραμμα 28. Πόσο συχνά ενημερώνεστε για τις οικονομικές εξελίξεις στη χώρα;

Το εύρημα αυτό υπογραμμίζει, αφενός, πόσο σημαντικός είναι ο ρόλος της εξοικείωσης με τις οικονομικές έννοιες και αποφάσεις για τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό και, αφετέρου, πόσο καθοριστικό ρόλο παίζουν τα έμφυλα στερεότυπα, που συχνά εμποδίζουν τις γυναίκες σε ετερόφυλες συντροφικές σχέσεις να αναλαμβάνουν ρόλους λήψης αποφάσεων στα χρηματοοικονομικά ζητήματα, ενώ στην πράξη δεν υπολείπονται των ανδρών στη διαδικασία αυτή.

Αντίστοιχα, από την ερώτηση «Πόσο συχνά ενημερώνεστε για την πορεία του χρηματιστηρίου/των χρηματοπιστωτικών αγορών;» διαφαίνεται ότι η ενημέρωση για τις αγορές αφορά λίγους, ως επί το πλείστον άνδρες (οι οποίοι αναφέρουν ότι ενημερώνονται «πολύ συχνά», «συχνά» ή «μερικές φορές» σε ποσοστό 18% έναντι ενός 10% των γυναικών) και άτομα ηλικίας 55 ετών και πάνω, τα οποία εμφανίζουν την τακτικότερη ενημέρωση, με απαντήσεις «πολύ συχνά», «συχνά» ή «μερικές φορές» σε ποσοστό 25% (Διάγραμμα 29).

Διάγραμμα 29. Πόσο συχνά ενημερώνεστε για την πορεία του χρηματιστηρίου/των χρηματοπιστωτικών αγορών;

Αυτοπεποίθηση σχετικά με τα οικονομικά θέματα

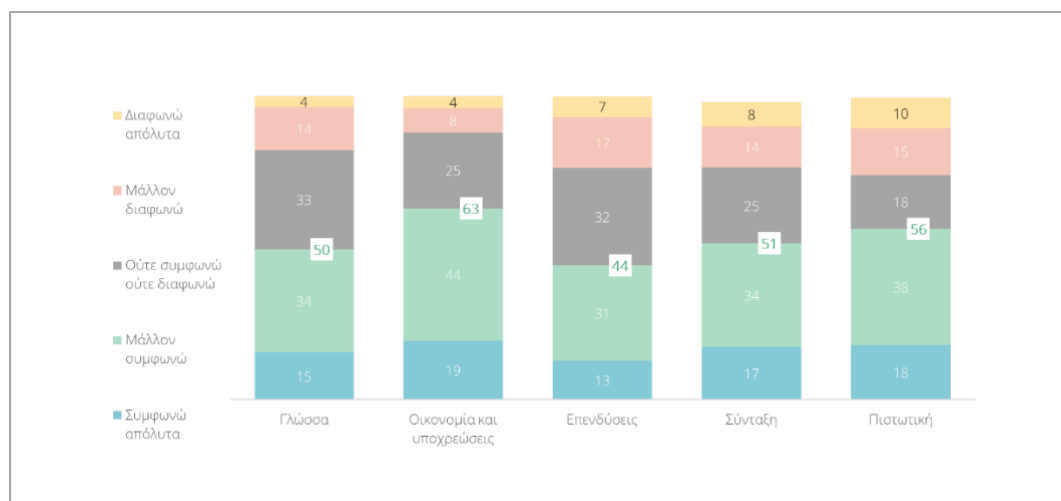
Σε αυτή την ενότητα του ερωτηματολογίου διερευνήσαμε κατά πόσο το κοινό (γυναίκες και άνδρες) στην Ελλάδα θεωρεί ότι μπορεί να χειριστεί αποτελεσματικά καταστάσεις ή να πάρει σωστές αποφάσεις που σχετίζονται με οικονομικά θέματα. Συγκεκριμένα, ρωτήσαμε τις συμμετέχουσες και τους συμμετέχοντες κατά πόσο συμφωνούν με τις επόμενες προτάσεις:

1. Μου είναι εύκολο να καταλάβω τη γλώσσα των οικονομικών.
2. Μου είναι εύκολο να κάνω οικονομία και να ανταποκρίνομαι στις οικονομικές μου υποχρεώσεις.
3. Μου είναι εύκολο να παίρνω αποφάσεις για μελλοντικές επενδύσεις.
4. Τα καταφέρνω καλά στο να κάνω τον προγραμματισμό των οικονομικών μου για όταν συνταξιοδοτηθώ.
5. Μπορώ με ευκολία να επιλέξω μια πιστωτική κάρτα και να διαχειριστώ την αποπληρωμή της.

Χρησιμοποιήσαμε τις ερωτήσεις αυτές για τη διαμόρφωση ενός «δείκτη αυτοπεποίθησης», ο οποίος μας επιτρέπει να διαχωρίσουμε όσες/ους έχουν υψηλή αυτοπεποίθηση από όσες/ους δεν έχουν.

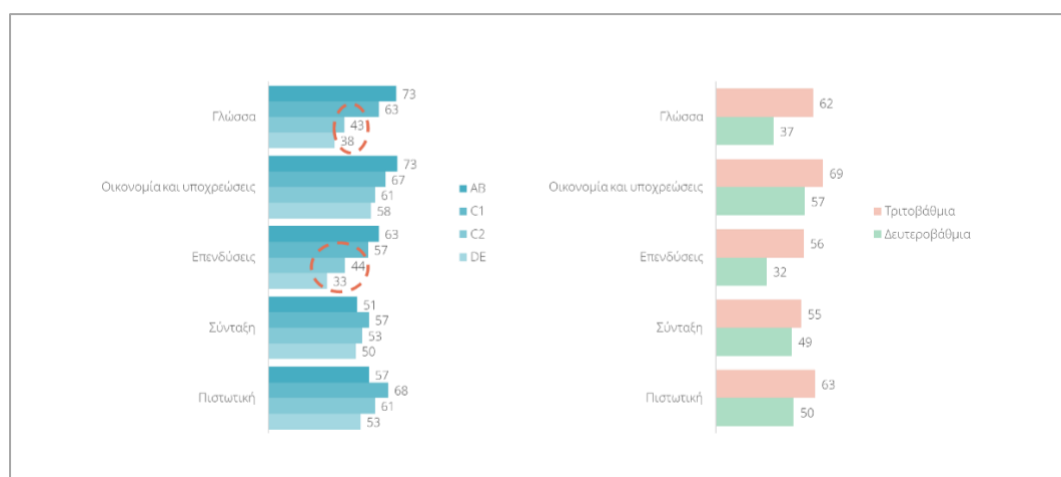
Τέλος, ρωτήσαμε τις συμμετέχουσες και τους συμμετέχοντες αν μπορούν να καταλάβουν και να διαχειριστούν τους όρους ενός δανείου.

Η εξοικονόμηση χρημάτων και η κάλυψη των οικονομικών υποχρεώσεων εμφανίζονται ως τα πεδία εκείνα για τα οποία τα άτομα, συνολικά, αισθάνονται τη μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση, αφού το 63% των συμμετεχουσών και των συμμετεχόντων δηλώνει ότι του είναι εύκολο να ανταποκριθεί σε αυτή την ανάγκη (Διάγραμμα 30). Αντίθετα, οι επενδύσεις (44%), η κατανόηση της γλώσσας των χρηματοοικονομικών (50%) και ο προγραμματισμός των οικονομικών για την περίοδο μετά τη συνταξιοδότηση (51%) είναι οι τομείς στους οποίους μειώνεται το ποσοστό των ατόμων που δηλώνουν ότι μπορούν να τους διαχειριστούν με αυτοπεποίθηση.

Διάγραμμα 30. Αυτοπεποίθηση για καθένα από τα παραπάνω θέματα.

Οι συμπεριφορές που μελετάμε στην ενότητα αυτή έχουν έντονο κοινωνικοοικονομικό πρόσημο. Βλέπουμε, για παράδειγμα, ότι πάνω από τις/τους μισές/ούς χειρόνακτες εργαζόμενες/ους δυσκολεύονται με τη γλώσσα των χρηματοοικονομικών και με τις επενδύσεις. Οι επενδύσεις, συγκεκριμένα, συγκεντρώνουν το μικρότερο ποσοστό ανθρώπων που δηλώνει αυτοπεποίθηση ως προς τη χρήση τους (Διάγραμμα 31).

Διάγραμμα 31. Αυτοπεποίθηση για καθένα από τα παραπάνω θέματα ανά κοινωνικοοικονομική τάξη και μορφωτικό επίπεδο αντίστοιχα.

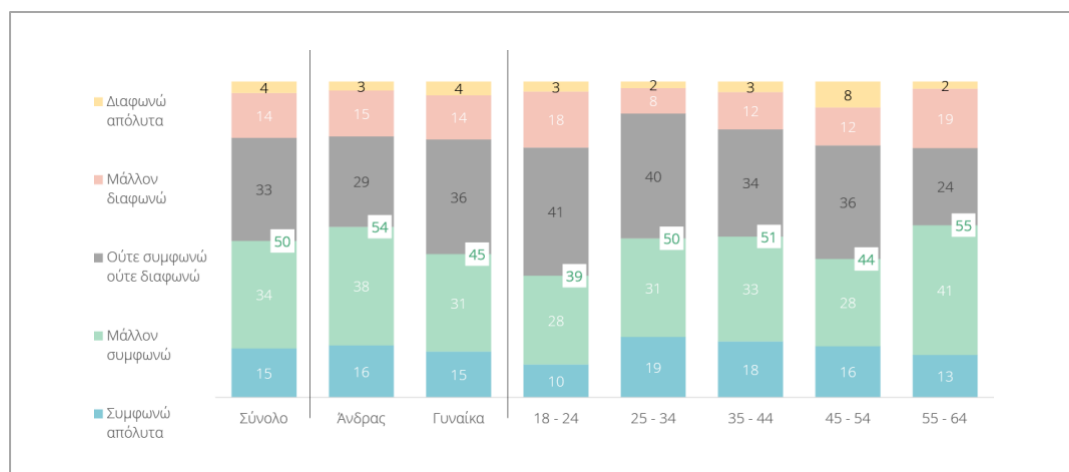
Παράλληλα, όμως, σημαντικό ρόλο παίζει και η διάσταση του φύλου. Η διαφορά γυναικών-ανδρών είναι μεγαλύτερη σε ό,τι αφορά την οικονομική γλώσσα και τις επενδύσεις, δηλαδή τα δύο πιο «τεχνικά» αντικείμενα (Διάγραμμα 32). Υφίσταται, ωστόσο, και στο πεδίο της εξοικονόμησης χρημάτων και της κάλυψης των οικονομικών υποχρεώσεων.

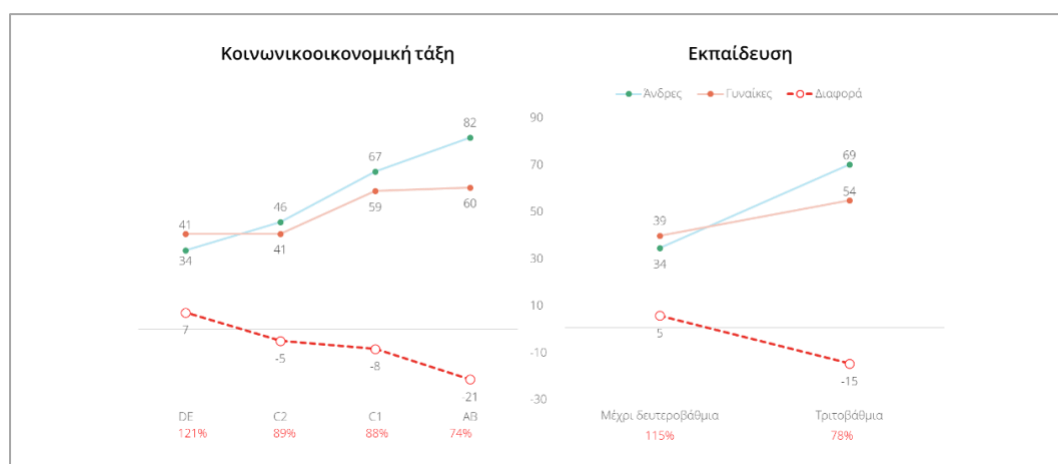
Διάγραμμα 32. Αυτοπεποίθηση για καθένα από τα παραπάνω θέματα ανά φύλο.

Σε ό,τι αφορά την κατανόηση της γλώσσας των οικονομικών, οι γυναίκες δείχνουν λιγότερη αυτοπεποίθηση (45% έναντι 54% των ανδρών). Αντίστοιχα ποσοστά παρατηρούμε και στις μικρότερες ηλικίες, με τα άτομα 18-24 ετών να παρουσιάζουν τη χαμηλότερη αυτοπεποίθηση (39%) έναντι του 55% της ηλικιακής ομάδας 55-64 ετών (Διάγραμμα 33).

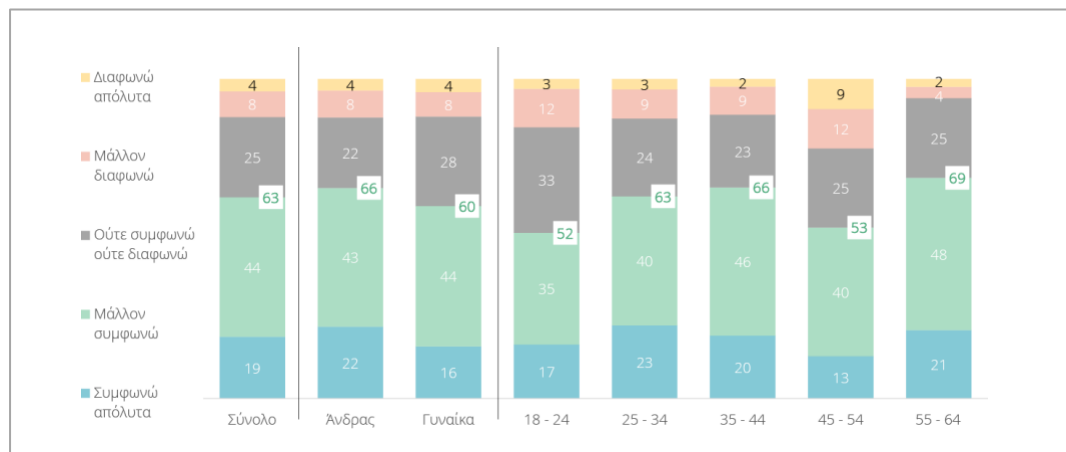

Διάγραμμα 33. Αυτοπεποίθηση για την κατανόηση της γλώσσας των οικονομικών. Η αυτοπεποίθηση σε σχέση με την κατανόηση οικονομικών όρων εμφανίζεται μεγαλύτερη στις πιο ευκατάστατες τάξεις και στις/στους απόφοιτες/ους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Είναι, ωστόσο, αξιοσημείωτο ότι σε αυτές ακριβώς τις ομάδες το χάσμα ανάμεσα στα φύλα είναι πιο διευρυμένο από οπουδήποτε αλλού. Η μέγιστη διαφορά στην αυτοπεποίθηση γυναικών και ανδρών σε αυτό τον τομέα εμφανίζεται στην ανώτερη οικονομική τάξη και ξεπερνά τις 21 ποσοστιαίες μονάδες. Αντίστοιχα, στις/στους απόφοιτες/ους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης, το έμφυλο χάσμα στην αυτοπεποίθηση φτάνει τις 15 ποσοστιαίες μονάδες (Διάγραμμα 34).

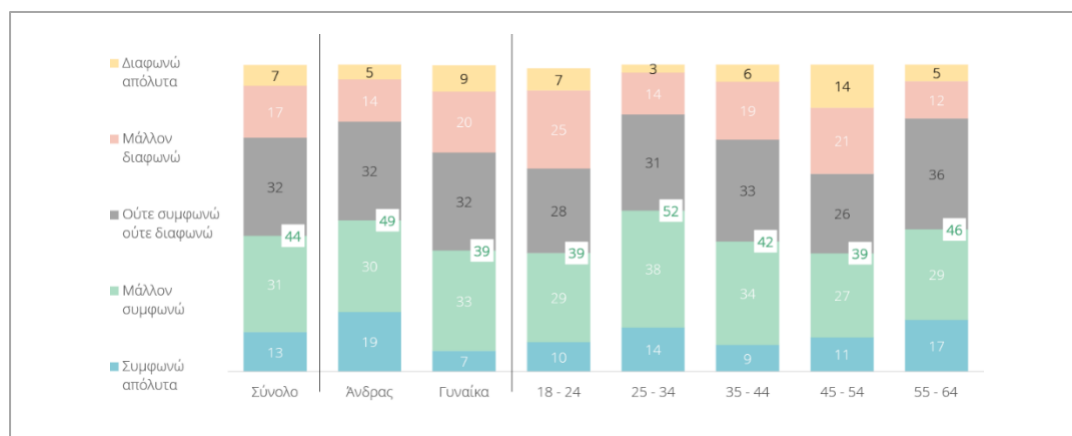
Διάγραμμα 34. Αυτοπεποίθηση για την κατανόηση της γλώσσας των οικονομικών ανά κοινωνικοοικονομική τάξη και μορφωτικό επίπεδο αντίστοιχα.

Σημαντικά μικρότερο (60% έναντι 66% των ανδρών) εμφανίζεται και το ποσοστό των γυναικών που αντιμετωπίζουν με αυτοπεποίθηση την ανάγκη να κάνουν οικονομία και να ανταποκριθούν στις οικονομικές τους υποχρεώσεις. Σε ό,τι αφορά τις ηλικίες των ερωτώμενων, τα χαμηλότερα ποσοστά αυτοπεποίθησης σε αυτό τον τομέα παρατηρούνται στις νέες/ους ηλικίας 18-24 ετών (52%) και στα άτομα 45-54 ετών (53%), με τις/τους μεγαλύτερες/ους να εμφανίζουν την υψηλότερη αυτοπεποίθηση (69%) (Διάγραμμα 35).

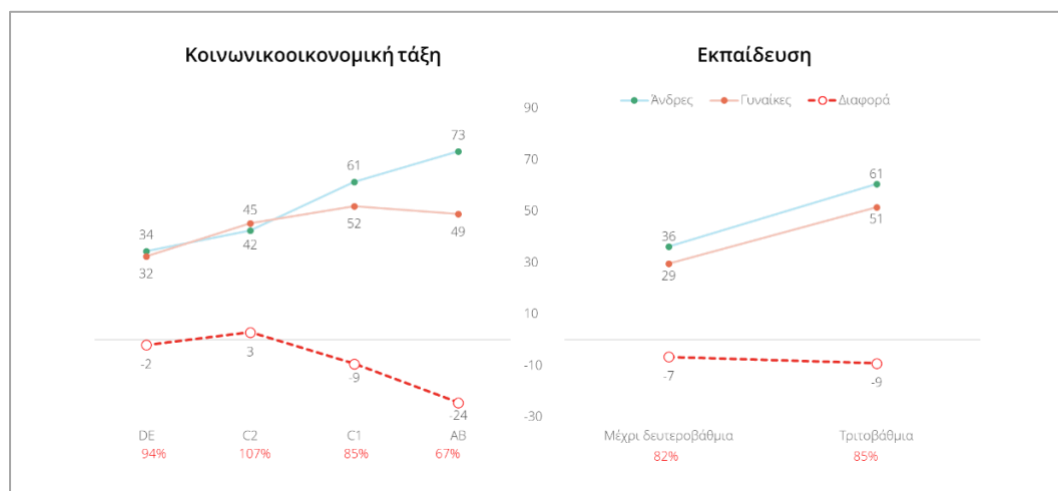
Διάγραμμα 35. Αυτοπεποίθηση για την εξοικονόμηση χρημάτων και την κάλυψη των οικονομικών υποχρεώσεων.

Σε ό,τι αφορά την επιλογή μελλοντικών επενδύσεων, οι γυναίκες δηλώνουν ότι είναι δυσκολότερο για εκείνες να πάρουν τις σωστές αποφάσεις – αναφέρουν αυτοπεποίθηση σε ποσοστό 39%, σε αντιδιαστολή προς το 49% των ανδρών. Και στην ερώτηση αυτή, οι ηλικιακές ομάδες 18-24 και 45-54 εμφανίζουν τα χαμηλότερα ποσοστά αυτοπεποίθησης, που εδώ συμπίπτουν στο 39%. Χαρακτηριστικό είναι, ωστόσο, ότι στον συγκεκριμένο τομέα η ηλικιακή ομάδα με τη μεγαλύτερη άνεση δείχνει να είναι εκείνη των ατόμων 25-34 ετών (52%) (Διάγραμμα 36).

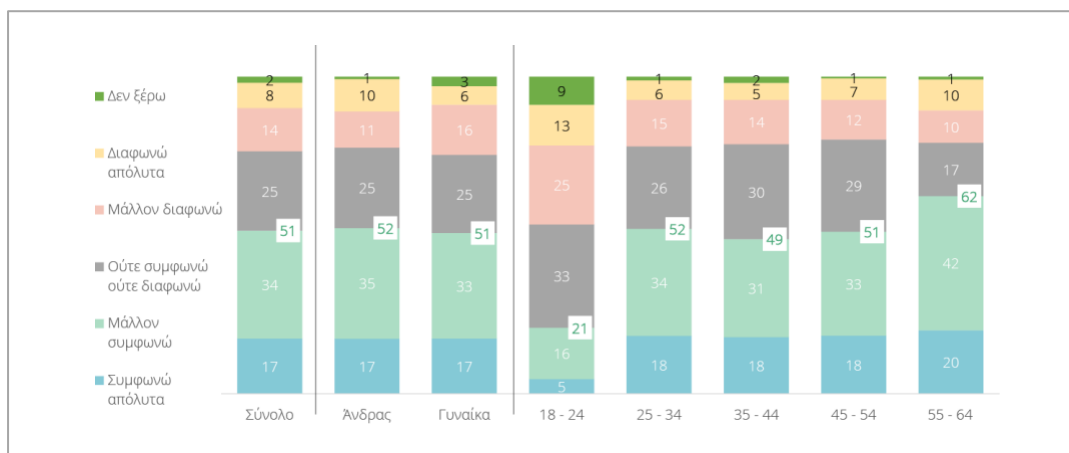
Διάγραμμα 36. Αυτοπεποίθηση για την επιλογή μελλοντικών επενδύσεων.

Η αυτοπεποίθηση σε σχέση με τις επενδύσεις εμφανίζεται υψηλότερη (ιδιαίτερα στους άνδρες) στις ανώτερες κοινωνικοοικονομικές τάξεις και στις/στους απόφοιτες/ους τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Στις χαμηλότερες κοινωνικοοικονομικές τάξεις, ωστόσο, βλέπουμε ότι το χάσμα ανάμεσα στα δύο φύλα εξανεμίζεται, καθώς η αυτοπεποίθηση των γυναικών δεν μειώνεται εξίσου δραματικά – από τις 24 ποσοστιαίες μονάδες υπέρ των ανδρών στην ανώτερη τάξη φτάνει τις 2 ποσοστιαίες μονάδες υπέρ των γυναικών στην κατώτερη (Διάγραμμα 37).

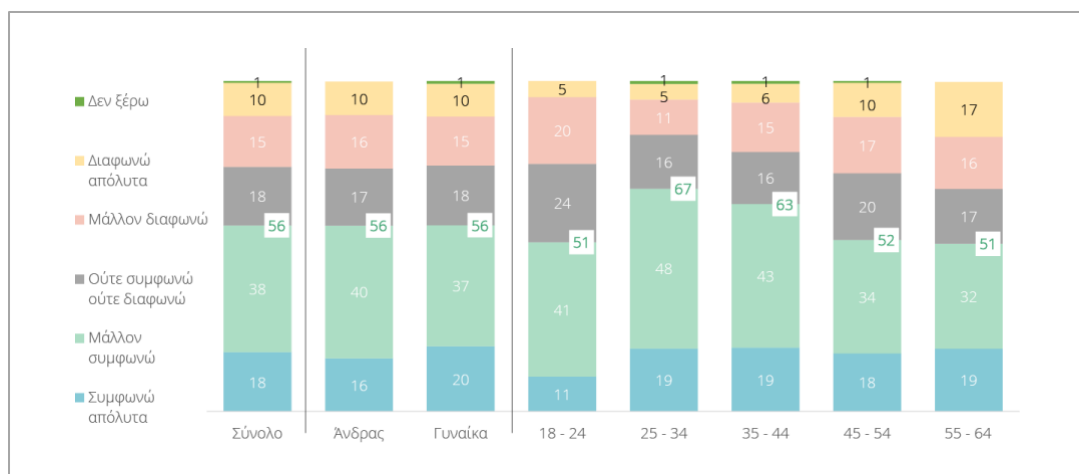
Διάγραμμα 37. Αυτοπεποίθηση για την επιλογή μελλοντικών επενδύσεων. (Όσες/οι απάντησαν «συμφωνούν» και «μάλλον συμφωνούν». Διαφορά μεταξύ γυναικών-ανδρών.)

Σε ό,τι αφορά τις αποταμιεύσεις για τη συνταξιοδότηση, δεν παρατηρείται σημαντική διαφορά ανάμεσα στα φύλα (51% των γυναικών δηλώνουν αυτοπεποίθηση έναντι του 52% των ανδρών). Το εύρημα αυτό είναι αξιοσημείωτο δεδομένης της σημαντικά δυσμενέστερης θέσης στην οποία βρίσκονται συχνά οι γυναίκες μετά τη συνταξιοδότηση, τόσο λόγω των περικοπών στον εργασιακό τους βίο όσο και λόγω του μεγαλύτερου προσδόκιμου ζωής που χαρακτηρίζει το φύλο τους (Διάγραμμα 38). Φαίνεται, ωστόσο, ότι το θέμα του προγραμματισμού έχει κυρίως ηλικιακή διάσταση, με τα άτομα 18-24 ετών να δηλώνουν αυτοπεποίθηση σε αυτό σε ποσοστό μόλις 21%, υποδηλώνοντας ίσως έτσι τη δυσκολία ή την απροθυμία τους να συνδέσουν τις τρέχουσες οικονομικές αποφάσεις τους με μία μελλοντική φάση ζωής που φαντάζει αρκετά μακρινή.

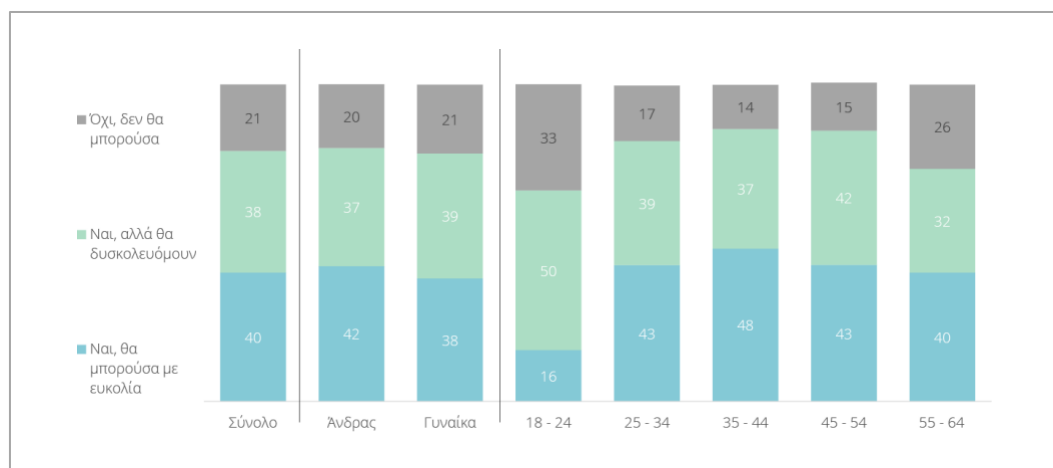

Διάγραμμα 38. Αυτοπεποίθηση για τον προγραμματισμό των οικονομικών κατά την περίοδο μετά τη συνταξιοδότηση.

Στο ζήτημα της επιλογής και της αποπληρωμής πιστωτικών καρτών, η αυτοπεποίθηση των γυναικών επίσης εμφανίζεται αντίστοιχη με εκείνη των ανδρών (Διάγραμμα 39). Ο βαθμός αυτοπεποίθησης εμφανίζεται μειωμένος (51%) κυρίως στις μικρότερες (18-24) και τις μεγαλύτερες (55-64) ηλικίες, φαινόμενο που ενδεχομένως εξηγείται και από την έλλειψη μακροχρόνιας τριβής και εξοικείωσης των ομάδων αυτών με τη χρήση πλαστικού χρήματος.

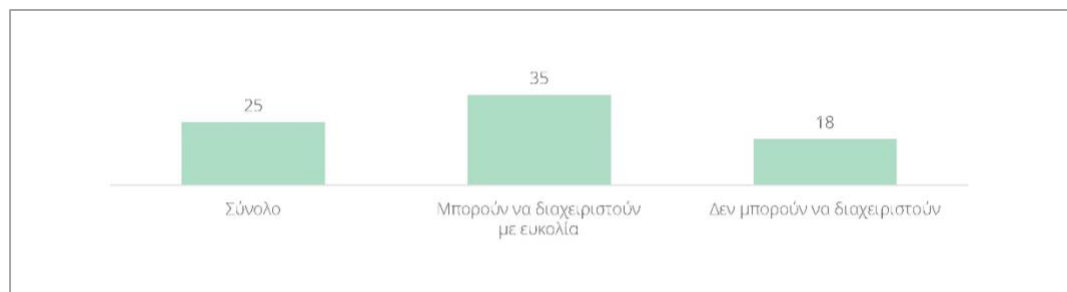

Διάγραμμα 39. Αυτοπεποίθηση για την επιλογή και αποπληρωμή πιστωτικής κάρτας. Αντίστοιχα, το ευρύτερο ζήτημα της διαχείρισης δανείων δεν φαίνεται να είναι κάτι που φοβίζει τις γυναίκες περισσότερο απ’ ό,τι τους άνδρες. Και εδώ η ηλικιακή ομάδα 18-24 ετών εμφανίζει τα χαμηλότερα επίπεδα αυτοπεποίθησης (Διάγραμμα 40).

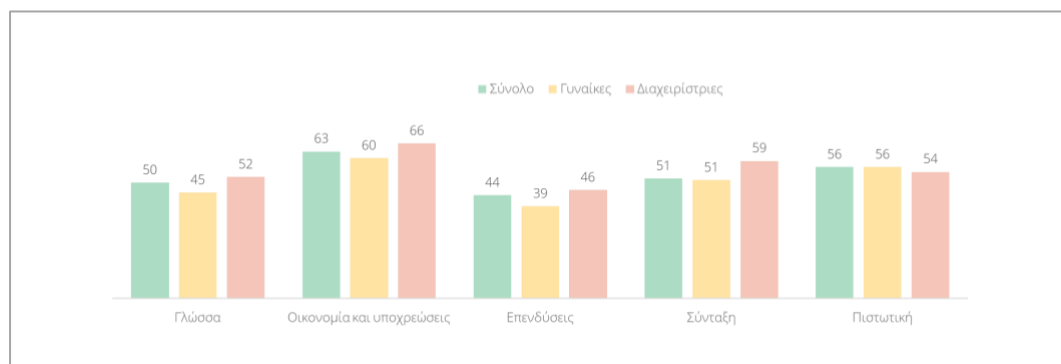
Διάγραμμα 40. Αυτοπεποίθηση στη διαχείριση δανείων.

Είναι χαρακτηριστικό ότι, όπως φαίνεται στο Διάγραμμα 41, και στο συγκεκριμένο ζήτημα η έλλειψη αυτοπεποίθησης για τη σωστή χρήση του προϊόντος/υπηρεσίας συνδέεται με τη μη χρήση του.

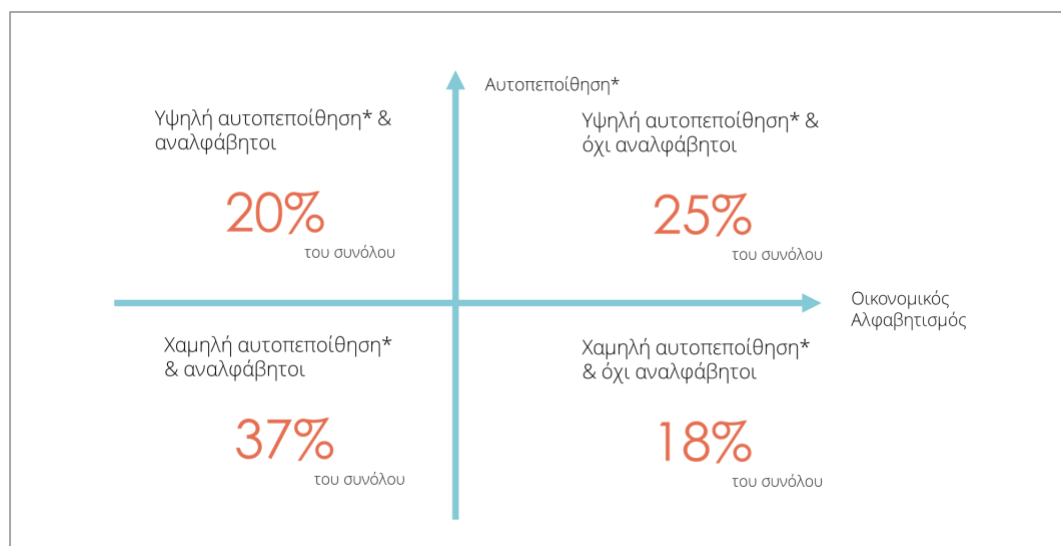
Διάγραμμα 41. Έχετε κάποιο δάνειο;
(Όσες/οι μπορούν να το «διαχειριστούν με ευκολία» και όσοι/ες «δεν μπορούν».)

Στην ομάδα των γυναικών που έχουν τη διαχείριση του νοικοκυριού χωρίς την παρουσία κάποιου άνδρα («διαχειρίστριες»), η αυτοπεποίθηση για τα οικονομικά θέματα εμφανίζεται μεγαλύτερη. Το χάσμα ανάμεσα στις συγκεκριμένες γυναίκες και στους άνδρες παύει να υπάρχει (Διάγραμμα 42). Το εύρημα αυτό υπογραμμίζει, για μία ακόμη φορά, ότι στα σημεία εκείνα που οι γυναίκες δείχνουν να υπολείπονται των ανδρών σε ό,τι αφορά τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό η έλλειψη τριβής και εξοικείωσης αποτελεί συχνά τον πιο καθοριστικό παράγοντα για τη δημιουργία χάσματος.

Διάγραμμα 42. Μπορείτε να χειριστείτε με ευκολία τα παραπάνω θέματα;
(Όσες/οι «συμφωνούν απόλυτα» ή «μάλλον συμφωνούν» ότι μπορούν να τα χειριστούν.)

Παραδόξως, ο οικονομικός αλφαριθμητισμός δεν συνδέεται απαραίτητα με την αυτοπεποίθηση στις χρηματοοικονομικές συναλλαγές. Το 40% των οικονομικά εγγράμματων εμφανίζουν χαμηλή αυτοπεποίθηση σε σχέση με τα οικονομικά, ενώ το 35% των αναλφάβητων έχουν υψηλή αυτοπεποίθηση (Διάγραμμα 43).

Διάγραμμα 43. Οικονομικός αλφαριθμητισμός σε συνάρτηση με την αυτοπεποίθηση.

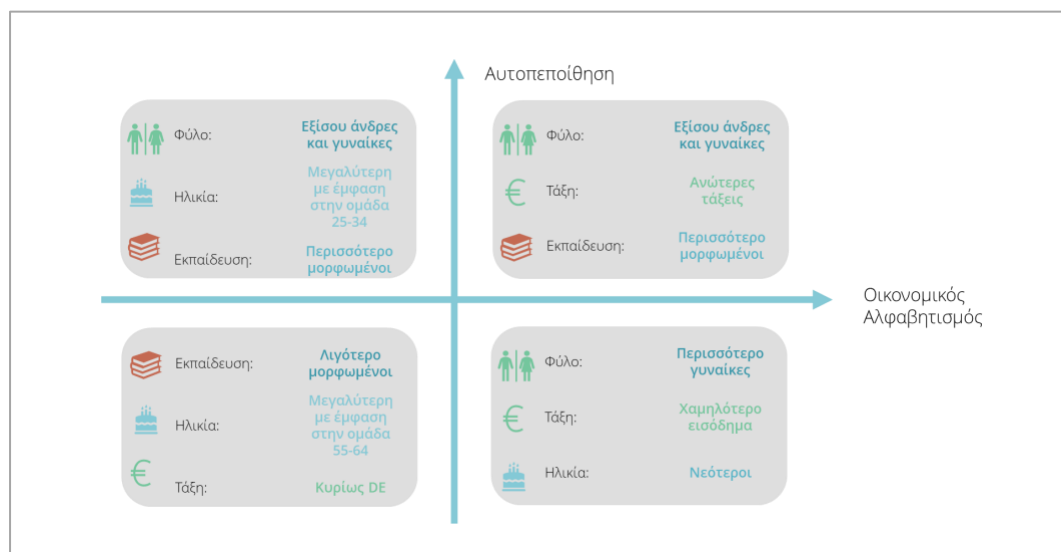

Ποιες και ποιοι έχουν «υψηλή αυτοπεποίθηση»;

Ο δείκτης της υψηλής ή χαμηλής αυτοπεποίθησης προκύπτει από τις 5 ερωτήσεις της συγκεκριμένης ενότητας, με αντικείμενο τη γλώσσα των οικονομικών, την κάλυψη των οικονομικών υποχρεώσεων, τις επενδύσεις, τον προγραμματισμό της συνταξιοδότησης και την επιλογή και εξόφληση πιστωτικών καρτών. Όσες και όσοι δήλωσαν στις περισσότερες ερωτήσεις ότι μπορούν να χειριστούν αυτά τα θέματα χαρακτηρίζονται ως άτομα «υψηλής αυτοπεποίθησης».

Οι ανώτερες οικονομικά και μορφωτικά ομάδες εμφανίζουν μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση – τα άτομα με υψηλότερο μορφωτικό επίπεδο, μάλιστα, έχουν συχνά μεγαλύτερη αυτοπεποίθηση απ' όση δικαιολογεί το επίπεδο του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού τους. Αυξημένη αυτοπεποίθηση αλλά χαμηλά επίπεδα αλφαριθμητισμού εμφανίζουν επίσης οι μικρότερες ηλικίες, και ειδικά η ομάδα 25-34 ετών. Αντίστροφα, πολλές είναι οι γυναίκες που δείχνουν

μικρή αυτοπεποίθηση, παρότι έχουν επαρκείς γνώσεις χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Στα άτομα με χαμηλότερο μορφωτικό επίπεδο, κυρίως σε αυτά μεγαλύτερης ηλικίας και κατώτερης κοινωνικοοικονομικής τάξης, η χαμηλή αυτοπεποίθηση συχνά καθρεφτίζει και το χαμηλό επίπεδο γνώσεων που διαθέτουν (Διάγραμμα 44).

Διάγραμμα 44. Οικονομικός αλφαριθμητισμός σε συνάρτηση με την αυτοπεποίθηση, το φύλο, την ηλικία και την κοινωνικοοικονομική τάξη.

Οι πεποιθήσεις για τα οικονομικά θέματα

Σε αυτή την ενότητα διερευνούμε τις τάσεις και τις πεποιθήσεις του κοινού σχετικά με τα ζητήματα χρηματοοικονομικής διαχείρισης που πραγματεύεται η έρευνα. Με στόχο να κατανοήσουμε τι πιστεύουν οι Έλληνες για τα θέματα αυτά, ζητήσαμε από τους συμμετέχοντες και τις συμμετέχουσες να μας πουν εάν συμφωνούν με τις ακόλουθες προτάσεις:

1. Η ενασχόληση με τα οικονομικά θέματα είναι βαρετή.
2. Η ενασχόληση με τα οικονομικά θέματα είναι πολύ αγχωτική.
3. Προτιμώ να ασχολείται με αυτά τα θέματα κάποιος άλλος αντί για μένα.
4. Τα δάνεια είναι επικίνδυνα και πρέπει να αποφεύγονται.

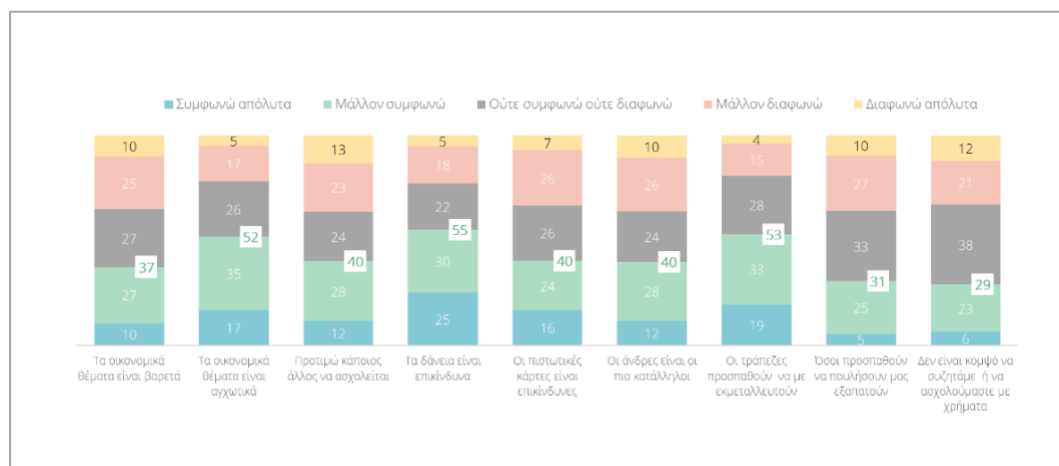

5. Οι πιστωτικές κάρτες είναι επικίνδυνες και πρέπει να αποφεύγονται.
6. Οι άνδρες είναι οι πιο κατάλληλοι να ασχολούνται με οικονομικά θέματα.
7. Οι τράπεζες προσπαθούν πάντα να με εκμεταλλευτούν.
8. Αυτοί που προσπαθούν να πουλήσουν κάτι συνήθως προσπαθούν να μας εξαπατήσουν.
9. Δεν είναι κομψό να συζητάμε συχνά για οικονομικά θέματα ή να ασχολούμαστε με την απόκτηση χρημάτων.

Εκτός από τις 9 αυτές ερωτήσεις, θελήσαμε να μάθουμε πόσο σημαντικό θεωρούν οι ερωτώμενες/οι τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό.

Τέλος, ρωτήσαμε τις συμμετέχουσες και τους συμμετέχοντες κατά πόσο θεωρούν ότι υπάρχει μισθολογικό χάσμα μεταξύ γυναικών και ανδρών στην Ελλάδα, καθώς και πόσο εύκολο είναι για εκείνες/ους να διαπραγματευτούν τον μισθό ή τις αμοιβές τους. Τα ευρήματα από αυτό το σκέλος της έρευνας αναλύονται ξεχωριστά στην αμέσως επόμενη ενότητα.

Από τις απαντήσεις διαφαίνεται ότι το αντικείμενο των οικονομικών αποτελεί θέμα που αγχώνει αρκετά άτομα. Παράλληλα καταγράφεται έντονη δυσπιστία προς τις τράπεζες και τον δανεισμό (Διάγραμμα 45).

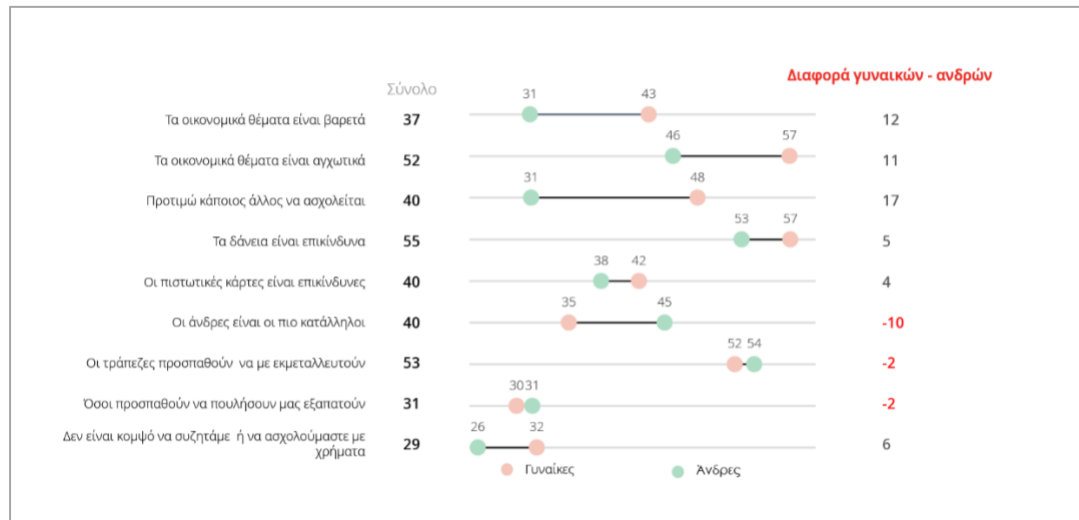
Διάγραμμα 45. Θα σας διαβάσω τώρα κάποιες προτάσεις και θα ήθελα να μου πείτε αν συμφωνείτε ή διαφωνείτε με αυτές.

Τα άτομα από ανώτερες κοινωνικές τάξεις τείνουν να συμφωνούν λιγότερο με όλες σχεδόν τις προαναφερθείσες δηλώσεις (Πίνακας 1), απόκλιση που καταδεικνύει, γενικά, τη μεγαλύτερη άνεση που τα διακρίνει στη διαχείριση των οικονομικών θεμάτων ή/και την αυτοπεποίθησή τους σε σχέση με την ικανότητα κατανόησης σχετικών εννοιών και λήψης χρηματοοικονομικών αποφάσεων. Εξαιρεση αποτελεί η δήλωση «προτιμώ να ασχολείται με αυτά τα θέματα κάποιος άλλος αντί για μένα», στην οποία τα άτομα από ανώτερες τάξεις απαντούν θετικά σε υψηλότερο ποσοστό από εκείνα των μεσαίων τάξεων.

Πίνακας 1. Θα σας διαβάσω τώρα κάποιες προτάσεις και θα ήθελα να μου πείτε αν συμφωνείτε ή διαφωνείτε με αυτές, (Όσες/οι «συμφωνούν απόλυτα» ή «μάλλον συμφωνούν» με αυτές ανά κοινωνικοοικονομική τάξη.)

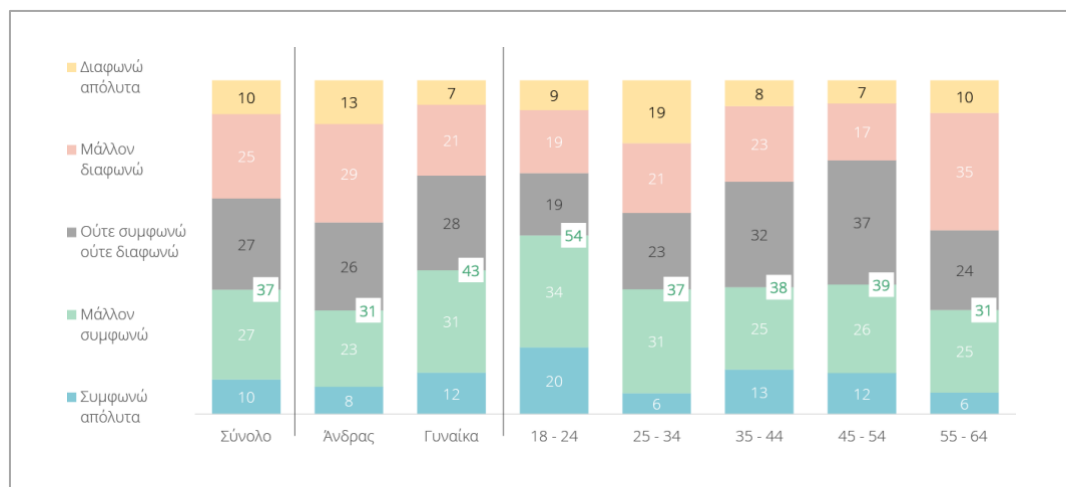
	Σύνολο	DE	C2	C1	AB
Η ενασχόληση με τα οικονομικά θέματα είναι βαρετή	37	44	37	38	32
Η ενασχόληση με τα οικονομικά θέματα είναι πολύ αγχωτική	52	53	58	48	53
Προτιμώ κάποιος άλλος να ασχολείται με αυτά τα θέματα αντί για εμένα	40	49	33	33	40
Τα δάνεια είναι επικίνδυνα και πρέπει να αποφεύγονται	55	53	59	52	45
Οι πιστωτικές κάρτες είναι επικίνδυνες και πρέπει να αποφεύγονται	40	48	42	36	23
Οι άνδρες είναι οι πιο κατάλληλοι στο να ασχολούνται με οικονομικά θέματα	40	46	39	39	38
Οι τράπεζες προσπαθούν πάντα να με εκμεταλλευτούν	53	53	49	49	51
Αυτοί που προσπαθούν να πουλήσουν κάτι, συνήθως προσπαθούν να μας εξαπατήσουν	31	36	37	27	22
Δεν είναι κομψό να συζητάμε συχνά για οικονομικά θέματα ή να ασχολούμαστε με την απόκτηση χρημάτων	29	31	38	27	25

Σε ό,τι αφορά την έμφυλη διάσταση των απαντήσεων, φαίνεται πως οι γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες συνδέουν πολύ περισσότερο την οικονομική διαχείριση με συναισθήματα ανίας και άγχους, και αυτό πιθανότατα αποτελεί μία από τις αιτίες για τις οποίες προτιμούν να ασχολούνται άλλοι/ες με αυτήν, καθώς στην πλειονότητά τους φαίνεται να πιστεύουν ότι, κατά τα άλλα, είναι εξίσου κατάλληλες με τους άνδρες να ασχολούνται με τα χρηματοοικονομικά ζητήματα (Διάγραμμα 46).

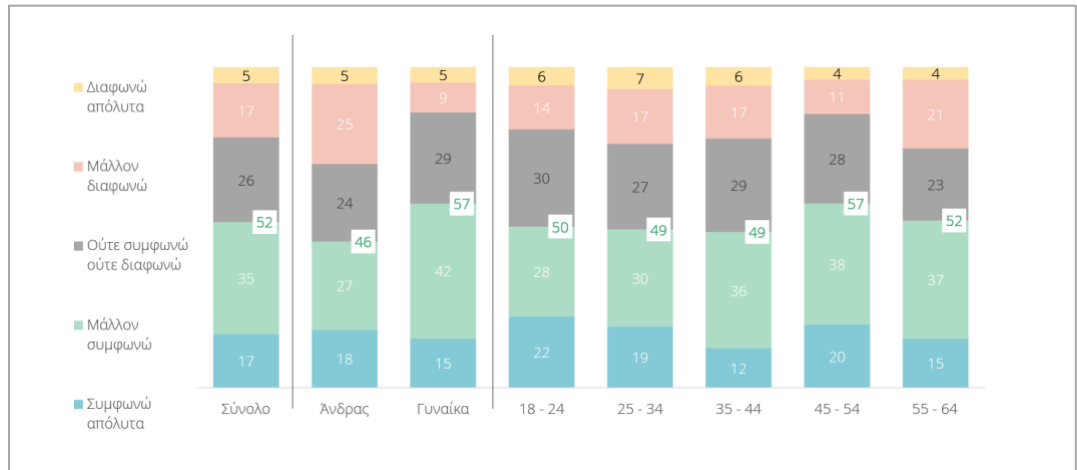
Διάγραμμα 46. Θα σας διαβάσω κάποιες προτάσεις και θα ήθελα να μου πείτε αν συμφωνείτε ή διαφωνείτε με αυτές, (Όσες/οι «συμφωνούν απόλυτα» ή «μάλλον συμφωνούν» με αυτές ανά φύλο.)

Πιο συγκεκριμένα, για τις γυναίκες σε ποσοστό 43% και για τις/τους νέες/ους της Generation Z (άτομα ηλικίας 18-24 ετών) σε ποσοστό 54% η ενασχόληση με τα οικονομικά είναι βαρετή υπόθεση (Διάγραμμα 47). Τα χαμηλότερα ποσοστά συμφωνίας σε αυτή την ερώτηση αφορούν τους άνδρες και τα άτομα 55-64 ετών (31% και στις δύο περιπτώσεις).

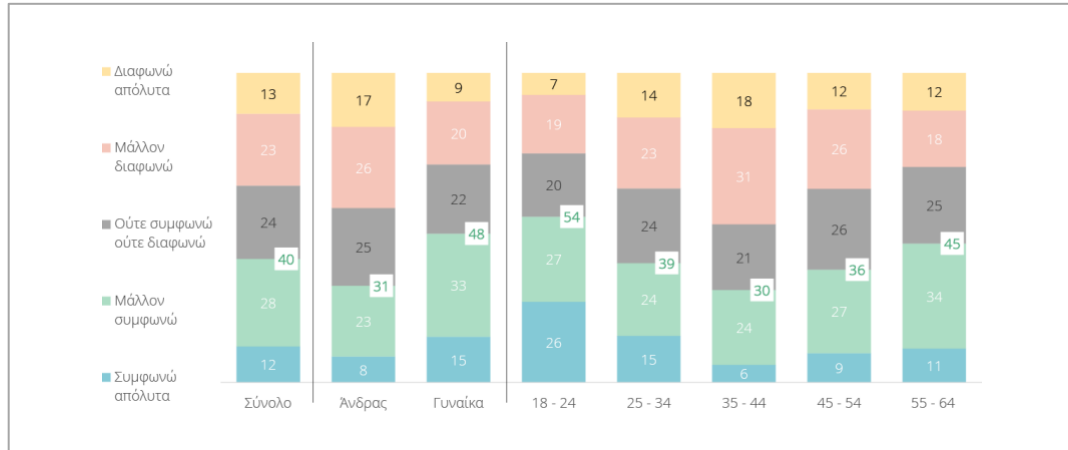
Διάγραμμα 47. Η ενασχόληση με τα οικονομικά θέματα είναι βαρετή.

Από τις απαντήσεις στη δήλωση «Η ενασχόληση με τα οικονομικά θέματα είναι αγχωτική» διαφαίνεται ότι η επιμέλεια των οικονομικών προκαλεί άγχος για τις/τους περισσότερες/ους, με τις γυναίκες να εμφανίζονται πιο επιρρεπείς στο συναίσθημα αυτό (συνολικό ποσοστό συμφωνίας 57% έναντι 46% των ανδρών). Το ίδιο ισχύει και για την ηλικιακή ομάδα 45-54 ετών, με ποσοστό συμφωνίας επίσης 57% (Διάγραμμα 48).

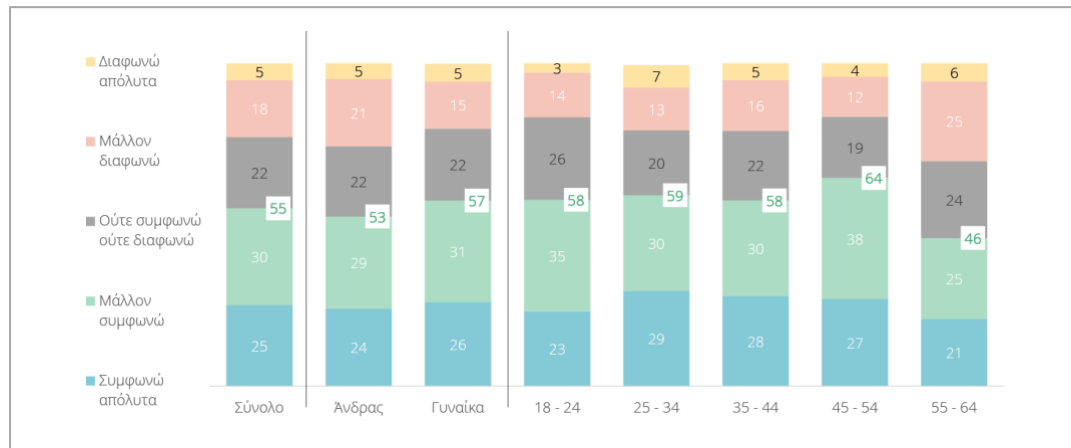
Διάγραμμα 48. Η ενασχόληση με τα οικονομικά θέματα είναι αγχωτική.

Με βάση τις απαντήσεις στη δήλωση «Προτιμώ να ασχολείται με αυτά τα θέματα κάποιος άλλος αντί για μένα» αντιλαμβανόμαστε ότι οι γυναίκες (σε ποσοστό 48% έναντι 31% των ανδρών), αλλά και τα νεότερα άτομα σε ποσοστό 54%, επιθυμούν πολύ περισσότερο να αναλάβει κάποιο άλλο άτομο να ασχοληθεί με τα οικονομικά θέματα που τους αφορούν (Διάγραμμα 49).

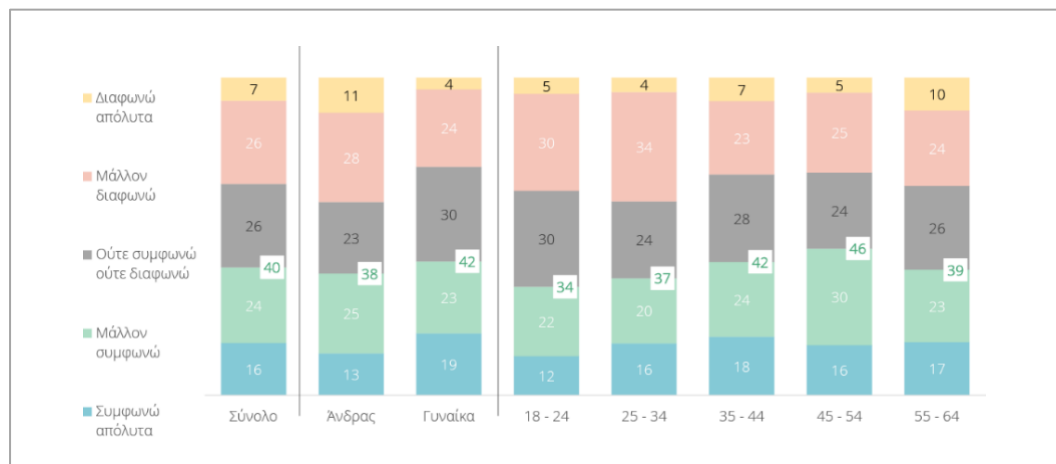
Διάγραμμα 49. Προτιμώ να ασχολείται με αυτά τα θέματα κάποιος άλλος αντί για μένα.

Παράλληλα, παρατηρούμε ότι η επιφυλακτικότητα απέναντι στον δανεισμό παραμένει υψηλή σε όλες τις ομάδες και πλειοψηφική σε όλες/ους κάτω των 55 ετών. Η διαφορά γυναικών/ανδρών σε αυτή τη δήλωση δεν είναι σημαντική, καθώς παρουσιάζουν συνολικό ποσοστό συμφωνίας 57% και 53% αντίστοιχα (Διάγραμμα 50).

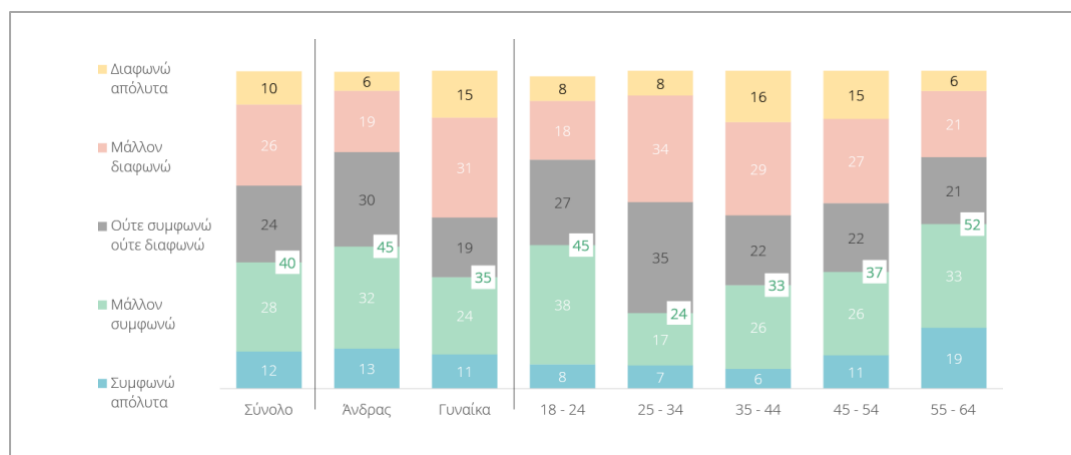
Διάγραμμα 50. Τα δάνεια είναι επικίνδυνα και πρέπει να αποφεύγονται.

Οι πιστωτικές κάρτες θεωρούνται επικίνδυνες από ευρύ τμήμα του πληθυσμού. Το φαινόμενο αυτό δεν παρουσιάζει ιδιαίτερη απόκλιση μεταξύ γυναικών και ανδρών (συνολικό ποσοστό συμφωνίας 42% και 38% αντίστοιχα), ωστόσο είναι αρκετά εντονότερο στην ηλικιακή κατηγορία 45-54, με συνολικό ποσοστό συμφωνίας 46% (Διάγραμμα 51).

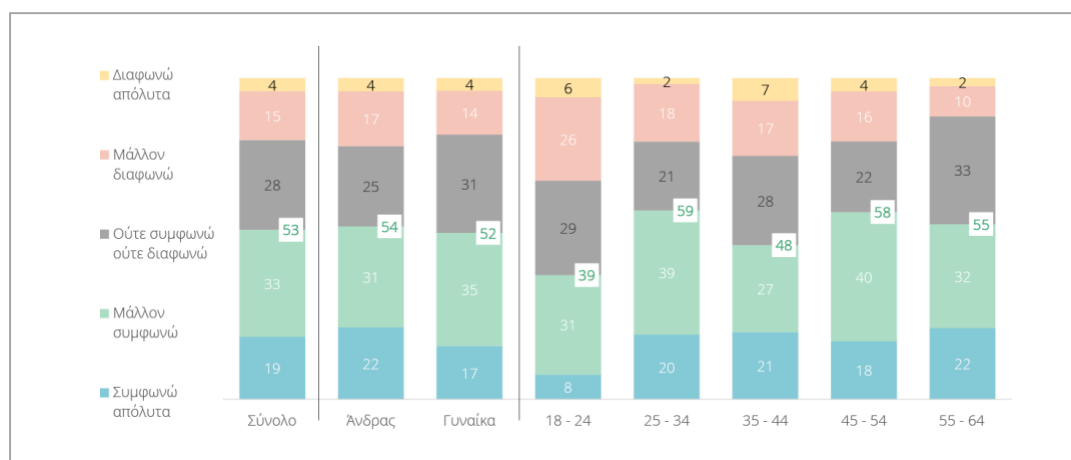
Διάγραμμα 51. Οι πιστωτικές κάρτες είναι επικίνδυνες και πρέπει να αποφεύγονται.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει το μεγάλο ποσοστό εκείνων που συμφωνούν με τη δήλωση ότι οι γυναίκες είναι λιγότερο κατάλληλες για την ενασχόληση με χρηματοοικονομικά θέματα. Το 35% των γυναικών και το 45% των ανδρών έχει αυτή την άποψη, ενώ το ποσοστό γίνεται πλειοψηφικό στην ηλικιακή ομάδα 55-64 ετών. Εντύπωση προκαλεί και η ομάδα 18-24 ετών, στα μέλη της οποίας μοιάζει να αντικατοπτρίζεται η αντίληψη των γονιών τους. Το χαμηλότερο ποσοστό συμφωνίας σε αυτή τη δήλωση εμφανίζει η ηλικιακή ομάδα 25-34 ετών (Διάγραμμα 52).

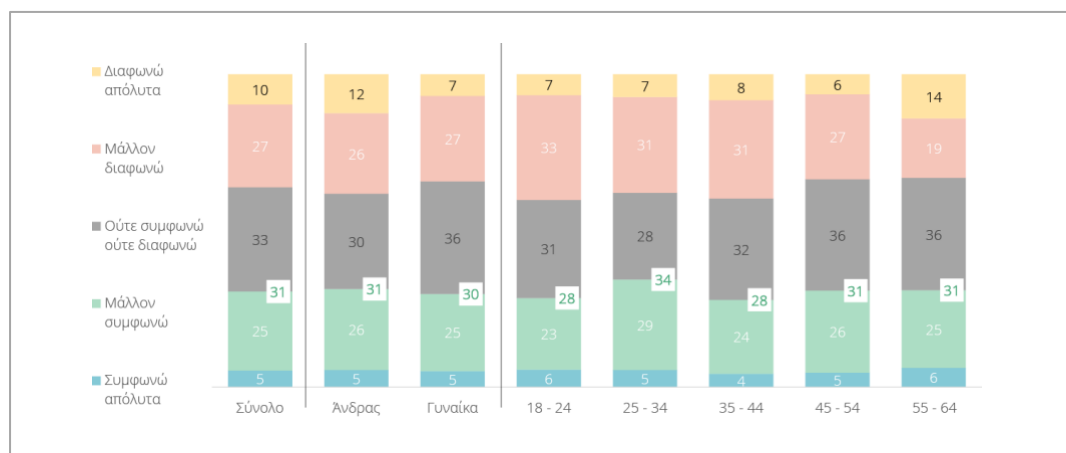
Διάγραμμα 52. Οι άνδρες είναι πιο κατάλληλοι να ασχολούνται με οικονομικά θέματα.

Η αρνητική αντιμετώπιση των τραπεζών εμφανίζεται πλειοψηφική στο σύνολο σχεδόν της κοινωνίας, με εξαίρεση τις ηλικιακές ομάδες 18-24 ετών και 35-44 ετών, στις οποίες και πάλι, όμως, τα ποσοστά δυσπιστίας παραμένουν υψηλά. Σε αυτό το ζήτημα, η απόκλιση ανάμεσα στα φύλα δεν εμφανίζεται στατιστικά σημαντική (Διάγραμμα 53).

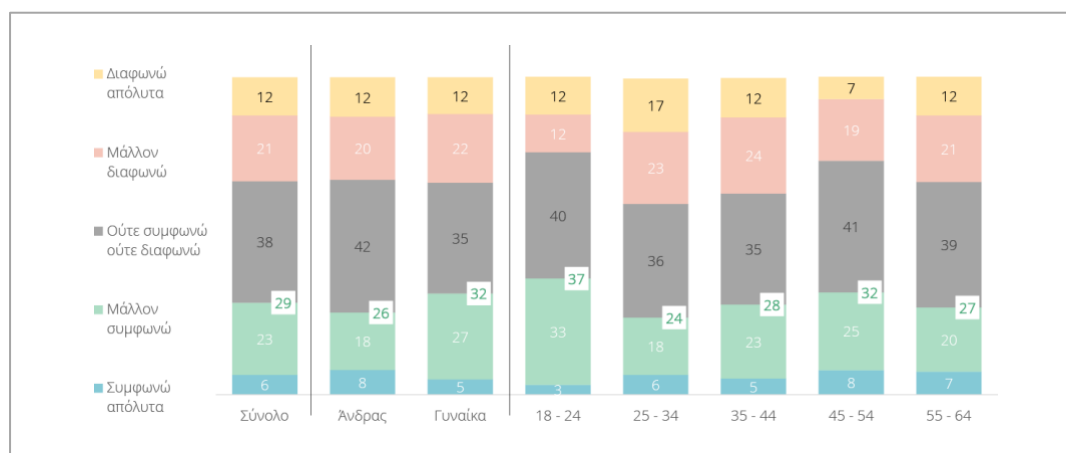
Διάγραμμα 53. Οι τράπεζες προσπαθούν πάντα να με εκμεταλλευτούν.

Η δυσπιστία στη διαδικασία της πώλησης είναι πιο περιορισμένη σε σχέση με αυτή που εκφράζεται για τις τράπεζες, παραμένει ωστόσο παρούσα σε όλες τις ομάδες του πληθυσμού. Και στην περίπτωση αυτή, η απόκλιση ανάμεσα στα φύλα δεν εμφανίζεται στατιστικά σημαντική (Διάγραμμα 54).

Διάγραμμα 54. Αυτοί που προσπαθούν να πουλήσουν κάτι, συνήθως προσπαθούν να μας εξαπατήσουν.

Η ενασχόληση με τα χρήματα, το να μιλάμε δηλαδή γι' αυτά και να επιδιώκουμε την απόκτησή τους, έχει αρνητικό ηθικό πρόσημο για σημαντική μερίδα πολιτών. Και σε αυτή την περίπτωση, το φαινόμενο εντοπίζεται περισσότερο στις γυναίκες και στις/τους νέες/ους της Generation Z (Διάγραμμα 55). Διαφαίνεται, λοιπόν, εδώ μία ακόμη από τις αιτίες που παρεμποδίζουν τη συστηματική ενασχόληση των γυναικών με τα χρηματοοικονομικά ζητήματα και την ενίσχυση της γνώσης, της εξοικείωσης και της αυτοπεποίθησής τους σχετικά με αυτά.

Διάγραμμα 55. Δεν είναι κομψό να συζητάμε συχνά για οικονομικά θέματα ή να ασχολούμαστε με την απόκτηση χρημάτων.

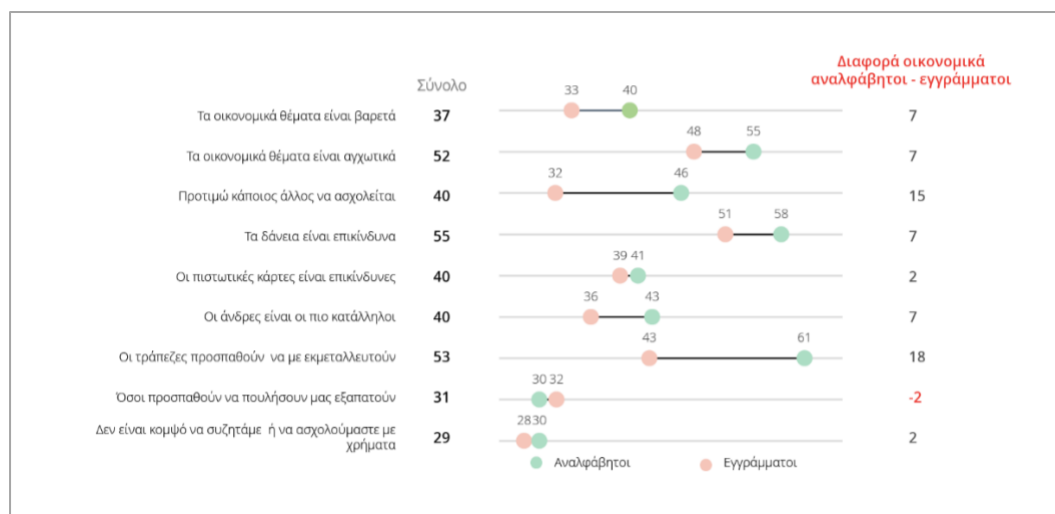
Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι το χάσμα γυναικών και ανδρών σχεδόν εξαφανίζεται, στο σύνολο σχεδόν των ερωτήσεων, αν επικεντρωθούμε στις γυναίκες «διαχειρίστριες», εκείνες δηλαδή που δεν ζουν με κάποιον άνδρα που θα μπορούσε να αναλαμβάνει σχετικές πρωτοβουλίες για λογαριασμό τους. Με μια εξαίρεση: ακόμα και εκείνες δηλώνουν πως θα ήθελαν κάποιος/α άλλος/η να ασχολείται με αυτά τα θέματα (βλ. Πίνακας 2).

Πίνακας 2. Θα σας διαβάσω κάποιες προτάσεις και θα ήθελα να μου πείτε αν συμφωνείτε ή διαφωνείτε με αυτές. (Όσες/οι «συμφωνούν απόλυτα» ή «μάλλον συμφωνούν» με αυτές.)

	Σύνολο	Ανδρες	Γυναίκες	Διαχειρίστριες
Η ενασχόληση με τα οικονομικά θέματα είναι βαρετή	37	31	43	29
Η ενασχόληση με τα οικονομικά θέματα είναι πολύ αγχωτική	52	46	57	42
Προτιμώ κάποιος άλλος να ασχολείται με αυτά τα θέματα αντί για εμένα	40	31	48	43
Τα δάνεια είναι επικίνδυνα και πρέπει να αποφεύγονται	55	53	57	45
Οι πιστωτικές κάρτες είναι επικίνδυνες και πρέπει να αποφεύγονται	40	38	42	31
Οι άνδρες είναι οι πιο κατάλληλοι στο να ασχολούνται με οικονομικά θέματα	40	45	35	22
Οι τράπεζες προσπαθούν πάντα να με εκμεταλλευτούν	53	54	52	46
Αυτοί που προσπαθούν να πουλήσουν κάτι, συνήθως προσπαθούν να μας εξαπατήσουν	31	31	30	21
Δεν είναι κομψό να συζητάμε συχνά για οικονομικά θέματα ή να ασχολούμαστε με την απόκτηση χρημάτων	29	26	32	22

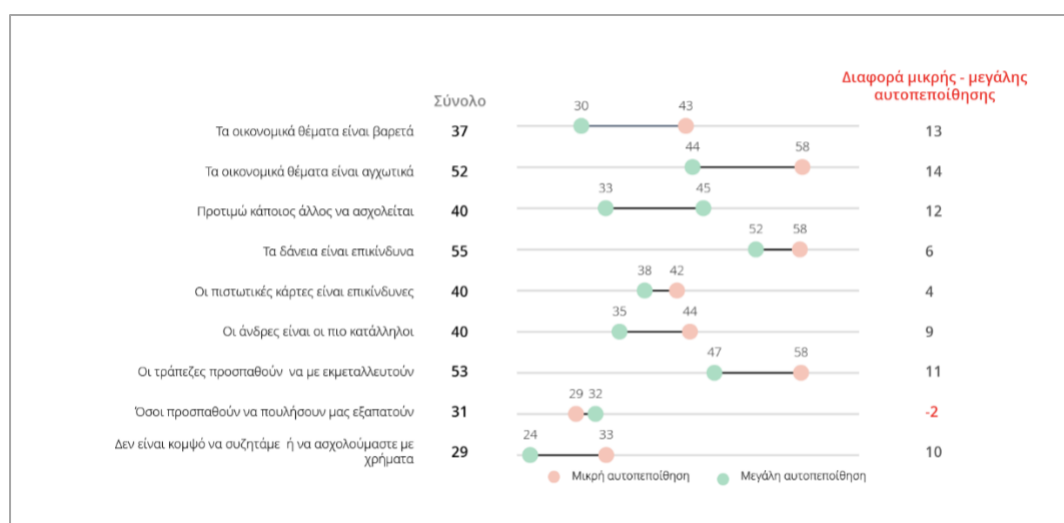
Αξίζει στο σημείο αυτό να σημειώσουμε ότι, για τους περισσότερους ανθρώπους, η απουσία γνώσεων συνδέεται με έκφραση πολύ μεγαλύτερης αποστροφής και καχυποψίας απέναντι στα οικονομικά θέματα (Διάγραμμα 56).

Ιδιαίτερα εντυπωσιακή είναι η μεγάλη διαφορά που εμφανίζεται μεταξύ των οικονομικά αναλφάβητων και των οικονομικά εγγράμματων γυναικών και ανδρών (α) στο ζήτημα της εμπιστοσύνης τους προς τις τράπεζες (διαφορά 18 ποσοστιαίων μονάδων), αλλά και (β) στα ποσοστά εκείνων που αναφέρουν ότι θα προτιμούσαν να ασχολείται με τα θέματα αυτά κάποιος άλλος/άλλη (διαφορά 15 ποσοστιαίων μονάδων).

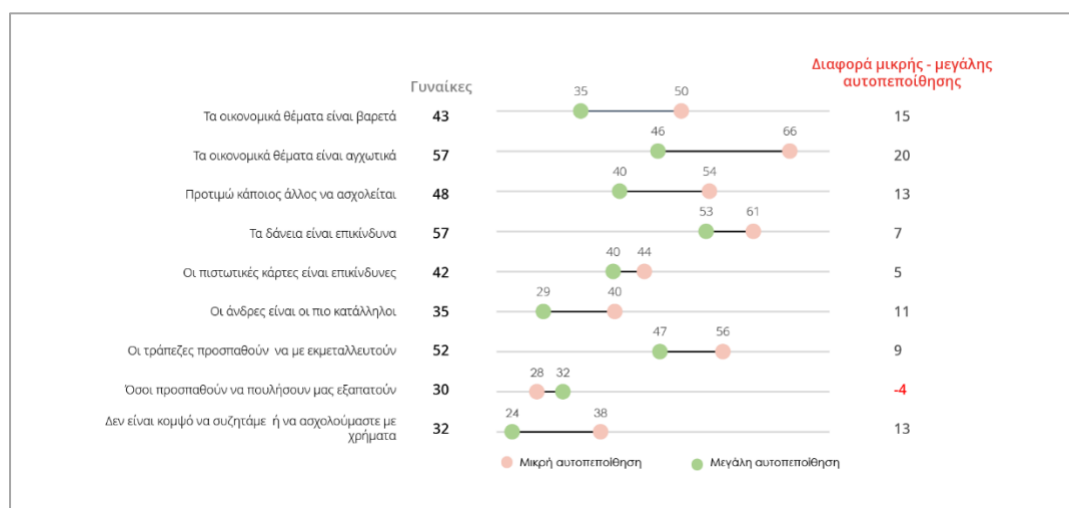
Διάγραμμα 56. Πειποιθήσεις και οικονομικός αλφαριθμητισμός.

Από την άλλη πλευρά, βλέπουμε ξεκάθαρα ότι όσες και όσοι από τις/τους ερωτώμενες/ους έχουν μικρότερη αυτοπεποίθηση τείνουν να έχουν και διαφορετικές πεποιθήσεις, με τις μεγαλύτερες διαφορές να εντοπίζονται στην επιθυμία ενασχόλησης των ατόμων με τα οικονομικά θέματα και στα συναισθήματα που η ενασχόληση αυτή τους προκαλεί (Διάγραμμα 57). Και σε αυτή την περίπτωση η χαμηλή αυτοπεποίθηση συνδέεται με μεγαλύτερη καχυποψία και αποστροφή.

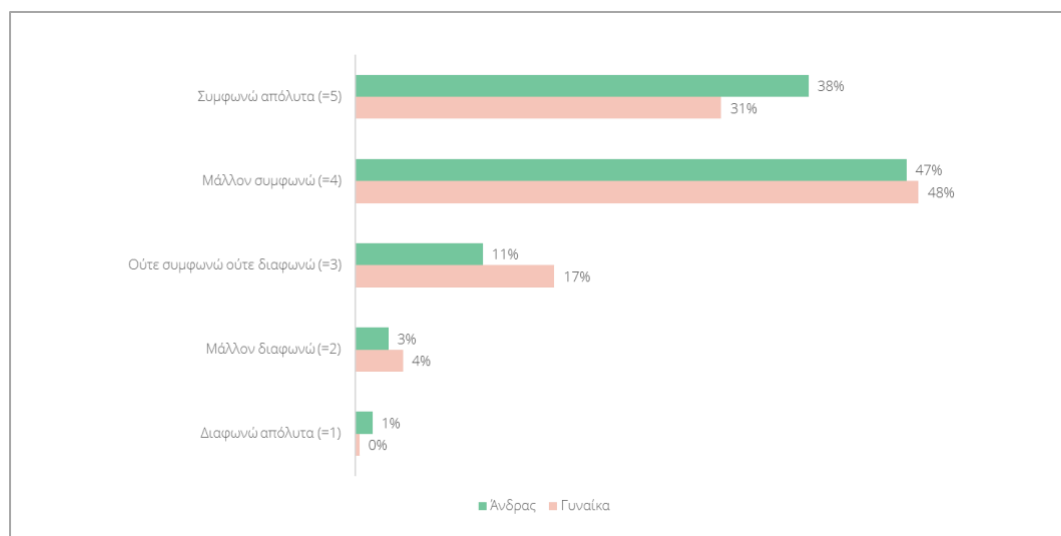
Διάγραμμα 57. Πειποιθήσεις και αυτοπεποίθηση.

Η τάση εμφανίζεται ιδιαίτερα ενισχυμένη στις γυναίκες: όσες από τις ερωτώμενες έχουν μικρότερη αυτοπεποίθηση τείνουν να έχουν πολύ διαφορετικές πεποιθήσεις. Το χάσμα, δηλαδή, που παρατηρείται ανάμεσα στις γυναίκες με υψηλότερη αυτοπεποίθηση και σε εκείνες με χαμηλότερη είναι πολύ μεγαλύτερο από ό,τι στο σύνολο, αγγίζοντας μέχρι και τις 20 ποσοστιαίες μονάδες στο ζήτημα του άγχους που τους προκαλεί η ενασχόληση με τα οικονομικά (Διάγραμμα 58). Το εύρημα υποδεικνύει πως, σε πιθανές παρεμβάσεις για την ενίσχυση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού γυναικών που εμφανίζουν χαμηλές δεξιότητες, η ενίσχυση της αυτοπεποίθησης αποτελεί σημείο-κλειδί.

Διάγραμμα 58. Θα σας διαβάσω τώρα κάποιες προτάσεις και θα ήθελα να μου πείτε αν συμφωνείτε ή διαφωνείτε με αυτές.
(Όσες/οι «συμφωνούν απόλυτα» ή «μάλλον συμφωνούν» με αυτές.)

Σε ό,τι αφορά τη δήλωση «Είναι σημαντικό στις μέρες μας να ξέρει κανείς γραφή και ανάγνωση, να ξέρει να χρησιμοποιεί υπολογιστές και να γνωρίζει κάποια πράγματα για τα οικονομικά θέματα», οι γυναίκες φαίνεται «μάλλον να συμφωνούν» ή να «συμφωνούν απόλυτα» σε ποσοστό ελαφρώς μικρότερο από εκείνο των ανδρών (81% έναντι 85% των ανδρών) (Διάγραμμα 59). Οι γυναίκες εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά διαφωνίας με τη δήλωση, γεγονός που αναδεικνύει τη σημασία της ενημέρωσης και της ευαισθητοποίησής τους σε σχέση με τις συνέπειες του χρηματοοικονομικού αναλφαριθμητισμού για τις ίδιες και τις οικογένειές τους.

Διάγραμμα 59. Είναι σημαντικό στις μέρες μας να ξέρει κανείς γραφή και ανάγνωση, να ξέρει να χρησιμοποιεί υπολογιστές και να γνωρίζει κάποια πράγματα για τα οικονομικά θέματα.

Πεποιθήσεις για το χάσμα μεταξύ των αμοιβών

Στην ενότητα των πεποιθήσεων γύρω από τα οικονομικά θέματα υποβάλαμε στις συμμετέχουσες και τους συμμετέχοντες ορισμένες ερωτήσεις σε σχέση με το μισθολογικό χάσμα και το κατά πόσο αισθάνονται άνετα να διαπραγματεύονται τις αμοιβές τους.

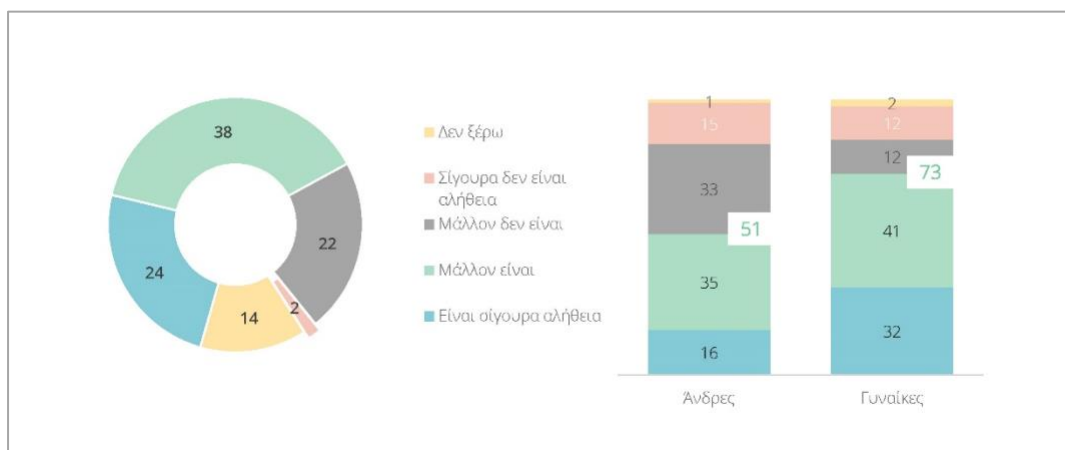
Τι ορίζουμε ως μισθολογικό χάσμα;

Ως μισθολογικό χάσμα μεταξύ των φύλων ορίζεται η μετρήσιμη διαφορά μεταξύ των μέσων ετήσιων αποδοχών γυναικών και ανδρών. Η μέτρηση του χάσματος γίνεται βάσει των μισθών που καταβάλλονται απευθείας στους εργαζόμενους και στις εργαζόμενες, προτού αφαιρεθεί ο φόρος εισοδήματος και οι εισφορές κοινωνικής ασφάλισης. Μόνο οι επιχειρήσεις με 10 εργαζόμενους/ες και άνω λαμβάνονται υπόψη στους υπολογισμούς. Η μέση διαφορά των αμοιβών μεταξύ των φύλων στην Ευρωπαϊκή Ένωση ανερχόταν στο 14,1% το 2019. Ορισμένοι από τους λόγους που ευθύνονται για τις διαφορές στις αμοιβές των δύο φύλων είναι συστημικοί και σχετίζονται με διαφορές που αφορούν την εργασία, το επίπεδο εκπαίδευσης και την επαγγελματική εμπειρία.

Στην Ελλάδα, η διαφορά στις αμοιβές ανδρών και γυναικών ανέρχεται στο 10,4%, ενώ στην Κύπρο στο 10,1%.⁶⁵ Αξίζει να σημειωθεί ότι το μικρότερο μισθολογικό χάσμα σε μία χώρα δεν συνεπάγεται κατ' ανάγκην και μεγαλύτερη ισότητα των φύλων. Σε ορισμένα κράτη, όπως και στην Ελλάδα, τα μειωμένα μισθολογικά χάσματα συνδέονται με τη χαμηλότερη συμμετοχή των γυναικών στην αγορά εργασίας. Με τη σειρά τους, τα μεγαλύτερα μισθολογικά χάσματα τείνουν να σχετίζονται με τα υψηλά ποσοστά γυναικών που εργάζονται σε θέσεις μερικής απασχόλησης ή με τη συγκέντρωσή τους σε περιορισμένο αριθμό επαγγελμάτων.

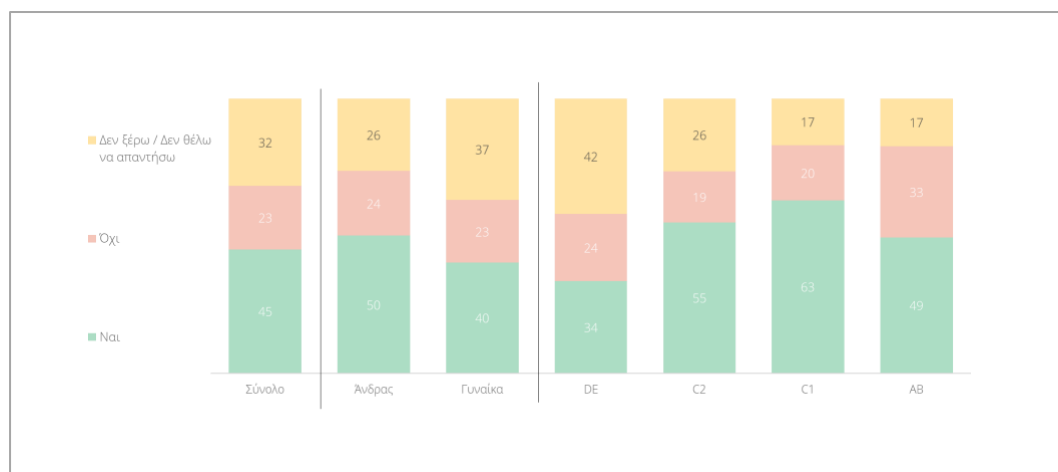
⁶⁵ Eurostat (EARN_GR_GPG , EARN_GR_GPGR2)

Σύμφωνα με τις απαντήσεις του δείγματος, το 60% αποδέχεται την ύπαρξη του μισθολογικού χάσματος. Το ποσοστό αυτό είναι σαφώς μεγαλύτερο μεταξύ των γυναικών, αγγίζοντας το 73% (έναντι του 51% για τους άνδρες) (Διάγραμμα 60).

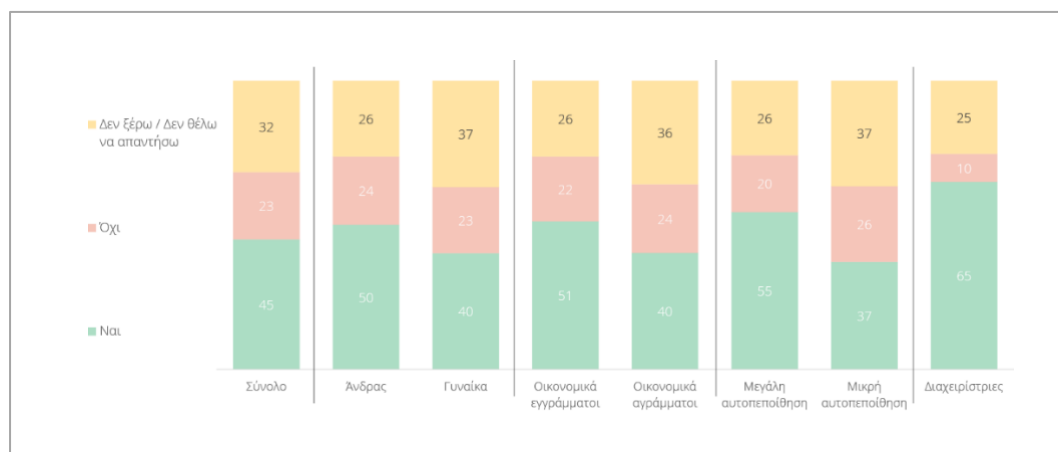
Διάγραμμα 60. Κάποιοι ισχυρίζονται ότι οι γυναίκες πολλές φορές κάνουν την ίδια εργασία με τους άνδρες, αλλά πληρώνονται λιγότερο. Εσείς πιστεύετε ότι αυτό είναι αλήθεια;

Στην ερώτηση «Θα λέγατε ότι πληρώνεστε ισότιμα σε σχέση με τους/τις συναδέλφους σας;» οι περισσότεροι άνδρες δηλώνουν ότι πληρώνονται ισότιμα. Ενδιαφέρον παρουσιάζει η τάση των ατόμων που προέρχονται από την ανώτερη κοινωνικοοικονομική τάξη (ΑΒ) να απαντούν, σε μεγαλύτερο ποσοστό απ' ό,τι στις υπόλοιπες τάξεις, αρνητικά στην ερώτηση αυτή (Διάγραμμα 61). Το εύρημα αυτό ενδεχομένως να υποδηλώνει μεγαλύτερη ευαισθητοποίηση της συγκεκριμένης ομάδας στα θέματα του χάσματος των αμοιβών, υπογραμμίζει, όμως, και το γεγονός ότι το χάσμα στις αμοιβές εμφανίζεται πιο διευρυμένο στα ανώτερα μισθολογικά κλιμάκια.

Διάγραμμα 61. Θα λέγατε ότι πληρώνεστε ισότιμα σε σχέση με τους/τις συναδέλφους σας;
(Ανά φύλο και κοινωνικοοικονομική τάξη.)

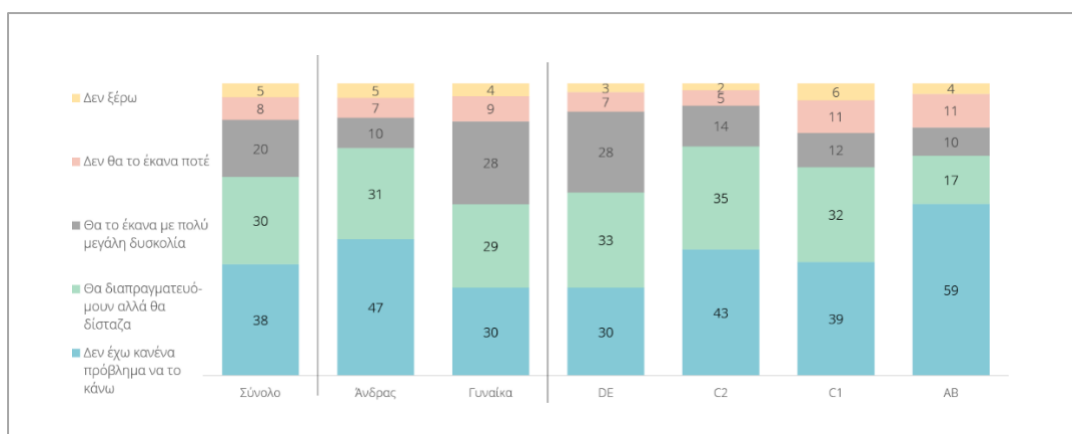
Τα άτομα που χαρακτηρίζονται εγγράμματα οικονομικά και όσες/οι δείχνουν μεγάλη αυτοπεποίθηση στις συναλλαγές τους έχουν περισσότερες πιθανότητες να απαντήσουν θετικά στην ερώτηση αυτή (Διάγραμμα 62).

Διάγραμμα 62. Θα λέγατε ότι πληρώνεστε ισότιμα σε σχέση με τους συναδέλφους σας;
(Ανά φύλο, επίπεδο χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού και επίπεδο αυτοπεποίθησης.)

Στην ερώτηση σχετικά με τη διαπραγμάτευση των αμοιβών, οι γυναίκες (ποσοστό 30%), σε αντίθεση με τους άνδρες (ποσοστό 47%), αναφέρουν πολύ μικρότερη άνεση στο να διαπραγματευτούν τον μισθό τους (Διάγραμμα 63). Συγκριτικά, μεγαλύτερη άνεση αναφέρουν γενικά όσες/οι ανήκουν στην ανώτερη κοινωνικοοικονομική τάξη (ποσοστό 59%).

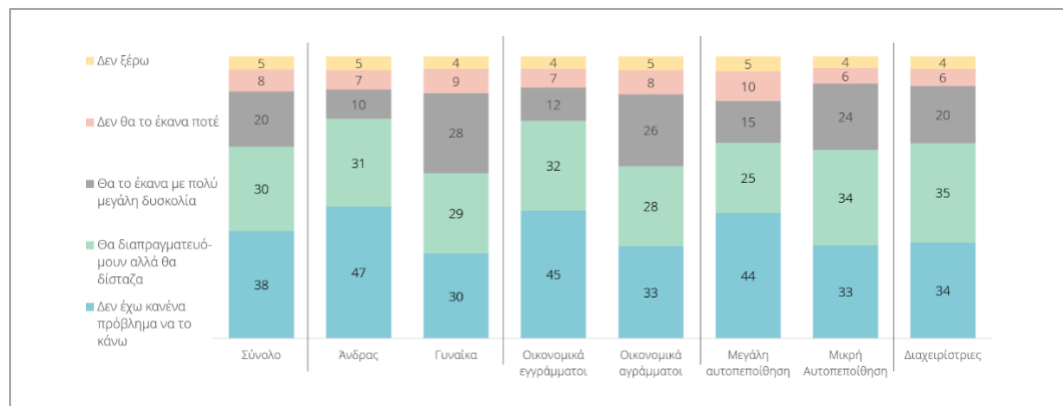
Το εύρημα αυτό υπογραμμίζει τη σύνδεση μεταξύ της άνεσης στη διαπραγμάτευση και την ευρύτερη αναγνώριση, εκπροσώπηση και ασφάλεια που απολαμβάνουν τα άτομα στο περιβάλλον εργασίας τους. Για παράδειγμα, τα άτομα που προέρχονται από την κατώτερη κοινωνικοοικονομική τάξη (DE) είναι πολύ λιγότερο πιθανό να δηλώσουν ότι πληρώνονται καλά και πολύ λιγότερο πιθανό να είναι σε θέση να διαπραγματευτούν την αμοιβή τους. Στα δύο αυτά θέματα φαίνεται ότι η κοινωνική ταυτότητα επηρεάζει το αποτέλεσμα περισσότερο απ' ό,τι το φύλο.

Διάγραμμα 63. Πόσο άνετα νιώθετε να διαπραγματευτείτε την αμοιβή σας; (Ανά φύλο και κοινωνικοοικονομική τάξη.)

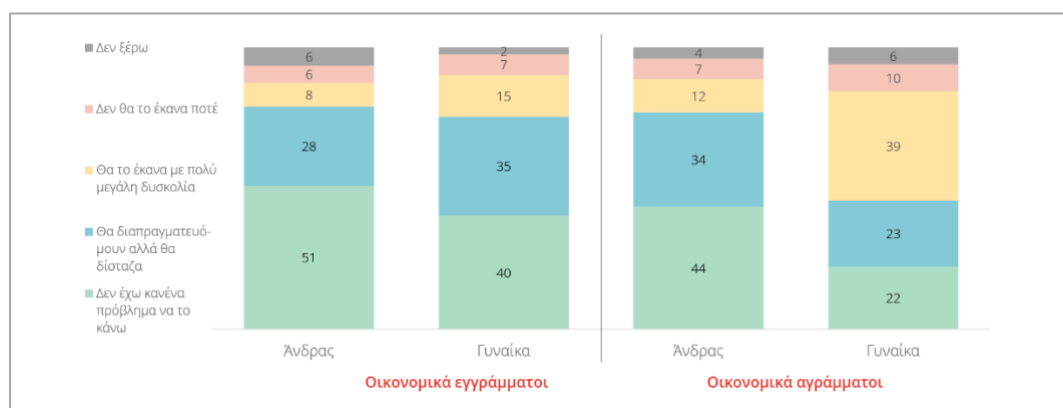
Αν εξετάσουμε τον βαθμό άνεσης των ατόμων στο θέμα διαπραγμάτευσης της αμοιβής σε συνδυασμό με το επίπεδο οικονομικού εγγραμματισμού και αυτοπεποίθησης, θα δούμε ότι τα οικονομικά εγγράμματα άτομα και τα άτομα με υψηλή χρηματοοικονομική αυτοπεποίθηση μπορούν πιο εύκολα να μπουν σε τέτοιου είδους διαπραγμάτευση. Βλέπουμε, ωστόσο, ότι στο ζήτημα αυτό οι γυναίκες «διαχειρίστριες» δεν εμφανίζουν σημαντικά υψηλότερο βαθμό άνεσης σε σύγκριση με τις υπόλοιπες, όπως συμβαίνει σε άλλες περιοχές χρηματοοικονομικής συμπεριφοράς που εξετάσαμε (Διάγραμμα 64).

Διάγραμμα 64. Πόσο άνετα νιώθετε να διαπραγματευτείτε την αμοιβή σας; (Ανά επίπεδο οικονομικού εγγραμματισμού και αυτοπεποίθησης.)

Μεταξύ των οικονομικά εγγράμματων ατόμων, η διαφορά στην άνεση διαπραγμάτευσης γυναικών και ανδρών μειώνεται από τις 17 στις 11 ποσοστιαίες μονάδες. Ωστόσο, ένα πολύ μεγάλο έμφυλο χάσμα της τάξης των 22 ποσοστιαίων μονάδων εμφανίζεται μεταξύ οικονομικά αγράμματων γυναικών και ανδρών (Διάγραμμα 65). Οι οικονομικά αναλφάβητες γυναίκες, δηλαδή, έχουν πολύ λιγότερη άνεση στο να διαπραγματευτούν την αμοιβή τους σε σχέση και με τους οικονομικά αναλφάβητους άνδρες, αλλά και τις οικονομικά εγγράμματες γυναίκες. Δημιουργείται έτσι ένας φαύλος κύκλος που, προβλέψιμα, κρατά τις γυναίκες αυτές εγκλωβισμένες σε σχέση με την οικονομική ανάπτυξη και ανεξαρτησία τους.

Διάγραμμα 65. Πόσο άνετα νιώθετε να διαπραγματευτείτε την αμοιβή σας; (Ανά επίπεδο οικονομικού εγγραμματισμού.)

Γ. Ευρήματα Ποιοτικής Έρευνας

Όπως αναφέρθηκε, για τη συλλογή των ποιοτικών δεδομένων πραγματοποιήθηκαν τρεις (3) ομάδες εστίασης: μία με γυναίκες 30-55 ετών με οικογενειακό εισόδημα κάτω από το μέσο, μία με γυναίκες 30-55 ετών με οικογενειακό εισόδημα πάνω από το μέσο και μία με άνδρες και γυναίκες οικονομικούς διαμεσολαβητές/τριες (επαγγελματίες του χρηματοοικονομικού κλάδου).

Γενικά, η στάση των γυναικών στις ομάδες δείχνει ότι ο γυναικείος αναλφαβητισμός αποτελεί «μη ζήτημα» για εκείνες – το ζήτημα «γυναίκες και διαχείριση των οικονομικών» δεν υπάρχει στην ατζέντα τους. Η εικόνα που δίνουν είναι ότι μπορούν να αντεπεξέλθουν σε όλα τα θέματα, έχουν τις γνώσεις και την αυτοπεποίθηση να προβούν σε κινήσεις, να κάνουν διαπραγματεύσεις και να πάρουν αποφάσεις όπως και οι άνδρες.

Η τάση αυτή οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στο ότι δεν υπάρχουν οι προϋποθέσεις για τη σύνδεση των θεμάτων της χρηματοοικονομικής διαχείρισης με τις έμφυλες ταυτότητες. Το κατά πόσο κάποια ασχολείται με αυτά τα θέματα ή όχι, για τις συμμετέχουσες, έχει να κάνει ως επί το πλείστον με την προσωπικότητα κάθε ατόμου ξεχωριστά. Η τοποθέτηση αυτή αποτελεί ένδειξη πως οι έμφυλες διαστάσεις του θέματος δεν έχουν αναδειχτεί στον δημόσιο διάλογο.

Σχετικά με τις γνώσεις, φαίνεται να έχουν όντως ισότητα με τους άνδρες. Για την αυτοπεποίθηση, ωστόσο, αυτό δεν ισχύει. Τα σημεία στα οποία υπήρξε η παραδοχή από κάποιες συμμετέχουσες ότι ο ρόλος των γυναικών δεν είναι ισότιμος με των ανδρών αφορούσαν κυρίως πιο «προχωρημένες» και «περίπλοκες» δραστηριότητες.

Ομάδα γυναικών με ανώτερο οικογενειακό εισόδημα

Οι γυναίκες με ανώτερο οικογενειακό εισόδημα έδειξαν πολύ εξοικειωμένες με τα υπό εξέταση θέματα: ο βαθμός αυτοπεποίθησής τους για τα περισσότερα από τα οικονομικά προϊόντα και τις δραστηριότητες ήταν μεγάλος, ενώ η συμμετοχή στις αποφάσεις και η εμπειρία τους ήταν σημαντικές. Οι γνώσεις τους, επίσης, βρισκόνταν σε πολύ καλό επίπεδο, ενώ κατά τη συζήτηση προέκυψαν αυθόρμητα και πιο πολύπλοκα θέματα, όπως το ρίσκο. Αξίζει, ωστόσο, να σημειώσουμε ότι η έννοια του οικονομικού αλφαριθμητισμού τους ήταν τελείως άγνωστη.

Η αυτοπεποίθηση των συμμετεχουσών αλλά και η χρήση εκ μέρους τους χρηματοοικονομικών προϊόντων ήταν μειωμένες σε θεματικές όπως ο δανεισμός, οι πιστωτικές κάρτες και οι επενδύσεις – τάση που επιβεβαιώνεται και από τα σχετικά ποσοτικά ευρήματα της έρευνάς μας.

«Οι άνδρες είναι ίσως καλύτεροι σε αυτές τι έννοιες»

Οι περισσότερες από τις συμμετέχουσες της ομάδας αυτής ανέφεραν ότι έχουν «κοινό ταμείο» με τους/τις συντρόφους τους, ενώ κάποιες άφησαν να εννοηθεί ότι διαχειρίζονται κυρίως οι ίδιες τα οικονομικά του νοικοκυριού.

Όταν μιλούν αυθόρμητα για τη σχέση τους με τα οικονομικά, οι γυναίκες της συγκεκριμένης ομάδας δεν τονίζουν τόσο την προσωπική τους σχέση με τα θέματα της οικονομίας, αλλά φέρνουν έντονα στο προσκήνιο τη διαμεσολάβηση

των οικονομικών συνθηκών. Φαίνεται να έχουν, δηλαδή, κατά νου όχι έναν συγκεκριμένο τρόπο με τον οποίο διαχειρίζονται γενικά τα οικονομικά τους, αλλά τον τρόπο διαχείρισης που υπαγορεύεται από τις εκάστοτε συνθήκες.

Ένα κλειδί για να κατανοήσουμε τον τρόπο σκέψης τους είναι και το ότι οι γυναίκες της ομάδας αυτής εκφράστηκαν με φορτισμένο συναισθηματικά τρόπο για τις εμπειρίες τους από την περίοδο της έντονης οικονομικής κρίσης που πέρασε η χώρα, με σχόλια όπως «μας έκαψαν τα δάνεια». Η αποφυγή του δανεισμού, η πολύ προσεκτική αποταμίευση, η επιφυλακτικότητα στις αγορές χρήματος από την ομάδα των γυναικών αυτών φέρουν σίγουρα το αρνητικό φορτίο όλης της προηγούμενης περιόδου.

Στην ομάδα αυτή τονίστηκε ιδιαίτερα σε ό,τι αφορά την οικονομική διαχείριση η διάσταση της μνήμης. Αναφέρθηκαν, δηλαδή, ανάγκες και συνήθειες όπως «πρέπει να θυμάμαι να κάνω κάτι, οπότε το σημειώνω, έχω ατζέντα, ειδοποιήσεις» κ.λπ.

«Έχουμε μετοχές, με αυτά ασχολείται ο άνδρας και ο πεθερός μου»

Εντυπωσιακό ήταν το στοιχείο της συνέπειας από τις συγκεκριμένες συμμετέχουσες στις αναφορές που σχετίζονταν με την αποταμίευση. Παρ' όλα αυτά, εξέφρασαν και την έλλειψη εμπιστοσύνης στους σχετικούς θεσμούς, η οποία αποτυπώνεται και στα ευρήματα της ποσοτικής έρευνας παραπάνω, με σχόλια όπως «μας κατευθύνουν να κάνουμε αγορές [άλλων προϊόντων] για να χάσουμε εμείς».

Οι συμμετέχουσες της ομάδας αυτής έδωσαν πολύ μεγάλη έμφαση στην ακίνητη περιουσία ως μορφή επένδυσης που γεννάει και εισοδήματα για λογαριασμό τους.

Η αποστροφή τους απέναντι στα χρηματοοικονομικά προϊόντα ήταν αντίστροφη της ηλικίας τους. Οι νεότερες γυναίκες της ομάδας, δηλαδή, εμφανίστηκαν πολύ

λιγότερο πρόθυμες να ασχοληθούν με αυτά τα θέματα. Στο σημείο αυτό προέκυψε στη συζήτηση και η έμφυλη διάσταση του θέματος των επενδύσεων, αφού αρκετές αναφέρθηκαν στον σύντροφο, τον πεθερό ή τον πατέρα – κάποιον άνδρα από το περιβάλλον τους που ασχολείται με αυτά.

Γενικότερα στην ομάδα αυτή παρατηρήθηκε πολύ μεγάλη αποδοχή θετικών γυναικείων στερεοτύπων, όπως: «οι γυναίκες είναι πιο οργανωτικές», οι «γυναίκες είναι πιο καλές στη διαχείριση». Από την άλλη, όμως, οι ίδιες ανέφεραν ότι, κατά τη γνώμη τους, «οι άνδρες τα καταφέρνουν καλύτερα με την ορολογία και τα νούμερα».

«Δεν θέλουμε να μιλάμε για αυτά... Οι γυναίκες δεν ενδιαφέρονται για επενδύσεις. Με τα του σπιτιού ναι, για τη χώρα, όμως, οι άνδρες»

Το κομμάτι της διαπραγμάτευσης του μισθού συνδέθηκε με την ευρύτερη κοινωνικοοικονομική κατάσταση των ατόμων, υπογραμμίζοντας έτσι και τα αντίστοιχα ευρήματα της ποσοτικής έρευνας. Αναφέρθηκαν επιχειρήματα όπως «τι να διαπραγματευτείς όταν δεν σου αρέσει αυτό που κάνεις ή όταν δεν υπάρχουν δουλειές», ενώ η έμφυλη διάσταση του θέματος υποτιμήθηκε («δεν είναι θέμα φύλου, αλλά θέμα χαρακτήρα»).

Ομάδα γυναικών με κατώτερο οικογενειακό εισόδημα

Στην ομάδα με το κατώτερο οικογενειακό εισόδημα προέκυψαν ομοιότητες αλλά και διαφορές σε σχέση με την προηγούμενη. Για παράδειγμα, και από αυτή την ομάδα φάνηκε πως ο ρόλος των γυναικών στη λήψη αποφάσεων δεν είναι ήσσονος σημασίας. Οι γυναίκες έχουν ισότιμο ρόλο στη λήψη αποφάσεων του νοικοκυριού – εύρημα που, ως έναν βαθμό, αντικρούει το αντίστοιχο της ποσοτικής έρευνας. Η απόκλιση αυτή ενδεχομένως να σχετίζεται και με τον

αντίκτυπο των επώνυμων ή ανώνυμων απαντήσεων σε ερωτήσεις που έχουν να κάνουν με τον ρόλο των γυναικών στη λήψη αποφάσεων.

Στην ομάδα αυτή, ορισμένες ανέφεραν ότι τελικά εκείνες διαχειρίζονται περισσότερα πράγματα στα οικονομικά του σπιτιού, ενώ και εδώ το «κοινό ταμείο» αποτελεί το πιο σύνηθες μοντέλο οργάνωσης των οικονομικών του νοικοκυριού. Το μοντέλο αυτό παρουσιάστηκε ως «αναγκαίο», καθώς δεν θεωρείται δεδομένο ότι και οι δύο σύντροφοι θα έχουν πάντα κάποιο εισόδημα. Στην ομάδα αυτή, η βασική σκέψη που προέκυψε όταν η κουβέντα στράφηκε στο θέμα της οικονομίας ήταν το «πώς θα μπορέσουμε να τα βγάλουμε πέρα». Οι άλλες διαστάσεις που μελετήσαμε κατά τη διάρκεια της συζήτησης ήταν δευτερεύουσες για τις συγκεκριμένες συμμετέχουσες.

**«Άνδρας ή γυναίκα δεν έχει σημασία.
Σημασία έχει η προσωπικότητα»**

Οι γυναίκες αυτής της ομάδας ανέφεραν ότι νιώθουν αυτοπεποίθηση στο να διαχειρίζονται διαδικασίες και να κάνουν κάποιο διακανονισμό με την τράπεζα. Το στοιχείο της δυσπιστίας απέναντι στο τραπεζικό σύστημα αναδύθηκε και εδώ με τη μορφή συζήτησης γύρω από το μοντέλο της συγκέντρωσης «πόντων». Οι ερωτώμενες έδειξαν ενθουσιασμό με την ιδέα του να προσπαθείς να χειριστείς τη σχέση σου με τις τράπεζες έτσι ώστε να έχεις «μικρές νίκες» απέναντί τους. Και σε αυτή την ομάδα παρουσιάστηκαν αρνητικές εμπειρίες από δάνεια και κάρτες στο παρελθόν.

Γενικότερα, όμως, ο τρόπος που προσεγγίζουν τις τραπεζικές υπηρεσίες οι γυναίκες κατώτερου εισοδήματος διαφέρει από εκείνον της πρώτης ομάδας: είναι αυτός της ανάγκης. Για παράδειγμα: «έχω την πιστωτική κάρτα γιατί μόνο έτσι μπορώ να κάνω κάποιες αγορές» ή «θα είχα ανάγκη ένα δάνειο τώρα που τα παιδιά πάνε στην Γ' Λυκείου, αλλά θα μου το δώσει η τράπεζα;». Η προσέγγιση αυτή δεν είχε προκύψει στην πρώτη ομάδα. Επίσης, ένα άλλο φαινόμενο το οποίο δεν αναδύθηκε στην πρώτη ομάδα είναι η βοήθεια από φίλους και συγγενείς σε περίπτωση ανάγκης.

Αντίστοιχα, για την ομάδα αυτή, η ιδέα της αποταμίευσης αποτελεί άπιαστο όνειρο. Η διαφοροποίηση με την πρώτη ομάδα στο ζήτημα αυτό ήταν πολύ εμφανής.

Και σε αυτή την ομάδα προέκυψε ενθουσιώδης αποδοχή θετικών γυναικείων στερεοτύπων: «οι γυναίκες είναι πιο πρακτικές, πιο ψύχραιμες» και μπορούν να καταφέρουν κάποια πράγματα καλύτερα. Δεν υπήρξε καμία υποτίμηση των δυνατοτήτων των γυναικών («αν θέλει η γυναίκα, όλα τα καταφέρνει»). Οι διαφορές που υπάρχουν σε ό,τι αφορά την άνεση να ζητήσει κάποιος/α μεγαλύτερο μισθό αποδόθηκαν περισσότερο στις διαφορές του χαρακτήρα των ανθρώπων παρά στις διαφορές των φύλων. Προέκυψε, ωστόσο, και εδώ η αντίληψη ότι τα θέματα «με την έξω οικονομία, τις εισαγωγές και τις εξαγωγές, δεν μας ενδιαφέρουν εμάς τις γυναίκες».

«Αν θέλει η γυναίκα, όλα τα καταφέρνει»

Το ζήτημα του μισθολογικού χάσματος αντιμετωπίστηκε από την ομάδα αυτή με σχετική αμηχανία και σκεπτικισμό. Οι περισσότερες δεν το έχουν αντιμετωπίσει. Μια συμμετέχουσα που είχε αντίστοιχη εμπειρία δήλωσε χαρακτηριστικά: «δεν ξέρω γιατί συμβαίνει αυτό, δεν το έχω σκεφτεί, είναι ίσως κάποια νοοτροπία, κάτι που έμεινε από παλιά».

Σε σχέση με τη γνώση οικονομικών εννοιών, σε αυτή την ομάδα φάνηκε να υπάρχει έλλειμμα – εύρημα που απηχεί και τα αντίστοιχα αποτελέσματα της ποσοτικής έρευνας σχετικά με την κοινωνικοοικονομική διάσταση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού. Όταν η κουβέντα στράφηκε στα επιτόκια και σε άλλες αντίστοιχες έννοιες, οι συμμετέχουσες ανέφεραν μπερδεμένα ή λανθασμένα συμπεράσματα.

Αναδύθηκε, όμως, και η σκέψη: «τι να τα κάνω εγώ αυτά τα πράγματα, όταν δεν έχεις χρήματα δεν μπορείς να αλλάξεις κάτι». Η επισφαλής οικονομική τους θέση, δηλαδή, δείχνει να διαμορφώνει στάση αποξένωσης από πράγματα που αφορούν την οικονομία γενικά.

«Τι να μου πουν όλα αυτά αν δεν μπορέσω να τα έχω ποτέ;»

Το ζήτημα της ενημέρωσης ειδικά για οικονομικά θέματα δεν προέκυψε καν. Η εξειδικευμένη ενημέρωση για την οικονομία δεν έδειξε να έχει ιδιαίτερο νόημα για το κοινό αυτό.

Ούτε σε αυτή την ομάδα ήταν γνωστή η έννοια του οικονομικού αλφαριθμητισμού. Οι συμμετέχουσες υπέθεσαν ότι περιλαμβάνει την ερμηνεία κάποιων όρων (προϋπολογισμός, ΑΕΠ κ.λπ.). Έδειξαν μεν ενδιαφέρον, αλλά εξέφρασαν και την άποψη «τι να μας πουν εμάς όλα αυτά». Περιμένουν από μια καμπάνια να τους μάθει κάποια πράγματα που θα μπορούσαν να τους φανούν χρήσιμα. Να κατανοήσουν κάποιες έννοιες, να συμμετάσχουν σε κάποια σεμινάρια. Να κάνουν κάτι που θα μπορούσε να είναι χρήσιμο στα παιδιά τους.

Ομάδα οικονομικών διαμεσολαβητών

Η ομάδα εστίασης των οικονομικών διαμεσολαβητών προσέγγισε το ζήτημα του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού από τη σκοπιά του τρίτου προσώπου: εκείνου δηλαδή που έρχεται σε επαφή με ανθρώπους ενώ δραστηριοποιείται στο οικονομικό πεδίο. Οι απόψεις που διατύπωσαν οι επαγγελματίες βρίσκονται πιο κοντά στα αποτελέσματα της ποσοτικής έρευνας σε σχέση με τις απόψεις που διατύπωσε το γενικό κοινό. Η δική τους σκοπιά, δηλαδή, φαίνεται να είναι πιο αντικειμενική.

Η εικόνα που παρουσίασαν οι οικονομικοί διαμεσολαβητές/τριες θέλει τους ανθρώπους –άνδρες και γυναίκες– στην Ελλάδα να στερούνται βασικών γνώσεων, να μην έχουν τη δυνατότητα να κάνουν προϋπολογισμό, αποταμιεύσεις ή ασφάλειες για μελλοντική χρήση. Στις περισσότερες περιπτώσεις η απουσία γνώσεων είναι το κλειδί ώστε να γίνει κατανοητή η συμπεριφορά τους. Για παράδειγμα, πολλοί και πολλές δεν γνωρίζουν τι είναι

ακριβώς ένας «εγγυητής», με αποτέλεσμα να παίρνουν λανθασμένες αποφάσεις σε ό,τι αφορά τον δανεισμό.

Είχαν, παράλληλα, πολλά να πουν σε σχέση με τις διαφορετικές συμπεριφορές των δύο φύλων. Από τη δική τους πλευρά, οι άνδρες είναι πολύ περισσότερο παρόντες σε όλα τα θέματα που σχετίζονται με την οικονομική διαχείριση. Είναι εκείνοι που θα διαχειριστούν ένα συμβόλαιο, θα αγοράσουν ένα επενδυτικό προϊόν, θα πάνε στην εφορία για μια υπόθεση της οικογένειας ή της επιχείρησης. Όταν η κουβέντα στράφηκε στις αιτίες του φαινομένου αυτού, τα επιχειρήματα που παρουσιάστηκαν εστίασαν:

- Στο γεγονός ότι οι άνδρες δεν παίρνουν τις γυναίκες «στα σοβαρά» και θεωρούν ότι κατάλληλοι για αυτές τις κινήσεις είναι οι ίδιοι.
- Στο ότι οι ίδιες οι γυναίκες επαναπαύονται στην παρουσία κάποιου άλλου προσώπου (σύντροφος, σύζυγος, αδελφός, αλλά και μητέρα κάποιες φορές).
- Στο ότι αυτά τα πράγματα δεν «αρέσουν» πολύ στις γυναίκες – ακόμα και μία συμμετέχουσα-επαγγελματίας με πολλά χρόνια εμπειρίας στον ασφαλιστικό κλάδο ανέφερε ότι «γενικά δεν μου αρέσει να ασχολούμαι με τα δικά μου».

Κανένας, ωστόσο, από τους/τις διαμεσολαβητές/τριες δεν ανέφερε ότι οι γυναίκες δεν έχουν λόγο στις αποφάσεις που αφορούν κάποια κίνηση. Η απουσία των γυναικών έχει να κάνει περισσότερο με τη διαχείριση και λιγότερο με την απόφαση.

Οι συμμετέχοντες/ουσες συμφώνησαν στο ότι οι άνδρες και οι γυναίκες διαφοροποιούνται σε σχέση με την ανοχή τους στο ρίσκο. Οι γυναίκες, ειπώθηκε, προτιμούν την ασφάλεια και είναι πολύ ενεργές όταν προσπαθούν να διατηρήσουν κάτι που ήδη έχουν. Οι άνδρες κάνουν κινήσεις με μεγαλύτερο ρίσκο. Αυτό οδηγεί σε συνεπαγωγές σε σχέση με τις περιοχές στις οποίες τείνουν να παίρνουν αποφάσεις και πρωτοβουλίες οι μεν και οι δε. Οι γυναίκες, αναφέρθηκε, είναι εκείνες που θα επιμείνουν περισσότερο σε θέματα ασφάλειας, ενώ οι άνδρες παίρνουν αποφάσεις για θέματα χρηματοοικονομικών επενδύσεων. Η αιτία αυτού βρίσκεται, όπως ειπώθηκε, στο ότι οι άνδρες

παρέχουν στο νοικοκυριό μεγαλύτερα εισοδήματα και άρα είναι σε θέση να αποδέχονται και μια κίνηση με μεγαλύτερο ρίσκο.

«Εμάς τις γυναίκες η έξω οικονομία δεν μας αφορά»

Σε συμφωνία και με τα αποτελέσματα του ποσοτικού σκέλους, οι οικονομικοί διαμεσολαβητές ανέφεραν ότι, σε περιπτώσεις στις οποίες οι γυναίκες είναι αναγκασμένες να πάρουν κάποιες πρωτοβουλίες, θα το κάνουν και δεν θα υπολείπονται σε τίποτα των ανδρών. Όταν, όμως, έχουν δίπλα τους κάποιον να το αναλάβει για εκείνες, κάνουν πίσω και χάνουν σε εμπειρία και σε αυτοπεποίθηση.

Όταν η κουβέντα στράφηκε στο τι θα πρέπει να περιλαμβάνει ο οικονομικός αλφαριθμητισμός, οι επαγγελματίες του κλάδου έδωσαν έμφαση σε «βασικές γενικές γνώσεις», όπως ο τόκος, ο ΦΠΑ, αλλά και σε πιο πρακτικά θέματα, όπως το τι προσφέρει το TaxisNet. Κατά τη γνώμη τους, υπάρχει μεγάλο έλλειμμα στον γενικό πληθυσμό σχετικά με αυτά τα θέματα. Όπως είναι φυσικό, οι συμμετέχοντες και οι συμμετέχουσες της ομάδας αυτής τόνισαν περισσότερο τον ρόλο του/της επαγγελματία, που έχει το καθήκον να «διαφωτίσει» τον πολίτη για αυτά τα ζητήματα.

Δ. Γενικά Συμπεράσματα

Σε ένα περιβάλλον χαμηλού γενικά οικονομικού εγγραμματισμού στη χώρα, τα ευρήματα της έρευνας μας βοηθούν να εξαγάγουμε χρήσιμα συμπεράσματα σε σχέση με τα επιμέρους χαρακτηριστικά των χρηματοοικονομικών δεξιοτήτων ανδρών και γυναικών στην Ελλάδα.

Όπως είδαμε, στο επίπεδο των γνώσεων δεν υπάρχει, συνολικά, ουσιαστική διαφορά ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες. Παρατηρούμε, όμως, διαφορές και προς τις δύο κατευθύνσεις που συνδέονται με άλλα κοινωνικά, οικονομικά, μορφωτικά και ηλικιακά χαρακτηριστικά των ατόμων.

Συγκεκριμένα, οι γυναίκες εμφανίζουν υψηλότερα επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, με εξαίρεση τις ηλικιακές κατηγορίες 18-24 και 55+. Το μοναδικό πεδίο στο οποίο καταγράφεται συνολική υπεροχή των ανδρών είναι στην ερώτηση περί αριθμητικής – και η διαφορά αυτή, όμως, εξαλείφεται μεταξύ των ατόμων που έχουν λάβει τριτοβάθμια εκπαίδευση. Συνολικά, ο οικονομικός αναλφαριθμητισμός εμφανίζεται εντονότερος στις πιο μεγάλες ηλικίες και στις λιγότερο ευκατάστατες κοινωνικές ομάδες.

Εκτός από το επίπεδο των γνώσεων, όμως, γυναίκες και άνδρες εμφανίζουν σημαντικές διαφοροποιήσεις στην οικονομική συμπεριφορά και ενημέρωση, στην αυτοπεποίθηση γύρω από τα οικονομικά θέματα, αλλά και στις πεποιθήσεις τους για τα θέματα αυτά. Οι διαφορές αυτές δεν φαίνεται να σχετίζονται με

βιολογικά χαρακτηριστικά που αφορούν το φύλο των ατόμων, αλλά συνδιαμορφώνονται από την ηλικία, την κοινωνικοοικονομική κατάσταση, το μορφωτικό επίπεδο, τις ευκαιρίες εξοικείωσης και τις κοινωνικές προκαταλήψεις από τις οποίες επηρεάζονται τα άτομα.

Συγκεκριμένα, οι διαφορετικές οικονομικές συμπεριφορές φαίνεται να έχουν περισσότερο κοινωνικοοικονομικό και μορφωτικό χαρακτήρα παρά έμφυλο. Οι γυναίκες διαφοροποιούνται στα πιο «περίπλοκα» και σύνθετα προϊόντα, όπως οι επενδύσεις, οι ασφάλειες, το πλάνο των δανείων και η φορολογική δήλωση. Δεν υπολείπονται, δηλαδή, στην «οικονομία» γενικά, αλλά στις πιο τεχνικές πλευρές της οικονομικής δραστηριότητας. Αξίζει, επίσης, να σημειωθεί ότι οι γυναίκες των ανώτερων κοινωνικοοικονομικών τάξεων και οι πιο μορφωμένες δεν δείχνουν περισσότερο φιλική διάθεση απέναντι σε αυτά τα τεχνικά θέματα.

Τα χαρακτηριστικά που μελετήσαμε στην ενότητα περί οικονομικής αυτοπεποίθησης των ατόμων φαίνεται επίσης να καθορίζονται σε μεγάλο βαθμό από την κοινωνικοοικονομική τάξη, το μορφωτικό επίπεδο και την επαγγελματική ενασχόληση των ατόμων. Στο ερώτημα της έρευνας για τις επενδύσεις καταγράφεται το μικρότερο ποσοστό ανθρώπων που δηλώνουν αυτοπεποίθηση ως προς τη χρήση τους.

Το χάσμα μεταξύ γυναικών και ανδρών εμφανίζεται διευρυμένο σε ό,τι αφορά την οικονομική γλώσσα και τις επενδύσεις, στα δύο πιο τεχνικά αντικείμενα, δηλαδή.

Η κατανόηση των οικονομικών όρων εμφανίζεται μεγαλύτερη στις πιο ευκατάστατες τάξεις και στις/στους απόφοιτες/ους κάποιας τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Σε αυτές όμως τις ομάδες εμφανίζεται ιδιαίτερα διευρυμένο και το έμφυλο χάσμα σε σχέση με την αυτοπεποίθηση.

Στην ομάδα, ωστόσο, των γυναικών που αναλαμβάνουν την οικονομική διαχείριση του νοικοκυριού τους χωρίς την παρουσία κάποιου άνδρα, η αυτοπεποίθηση για τα οικονομικά θέματα είναι μεγαλύτερη. Το χάσμα ανάμεσα σε αυτές και στους άνδρες παύει να υπάρχει. Το φαινόμενο αυτό παρατηρείται και σε άλλες επιμέρους ενότητες χαρακτηριστικών και δεξιοτήτων, όπως αυτή της ενημέρωσης.

Σχετικά με τη χρηματοοικονομική ενημέρωση, στις διαφοροποιήσεις καταγράφεται κυρίως ηλικιακό πρόσημο, χωρίς να πρέπει να παραγνωρίζουμε τη σημαντική διαφορά της τάξης του 15% ανάμεσα στις γυναίκες και στους άνδρες που δηλώνουν πως ενημερώνονται «πολύ συχνά» για τις εξελίξεις στη χώρα.

Και σε αυτό το πεδίο χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού η κοινωνικοοικονομική και μορφωτική διαφοροποίηση είναι έντονη. Όμως, η απόκλιση στην ενημέρωση ανάμεσα στα δύο φύλα παραμένει ευρεία ανεξαρτήτως κοινωνικοοικονομικής τάξης και μορφωτικού επιπέδου, υπογραμμίζοντας έτσι το γεγονός ότι και η οικονομική ενημέρωση θεωρείται συχνά «τεχνικό» και άρα στερεοτυπικά μη προσβάσιμο ή και περιττό θέμα για τις γυναίκες.

Βλέπουμε, από την άλλη, πως όταν οι γυναίκες κατέχουν, από ανάγκη ή από επιλογή, κεντρικό ρόλο στην παραγωγική λειτουργία του νοικοκυριού, τότε η συμπεριφορά τους εξομοιώνεται σε μεγάλο βαθμό με εκείνη των ανδρών, καταδεικνύοντας έτσι ότι ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός δεν συνδέεται με το βιολογικό φύλο, αλλά περισσότερο με τους έμφυλους ρόλους που αποδίδονται σε άνδρες και γυναίκες ακόμα και στις σύγχρονες κοινωνίες.

Σε ό,τι αφορά τις πεποιθήσεις, παρατηρούμε ότι για πολλούς ανθρώπους είναι έκδηλη μια αρνητική στάση προς το αντικείμενο των οικονομικών. Πάνω από το 50% του πληθυσμού θεωρούν τις τράπεζες και τις κάρτες επικίνδυνες και τα θέματα που άπτονται αυτών των συναλλαγών πολύ αγχωτικά. Πολλοί και πολλές επίσης θεωρούν τους άνδρες πιο κατάλληλους να ασχοληθούν με τις δραστηριότητες αυτές.

Οι πεποιθήσεις διαφέρουν σημαντικά και μεταξύ των κοινωνικών τάξεων. Τα άτομα από χαμηλότερες τάξεις τηρούν, ως επί το πλείστον, πιο αρνητική στάση απέναντι σε όλα τα θέματα που εξετάσαμε, και ιδιαίτερα απέναντι στον δανεισμό.

Οι διαφορές μεταξύ ανδρών και γυναικών εμφανίζονται διευρυμένες στα θέματα που εξετάζουν το προσωπικό ενδιαφέρον για τα οικονομικά. Οι γυναίκες δηλώνουν ότι «δεν τους αρέσει» η ενασχόληση με αυτά τα θέματα και ότι τους

δημιουργεί αρνητικά συναισθήματα. Οι διαφορές αυτές επιμένουν, σε γενικές γραμμές, ανεξαρτήτως κοινωνικοοικονομικών τάξεων.

Η εικόνα είναι διαφορετική στις γυναίκες «διαχειρίστριες», οι οποίες φαίνονται πιο εξοικειωμένες με το αντικείμενο της χρηματοοικονομικής διαχείρισης. Οι συγκεκριμένες γυναίκες τείνουν να έχουν πιο θετική στάση απέναντι στα εξεταζόμενα ζητήματα. Παρ' όλα αυτά, ακόμα και αυτό το πιο δυναμικό κοινό δηλώνει ότι θα προτιμούσε να ασχολείται με τα οικονομικά κάποιος άλλος.

Αξίζει να θυμηθούμε πως όσοι και όσες έχουν μικρότερη αυτοπεποίθηση τείνουν να έχουν διαφορετικές πεποιθήσεις. Και σε αυτή την περίπτωση, η χαμηλή αυτοπεποίθηση συνδέεται με μεγαλύτερη καχυποψία και αποστροφή. Το φαινόμενο αυτό είναι ακόμα εντονότερο στις γυναίκες, όπου η διαφορά στην αυτοπεποίθηση συναρτάται και με μεγάλη διαφορά στις πεποιθήσεις τους.

Ενδιαφέρον, επίσης, παρουσιάζει το ότι η απουσία γνώσεων συνδέεται με πολύ μεγαλύτερη αποστροφή και καχυποψία ως προς τα οικονομικά θέματα, φαινόμενο που παρατηρήσαμε και σε σχέση με το επίπεδο χρηματοοικονομικής αυτοπεποίθησης των ατόμων. Ιδιαίτερα εντυπωσιακή είναι η μεγάλη διαφορά αναλφάβητων και εγγράμματων σε ό,τι αφορά την εμπιστοσύνη τους απέναντι στις τράπεζες, αλλά και στο κατά πόσο προτιμούν να ασχολείται κάποιος άλλος/άλλη με αυτά τα θέματα για λογαριασμό τους.

Δεδομένης της τάσης υποβάθμισης που προκύπτει από τις απαντήσεις των γυναικών απέναντι στη σημασία του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού γενικότερα, είναι σημαντικό για την αντιμετώπιση του χαμηλού επιπέδου χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού να εφαρμοστούν λύσεις οι οποίες να εστιάζουν στην ευαισθητοποίηση του πληθυσμού για την αξία του, στην ενίσχυση της αυτοπεποίθησης των γυναικών για τη λήψη οικονομικών αποφάσεων, την αύξηση των ευκαιριών εξοικείωσής τους με τα συγκεκριμένα θέματα, αλλά και στην καταπολέμηση των έμφυλων στερεοτύπων και προκαταλήψεων που συχνά δείχνουν να τις εμποδίζουν να πάρουν στα χέρια τους το οικονομικό τους μέλλον.

Οι συνέπειες από τον χαμηλό χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό για τα άτομα και τις κοινωνίες, αλλά και η ενίσχυση του ρόλου που μπορεί να διαδραματίσει για την ενδυνάμωση των γυναικών, τεκμηριώνονται μέσα από σειρά ερευνών, όπως αναλύθηκε στο πρώτο κεφάλαιο της μελέτης μας. Η προσοχή στο τρίτο αυτό κεφάλαιο στρέφεται στους τρόπους με τους οποίους μπορεί να βελτιωθεί ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός των γυναικών και στις πρωτοβουλίες και στα εργαλεία που θα ενισχύσουν τη χρηματοοικονομική τους κατάσταση.⁶⁶

Στις ενότητες που ακολουθούν αναδεικνύουμε τις βασικές αρχές που διέπουν προγράμματα και καλές πρακτικές χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού γενικότερα, με έμφαση στις χώρες του αναπτυσσόμενου κόσμου, και στον γυναικείο χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό όπου υπάρχουν σχετικά διαθέσιμα στοιχεία. Στη συνέχεια αναφερόμαστε με μεγαλύτερη λεπτομέρεια σε προγράμματα που παρουσιάζουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την περίπτωση της Ελλάδας.

Τέλος, προχωράμε σε μια σειρά από προτάσεις, λαμβάνοντας υπόψη και τα ευρήματα του ποσοτικού σκέλους της μελέτης μας (Κεφάλαιο 2) για το πώς μπορεί να βελτιωθεί ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός των γυναικών στην Ελλάδα.

---

⁶⁶ Hung, A., Yoong, J. and Brown, E. (2013). "Women and Financial Literacy: OECD/INFE Evidence, Survey and Policy Responses", OECD, accessed May 2021, text at: http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/TrustFund2013_OECD_INFE_Women_and_Fin_Lit.pdf

---

A. Καλές Πρακτικές Από Όλο τον Κόσμο: Βασικές Αρχές

Όπως εξηγούν οι Amagir et al. (2017), ως χρηματοοικονομική εκπαίδευση ορίζεται η διδασκαλία που προορίζεται να οδηγήσει σε χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό, με βάση την προαναφερθείσα ευρύτερη έννοια που υποδεικνύει ο ΟΟΣΑ, και περιλαμβάνει την απόκτηση της γνώσης για το τι πρέπει να κάνει κάποιος, τις απαραίτητες δεξιότητες που απαιτούνται για να εκτελέσει τις ενέργειες αυτές, αλλά και την υιοθέτηση της κατάλληλης «διάθεσης» για να το πράξει. «Ο απώτερος στόχος της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης είναι να ενδυναμώσει και να παρακινήσει τους ανθρώπους να αλλάξουν την οικονομική τους συμπεριφορά, για παράδειγμα να τους παρακινήσει να λάβουν καλά μελετημένες οικονομικές αποφάσεις. [...] Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση καλείται να προσφέρει γνώση και κατανόηση, να καλλιεργήσει δεξιότητες και συμπεριφορές και να ενθαρρύνει στάσεις και αυτοπεποίθηση.»⁶⁷

Σε γενικές γραμμές, τα προγράμματα χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης τείνουν να επικεντρώνονται στις αποταμιεύσεις, στον συνταξιοδοτικό σχεδιασμό και στη μακροπρόθεσμη συσσώρευση πλούτου, ενώ στοιχεία από αναπτυσσόμενες χώρες καταδεικνύουν ότι ένα φάσμα προγραμμάτων χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στον χώρο εργασίας, στο σχολείο, ή μέσω άλλων φορέων, μπορεί να επηρεάσει

---

⁶⁷ Amagir, A., Groot, W., Maassen van den Brink, H. and Wilschut, A. (2017). "A Review of Financial-Literacy Education Programs for Children and Adolescents", *Citizenship, Social and Economics Education*, Vol. 17/1, pp. 56-80, accessed May 2021, text at: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2047173417719555>

θετικά τον οικονομικό αλφαριθμητισμό που σχετίζεται με τις αποταμιεύσεις συνταξιοδότησης, τόσο για τους άνδρες όσο και για τις γυναίκες.⁶⁸

Σε ό,τι αφορά τα προγράμματα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού που είναι εστιασμένα στις γυναίκες, και με δεδομένο ότι υπάρχει ικανοποιητική τεκμηρίωση του χάσματος του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού μεταξύ φύλων, προκύπτει το εύλογο ερώτημα ποια είναι τα πλέον κατάλληλα για αυτές. Όπως αναφέρουν όμως οι Hung et al. (2012), το ερώτημα αυτό είναι δύσκολο να απαντηθεί, καθώς παρατηρείται «έλλειψη ισχυρής ακαδημαϊκής έρευνας που να αφορά προγράμματα χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης για τις γυναίκες». Μάλιστα, αναφέρεται ότι ακόμη και όταν υπάρχουν στοιχεία αξιολόγησης για επιμέρους προγράμματα, λίγες μελέτες διερευνούν τη δυνατότητα η χρηματοοικονομική εκπαίδευση να γεφυρώσει το έμφυλο χάσμα, καθώς εξετάζουν αποτελέσματα μόνο στη διάσταση της επίδρασης που είχε το εκάστοτε πρόγραμμα στις γυναίκες και όχι σε αυτήν που είχε στις γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες.⁶⁹

Ως εκ τούτου, για τους σκοπούς της παρούσας έρευνας, καταγράφουμε τις βασικές αρχές των καλών πρακτικών για τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό ευρύτερα, δίνοντας όπου υπάρχουν διαθέσιμα ερευνητικά στοιχεία και την έμφυλη διάσταση, με στόχο να αναδείξουμε τους τρόπους με τους οποίους η χρηματοοικονομική εκπαίδευση μπορεί να βελτιώσει τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό και να οδηγήσει σε καλύτερες χρηματοοικονομικές αποφάσεις. Με δεδομένο το χαμηλό επίπεδο χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού στην Ελλάδα συνολικότερα, όπως προκύπτει και από τα ευρήματα του ποσοτικού σκέλους της έρευνάς μας (Κεφάλαιο 2), καθίσταται σαφές ότι υπάρχουν στη χώρα περιθώρια βελτίωσης, ανεξαρτήτως φύλου.

---

⁶⁸ Hung, A., Yoong, J. and Brown, E. (2012). "Empowering Women Through Financial Awareness and Education", OECD, accessed May 2021, text at: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5k9d5v6kh56g-en.pdf?expires=1621962337&id=id&accname=guest&checksum=349B3D80ACA496F07C2FB3D8B9BEBFCA>

⁶⁹ Ό.π.

Εθνικές στρατηγικές χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης

Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση προσφέρεται σε διαφορετικές πληθυσμιακές ομάδες από διαφορετικούς φορείς, όπως θα δούμε παρακάτω, ωστόσο η ανάπτυξη μιας εθνικής στρατηγικής χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης μπορεί να χρησιμεύσει ιδιαίτερα «για τον εντοπισμό και τη θέσπιση εθνικών προτεραιοτήτων και την οικοδόμηση ευρύτερης συναίνεσης για τη σημασία του ζητήματος αυτού» υποστηρίζει έκθεση της Παγκόσμιας Τράπεζας με τίτλο "Financial Education Programs and Strategies". Σε ό,τι αφορά την Ευρώπη, σε έκθεση του ΟΟΣΑ το 2016 αναφέρεται ότι πάνω από το ένα τρίτο των 48 χωρών του δείγματος που εξετάζεται αναπτύσσουν, εφαρμόζουν ή αναθεωρούν την εθνική στρατηγική τους για τη χρηματοοικονομική εκπαίδευση.⁷⁰

Μια τέτοια εθνική στρατηγική μπορεί να διασφαλίσει την ευθυγράμμιση των στόχων, των προτεραιοτήτων, της στρατηγικής, αλλά και του ρόλου των διαφορετικών εμπλεκόμενων φορέων. Επιτρέπει επίσης τον εντοπισμό των αναγκών από πλευράς θεσμικού πλαισίου και οδηγεί στην καλύτερη αξιοποίηση των διαθέσιμων πόρων για τη βελτίωση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού.⁷¹ Στην ίδια έκθεση της Παγκόσμιας Τράπεζας αναδεικνύονται και κάποια ακόμη χαρακτηριστικά που αξιολογούνται ως υποβοηθητικά στην ανάπτυξη μιας εθνικής στρατηγικής για τη χρηματοοικονομική εκπαίδευση, συγκεκριμένα η ύπαρξη ενός «ισχυρού θεσμικού πρωταθλητή», ο οποίος να λειτουργεί υποστηρικτικά στην εν λόγω πρωτοβουλία, αλλά και η συμπερίληψη ενός φάσματος ενδιαφερόμενων μερών. Προκρίνεται επίσης ευρεία διαδικασία διαβούλευσης που θα συμπεριλάβει τον δημόσιο, τον ιδιωτικό, αλλά και τον μη κερδοσκοπικό τομέα.⁷²

---

⁷⁰ OECD (2016). "Financial Education in Europe: Trends and Recent Developments", accessed May 2021, text at: https://read.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/financial-education-in-europe_9789264254855-en

⁷¹ The World Bank (2014). "Financial Education Programs and Strategies: Approaches and Available Resources", accessed May 2021, text at: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/901211472719528753/pdf/108104-BRI-FinancialEducationProgramsandStrategies-PUBLIC.pdf>

⁷² Ό.π.

Είναι ενδεικτική η στάση της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας, η οποία αναγνωρίζει τη «σημαντική επίδραση της οικονομικής και χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στη νομισματική πολιτική»,⁷³ με την επικεφαλής της ΕΚΤ Christine Lagarde να αναφέρει σε ομιλία της το 2014, ως Διευθύντρια τότε του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, τη σημασία της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης για τη χρηματοοικονομική συμπερίληψη. Σημειώνει μάλιστα τον ρόλο που μπορούν να παίξουν το κράτος, ο ιδιωτικός τομέας, αλλά και η κοινωνία των πολιτών, στην οικοδόμηση χρηματοοικονομικών ικανοτήτων,⁷⁴ ενώ σε ομιλία της το 2019 δίνει ξανά ιδιαίτερη έμφαση στην έμφυλη διάσταση του ζητήματος, εκφράζοντας την πεποίθηση ότι «η αύξηση του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού μπορεί να διαδραματίσει βασικό ρόλο στην αύξηση της συμμετοχής των φύλων σε κάθε οικονομία».⁷⁵

Όσο για την ηγεσία σε μια τέτοια προσπάθεια, η Παγκόσμια Τράπεζα αναφέρει ότι αυτή θα έπρεπε να αναληφθεί από έναν θεσμικό φορέα, ο οποίος να διατηρεί σημαντικό εκτόπισμα με θετικό πρόσημο στην εκάστοτε κοινωνία, αλλά και θεσμική εξουσία στον χρηματοπιστωτικό τομέα, όπως για παράδειγμα η κεντρική τράπεζα μιας χώρας, το Υπουργείο Οικονομικών ή ο εποπτικός φορέας του χρηματοπιστωτικού κλάδου. Θα έπρεπε παράλληλα να οριοθετηθεί ο ρόλος άλλων φορέων, όπως είναι το Υπουργείο Παιδείας, για παράδειγμα, που μπορεί να παίξει κομβικό ρόλο στο σκέλος της κατάρτισης, αλλά και άλλοι παίκτες του χρηματοπιστωτικού κλάδου, όπως τράπεζες και λοιπά χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, επαγγελματικές ενώσεις, αλλά και φορείς αρμόδιοι για την προστασία των καταναλωτών. Κάποιοι εξ αυτών μπορούν ακόμα και να αναλάβουν την

---

⁷³ European Central Bank (2006). "The Role of Central Banks in Economic and Personal Finance", accessed May 2021, text at:

<https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2006/html/sp060929.en.html>

⁷⁴ International Monetary Fund (2014). "Empowerment Through Financial Inclusion, Address to the International Forum for Financial Inclusion by Christine Lagarde, Managing Director, International Monetary Fund", accessed May 2021, text at:

<https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp062614a>

⁷⁵ European Banking Federation (2020). "Financial Literacy Playbook for Europe", accessed May 2021, text at: <https://www.ebf.eu/wp-content/uploads/2020/11/EBF-Financial-Literacy-Playbook-for-Europe.pdf>

ανάπτυξη, αλλά και την εφαρμογή συγκεκριμένων προγραμμάτων χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης.⁷⁶

Στην πρόσφατη έκδοσή της "Financial Literacy Playbook for Europe", η Ευρωπαϊκή Τραπεζική Ομοσπονδία επισημαίνει την ανομοιογένεια στις πολιτικές ευρωπαϊκών χωρών σε ό,τι αφορά τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό, οι οποίες βρίσκονται ακόμα σε μεγάλο βαθμό υπό διαμόρφωση. «Ορισμένες χώρες μόλις αρχίζουν να εφαρμόζουν εθνική στρατηγική, ενώ άλλες το έχουν ήδη κάνει εδώ και πολύ καιρό. Κάποιες επικεντρώνονται αποκλειστικά στους νέους, ενώ άλλες αφιερώνουν την προσοχή τους σε ηλικιωμένους ή σε άλλο κοινό. Ορισμένες χώρες αντιλαμβάνονται τον ιδιωτικό τομέα σε παράλληλη πορεία με τις πρωτοβουλίες του δημόσιου τομέα. Κάποιοι συναινούν στη στενή συνεργασία μεταξύ ιδιωτικού και δημόσιου τομέα.»⁷⁷

Επισημαίνεται, πάντως, ότι μεταξύ των χωρών των οποίων τα προγράμματα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού μοιάζει να έχουν τη μεγαλύτερη επίδραση υπάρχουν κάποια κοινά χαρακτηριστικά, όπως το γεγονός ότι εντάσσονται σε εθνικές πλατφόρμες που προορίζονται γι' αυτό τον σκοπό, υπό τη διεύθυνση του Υπουργείου Οικονομικών ή της κεντρικής τράπεζας της εκάστοτε χώρας, περιλαμβάνοντας όμως και εκπροσώπους του χρηματοπιστωτικού τομέα ευρύτερα. Γίνεται ειδική αναφορά στην ιδιαίτερα επιτυχημένη ολλανδική πλατφόρμα "Wijzer in Geldzaken", για την ανάπτυξη και εφαρμογή της οποίας ένωσαν τις δυνάμεις τους υπουργεία, η κεντρική τράπεζα, αλλά και εμπορικές ενώσεις που εκπροσωπούν συνταξιοδοτικά ταμεία, ασφαλιστικές εταιρείες και τράπεζες. Η εν λόγω πλατφόρμα, στην οποία θα αναφερθούμε ξανά σε επόμενη ενότητα, φαίνεται να αναγνωρίζεται ως «σημείο αναφοράς» για τις εθνικές πλατφόρμες σε όλη την Ευρώπη.⁷⁸

---

⁷⁶ The World Bank (2014). "Financial Education Programs and Strategies: Approaches and Available Resources", accessed May 2021, text at:

<http://documents1.worldbank.org/curated/en/901211472719528753/pdf/108104-BRI-FinancialEducationProgramsandStrategies-PUBLIC.pdf>

⁷⁷ European Banking Federation (2020). "Financial Literacy Playbook for Europe", accessed May 2021, text at: <https://www.ebf.eu/wp-content/uploads/2020/11/EBF-Financial-Literacy-Playbook-for-Europe.pdf>

⁷⁸ Ό.π.

Στην ίδια έκδοση, έμφαση δίνεται και στην αξία της συνεργασίας δημόσιου και ιδιωτικού τομέα προκειμένου να αναπτυχθούν αποτελεσματικά εκπαιδευτικά προγράμματα για την ενίσχυση του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού, κάτι που φαίνεται να υιοθετείται σε όλο και περισσότερες χώρες.⁷⁹ Και η Παγκόσμια Τράπεζα, όμως, υποστηρίζει ότι τόσο ο ιδιωτικός όσο και ο δημόσιος τομέας οφείλουν να διαδραματίσουν ρόλο στον σχεδιασμό και στην παροχή χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης. «Ορισμένοι πιστεύουν ότι οι πάροχοι χρηματοοικονομικών υπηρεσιών είναι οι πιο κατάλληλοι για τη σχεδίαση και οργάνωση προγραμμάτων χρηματοοικονομικής ευαισθητοποίησης και εκπαίδευσης σε πιθανούς καταναλωτές, ενώ άλλοι επικεντρώνονται περισσότερο στην παραδοσιακή σχολική εκπαίδευση, που παρέχεται σε μεγάλο βαθμό μέσω του δημόσιου τομέα. Στην πραγματικότητα [...] υπάρχει ένα ευρύ φάσμα προσεγγίσεων και μηχανισμών παράδοσης που πρέπει να ληφθούν υπόψη, καθώς και ρόλοι για όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη.»⁸⁰

Διευκρινίζεται πάντως ότι, στο πλαίσιο της συνεισφοράς του ιδιωτικού τομέα, απαιτείται επιπρόσθετη προσοχή σε ζητήματα πιθανής σύγκρουσης συμφερόντων, έτσι ώστε να διασφαλιστεί ότι η παροχή χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης δεν χρησιμοποιείται ως εργαλείο και δεν λειτουργεί ως επιχείρημα για τον περιορισμό της προστασίας του καταναλωτή σε ό,τι αφορά χρηματοπιστωτικά προϊόντα.⁸¹ Αναφέρεται χαρακτηριστικά ότι «η χρηματοοικονομική εκπαίδευση αποτελεί συμπλήρωμα άλλων μέτρων, όπως το κανονιστικό πλαίσιο για την προστασία των καταναλωτών».⁸²

---

⁷⁹ Ό.π.

⁸⁰ The World Bank (2014). "Financial Education Programs and Strategies: Approaches and Available Resources", accessed May 2021, text at:

<http://documents1.worldbank.org/curated/en/901211472719528753/pdf/108104-BRI-FinancialEducationProgramsandStrategies-PUBLIC.pdf>

⁸¹ Willis, L.E. (2011). "The Financial Education Fallacy", *American Economic Review*, Vol. 101/3, pp. 429-434, accessed May 2021, text at:

<https://www.aeaweb.org/articles/pdf/doi/10.1257/aer.101.3.429>

⁸² The World Bank (2014). "Financial Education Programs and Strategies: Approaches and Available Resources", accessed May 2021, text at:

<http://documents1.worldbank.org/curated/en/901211472719528753/pdf/108104-BRI-FinancialEducationProgramsandStrategies-PUBLIC.pdf>

Ο ρόλος των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων

Πώς οριοθετείται ο ρόλος των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων στην εκπαιδευτική διαδικασία του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού; Στις «αρχές και καλές πρακτικές» για τη χρηματοοικονομική εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση που υιοθετήθηκαν από το Συμβούλιο του ΟΟΣΑ, ήδη από τον Ιούλιο του 2005, αναφέρεται ότι «ο ρόλος των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων στη χρηματοοικονομική εκπαίδευση θα έπρεπε να προωθηθεί και να γίνει μέρος της χρηστής διακυβέρνησής τους», ενώ παράλληλα δίνεται έμφαση και στη λογοδοσία και την ευθύνη από την πλευρά τους, ώστε να μην παρέχουν μόνο πληροφορίες και συμβουλές για χρηματοπιστωτικά προϊόντα, αλλά να προωθούν παράλληλα τη χρηματοοικονομική ευαισθητοποίηση, «ιδιαίτερα για μακροπρόθεσμες δεσμεύσεις που αντιπροσωπεύουν σημαντικό ποσοστό του τρέχοντος ή μελλοντικού εισοδήματος».⁸³

Η συνεργασία με ανεξάρτητα και μη κερδοσκοπικά χρηματοοικονομικά συμβουλευτικά όργανα και φορείς, που είναι πιθανό να διατηρούν καλύτερη σχέση με τους καταναλωτές, ιδιαίτερα με ευάλωτες πληθυσμιακές ομάδες των οποίων η συμμετοχή στις χρηματοπιστωτικές αγορές μειονεκτεί, αναφέρεται στις «καλές πρακτικές» του ΟΟΣΑ ως σημαντική παράμετρος, όπως άλλωστε και η συχνή αξιολόγηση των προγραμμάτων των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων, ώστε να ανταποκρίνονται στις εξελισσόμενες ανάγκες των καταναλωτών. Ακόμη, τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα ενθαρρύνονται να παρέχουν τα ίδια εκπαίδευση και κατάρτιση στους εργαζομένους τους σε ζητήματα χρηματοοικονομικών γνώσεων, αναπτύσσοντας κώδικες συμπεριφοράς ώστε να είναι σε θέση να δίνουν γενικότερες συμβουλές και πληροφορίες σχετικά με τις επενδύσεις και τον δανεισμό στους πελάτες τους που δεν θα συνδέονται κατ' ανάγκη με ένα συγκεκριμένο χρηματοπιστωτικό προϊόν.⁸⁴

Τέλος, με δεδομένη την εμπορική δραστηριότητα των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων που άπτεται της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης των

---

⁸³ OECD (2005). "Recommendation on Principles and Good Practices for Financial Education and Awareness", accessed May 2021, text at: <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/35108560.pdf>

⁸⁴ Ό.π.

καταναλωτών, ιδιαίτερη έμφαση δίνεται στον διαχωρισμό μεταξύ χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης και χρηματοοικονομικής συμβουλευτικής, που έχει εμπορικό ενδιαφέρον για ένα χρηματοπιστωτικό ίδρυμα. «Οποιαδήποτε χρηματοοικονομική συμβουλή για εμπορικούς σκοπούς θα πρέπει να είναι διαφανής και να αποκαλύπτει σαφώς τον εμπορικό της χαρακτήρα, όταν προωθείται παράλληλα ως πρωτοβουλία χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης.»⁸⁵

Στο σημείο αυτό είναι σημαντικό να αναφερθεί ο συμπληρωματικός ρόλος στη χρηματοοικονομική εκπαίδευση που καλούνται να παίξουν τόσο ελεγκτικοί φορείς του χρηματοπιστωτικού τομέα όσο και φορείς που δραστηριοποιούνται στην προστασία των καταναλωτών, βοηθώντας τους τελευταίους «να αποφύγουν να παγιδευτούν σε έναν κύκλο χρέους μέσω της χρήσης πιστωτικών προϊόντων υψηλού κόστους ή με πρόστιμα λόγω καθυστερήσεων σε πληρωμές και μειώνοντας την πιθανότητα να επιλέξουν ακατάλληλα χρηματοπιστωτικά προϊόντα που αποδυναμώνουν περαιτέρω την οικονομική τους κατάσταση».⁸⁶ Με δεδομένο μάλιστα το πόσο γρήγορα μεταβάλλεται το τοπίο των αγορών, πόσο εύκολα προσβάσιμες είναι κάποιες οικονομικές αποφάσεις χάρη σε πλατφόρμες fintech, αλλά και την –επιφανειακή τουλάχιστον– εξοικείωση των πολιτών με καινοτόμα αλλά συχνά ασταθή χρηματοοικονομικά προϊόντα, όπως είναι, για παράδειγμα, τα κρυπτονομίσματα, η παροχή ενός πλαισίου συμβουλευτικής, εκπαίδευσης και ανάπτυξης δεξιοτήτων καθίσταται ακόμη πιο σημαντική.

Ο ρόλος των εκπαιδευτικών ιδρυμάτων

Πολλά από τα προγράμματα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού που εφαρμόζονται σε αναπτυσσόμενες χώρες υλοποιούνται σε διαφορετικές βαθμίδες της εκπαίδευσης, καθώς προκύπτει ως κοινά αποδεκτή η άποψη ότι είναι ευκολότερο να διδαχτούν τις έννοιες αυτές οι νεότεροι/ες σε ηλικία, χωρίς αυτό να αποκλείει ούτε τη δυνατότητα ούτε την ανάγκη διδασκαλίας σε μετέπειτα στάδια της ζωής ενός ατόμου. Η οδηγία στις «καλές πρακτικές» του ΟΟΣΑ είναι

---

⁸⁵ Ό.π.

⁸⁶ OECD (2016). "OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies", accessed May 2021, text at: www.oecd.org/finance/OECD-INFE-International-Survey-of-Adult-Financial-Literacy-Competencies.pdf

πάντως σαφής: «Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση θα έπρεπε να ξεκινά στο σχολείο. Οι άνθρωποι πρέπει να εκπαιδεύονται για οικονομικά θέματα όσο το δυνατόν νωρίτερα στη ζωή τους».⁸⁷

Η διαφορετική έμφαση που δίνεται στην εκπαιδευτική διαδικασία, ανάλογα με την εκπαιδευτική βαθμίδα, παρουσιάζεται σε επόμενη ενότητα, ενδιαφέρον πάντως παρουσιάζει η διαφοροποίηση σε ό,τι αφορά τον υποχρεωτικό ή μη χαρακτήρα της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης από χώρα σε χώρα. Στις 18 από τις 33 χώρες που εξετάζονται στο "Financial Literacy Playbook for Europe" της Ευρωπαϊκής Τραπεζικής Ομοσπονδίας η χρηματοοικονομική εκπαίδευση είναι υποχρεωτική στο σχολείο, ωστόσο υπάρχει σημαντική ανομοιογένεια στον τρόπο με τον οποίο αυτή εφαρμόζεται και συμπεριλαμβάνεται στο σχολικό πρόγραμμα, με τις περισσότερες εξ αυτών των χωρών να την ενσωματώνουν σε άλλα μαθήματα.⁸⁸

Σε κάθε περίπτωση, ο ρόλος του σχολείου στην απόκτηση χρηματοοικονομικών γνώσεων και δεξιοτήτων μπορεί να είναι καταλυτικός αλλά και πολυδιάστατος. Πέρα από την απόκτηση χρηματοοικονομικών γνώσεων, το σχολικό πρόγραμμα σπουδών συνεισφέρει επίσης στην ανάπτυξη του υπόβαθρου εκείνου στην αριθμητική που καθιστά την πρόσληψη των παραπάνω ευκολότερη. Η εφαρμοσμένη αριθμητική αποτελεί σημαντικό σκέλος της χρηματοοικονομικής γνώσης, το οποίο μάλιστα δεν μπορεί να αντικατασταθεί πλήρως από τα ψηφιακά εργαλεία στα οποία βασιζόμαστε για όλο και περισσότερες από τις καθημερινές ανάγκες. «Είναι σημαντικό τα άτομα να έχουν μια ισχυρή βάση σε βασικούς υπολογισμούς, όπως απλά ποσοστά και πρακτικούς κανόνες τους οποίους να μπορούν να εφαρμόσουν με αυτοπεποίθηση, ώστε να τους βοηθήσουν με

---

⁸⁷ OECD (2005). "Recommendation on Principles and Good Practices for Financial Education and Awareness", accessed May 2021, text at: <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/35108560.pdf>

⁸⁸ European Banking Federation (2020). "Financial Literacy Playbook for Europe", accessed May 2021, text at: <https://www.ebf.eu/wp-content/uploads/2020/11/EBF-Financial-Literacy-Playbook-for-Europe.pdf>

οικονομικές αποφάσεις που απαιτούν υψηλότερες δεξιότητες μαθηματικών, όπως ο ανατοκισμός.»⁸⁹

Έτσι, η χρηματοοικονομική εκπαίδευση στο σχολείο μπορεί να διασφαλίσει ότι η επόμενη γενιά θα έχει τις απαραίτητες οικονομικές γνώσεις, αλλά και την αυτοπεποίθηση, να εφαρμόσει δεξιότητες αριθμητικής στο πλαίσιο της οικονομικής συμπεριφοράς της. Τα σχολεία μπορούν επίσης να βοηθήσουν τα παιδιά, τους νέους και τις νέες στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων και στην υιοθέτηση μιας στάσης που θα τους βοηθήσει να επιτύχουν οικονομική ευημερία, ενθαρρύνοντας θετικές συνήθειες και συμπεριφορές, όπως η πραγματοποίηση σχεδίων δαπανών, η αποταμίευση και ο μακροχρόνιος προγραμματισμός.⁹⁰

Στη συστηματική βιβλιογραφική ανασκόπηση που πραγματοποίησαν οι Amagir et al. σχετικά με τον βαθμό στον οποίο η χρηματοοικονομική εκπαίδευση στα σχολεία μπορεί να βελτιώσει τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό των παιδιών και των εφήβων, ενισχύοντας και τις ικανότητές τους ως «οικονομικών πολιτών», καταλήγουν ότι υπάρχουν ενδείξεις ότι τα σχολικά προγράμματα χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης μπορούν να βελτιώσουν οικονομικές γνώσεις και συμπεριφορές, ωστόσο προκύπτει ανάγκη περαιτέρω διερεύνησης των σχέσεων αιτιότητας μεταξύ των δύο. Επισημαίνεται επίσης πως τα προγράμματα χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης σε δευτεροβάθμια σχολεία και κολέγια μπορεί να είναι αποτελεσματικά στη μείωση του χάσματος μεταξύ των φύλων, και ότι τα ευρήματα υποστηρίζουν την ιδέα ότι η εκπαίδευση χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού πρέπει να ξεκινά ήδη από το δημοτικό και θα πρέπει να επαναλαμβάνεται στο γυμνάσιο και το πανεπιστήμιο/κολέγιο. Δίνεται, τέλος, ιδιαίτερη σημασία στη διασφάλιση συνεχούς μάθησης, που μπορεί να επιτευχθεί

---

⁸⁹ OECD (2016). "OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies", accessed May 2021, text at: www.oecd.org/finance/OECD-INFE-International-Survey-of-Adult-Financial-Literacy-Competencies.pdf

⁹⁰ Ό.π.

εφόσον η χρηματοοικονομική εκπαίδευση αποτελεί υποχρεωτικό μέρος του σχολικού προγράμματος σπουδών.⁹¹

«Η χρηματοοικονομική εκπαίδευση στα σχολεία μπορεί να προωθήσει την οικονομική ικανότητα των νέων», αναφέρουν και οι Hasler και Lusardi, διαπιστώνοντας παράλληλα ότι, καθιστώντας τα προσωπικά οικονομικά υποχρεωτικό μάθημα σε κολέγια και πανεπιστήμια, «δίνονται στους νέους οι απαραίτητες δεξιότητες και γνώσεις για να ευδοκιμήσουν στο σημερινό οικονομικό περιβάλλον».⁹²

Χρηματοοικονομική εκπαίδευση στους χώρους εργασίας

Άλλο ένα πεδίο στο οποίο μπορεί να καλλιεργηθεί ενεργά ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός είναι το επαγγελματικό περιβάλλον και οι χώροι εργασίας καθώς, όπως επισημαίνει η Lusardi, είναι ευκολότερο να συναντήσει και να επικοινωνήσει κανείς με τον ενήλικο πληθυσμό σε αυτό το πλαίσιο,⁹³ ενώ μια σειρά από προσωπικές οικονομικές αποφάσεις –από τη μισθολογική κατάσταση έως τα προγράμματα ασφάλισης και το συνταξιοδοτικό– λαμβάνονται μέσα σε αυτό. Οι εργοδότες μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο στη βελτίωση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού και έχουν σοβαρούς λόγους να το κάνουν

---

⁹¹ Amagir, A., Groot, W., Maassen van den Brink, H. and Wilschut, A. (2017). "A Review of Financial-Literacy Education Programs for Children and Adolescents", *Citizenship, Social and Economics Education*, Vol. 17/1, pp. 56-80, accessed May 2021, text at: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2047173417719555>

⁹² Hasler, A. and Lusardi, A. (2017). "The Gender Gap in Financial Literacy: A Global Perspective", Global Financial Literacy Excellence Center, accessed May 2021, text at: <https://gflec.org/wp-content/uploads/2017/07/The-Gender-Gap-in-Financial-Literacy-A-Global-Perspective-Report.pdf?x87657>

⁹³ Lusardi, A. (2014). "The Effectiveness of Financial Literacy Programs", accessed May 2021, text at: <https://gflec.org/wp-content/uploads/2015/07/Stanford-Center-on-Longevity-presentation-Effectiveness-of-Financial-Education-Programs-Sept-30-2014.pdf>

αφού, ανάμεσα σε άλλα, οι εργαζόμενοι/ες που δεν έχουν άγχος για τα χρήματα μπορούν να έχουν υψηλότερη απόδοση και να είναι πιο παραγωγικοί/ές.⁹⁴

Ο διάυλος αυτός για τη βελτίωση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού διερευνάται από τη Lusardi, που εξετάζει τα αποτελέσματα διαδραστικών σεμιναρίων στον χώρο εργασίας και μελετά τον τρόπο με τον οποίο σεμινάρια για τον συνταξιοδοτικό σχεδιασμό μπορούν να προωθήσουν τη συσσώρευση πλούτου και να ενισχύσουν τη μακροχρόνια οικονομική ασφάλεια.⁹⁵ Αντίστοιχα, οι Loibl και Hira ερευνούν την αυτοκατευθυνόμενη μάθηση των εργαζομένων – που παρέχεται όμως από τους εργοδότες τους–, η οποία τους επιτρέπει να διατηρούν ένα καλό επίπεδο γνώσεων και δεξιοτήτων σε ένα χρηματοοικονομικό περιβάλλον που μεταβάλλεται συνεχώς.⁹⁶

Η αντίληψη της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης ως μιας διαδικασίας που είναι απαραίτητη στη διάρκεια της ζωής ενός ατόμου, ως μέρος της διά βίου μάθησης στην οποία πρέπει να επενδύσει για να αντεπεξέλθει στις αυξημένες απαιτήσεις που διαμορφώνει τόσο η συνθετότητα των χρηματοοικονομικών αγορών όσο και το ευρύ φάσμα χρηματοπιστωτικών προϊόντων που είναι διαθέσιμα στους καταναλωτές, ενισχύει ακόμη παραπάνω τη σημασία του εργασιακού χώρου ως σημαντικού διαύλου για τη διάχυση της γνώσης και την καλλιέργεια των σχετικών δεξιοτήτων. Όπως αναφέρουν δε χαρακτηριστικά οι «καλές πρακτικές» για τη χρηματοοικονομική εκπαίδευση του ΟΟΣΑ: «η χρηματοοικονομική εκπαίδευση πρέπει να θεωρείται ως μια διά βίου, διαρκής και συνεχιζόμενη διαδικασία, λαμβάνοντας υπόψη την αυξημένη πολυπλοκότητα των αγορών, τις

---

⁹⁴ Lusardi, A. (2019). "How Employers Can Help Improve Financial Literacy", Employee Benefits, accessed May 2021, text at: <https://employeebenefits.co.uk/annamaria-lusardi-financial-literacy/>

⁹⁵ Lusardi, A. (2004). "Saving and the Effectiveness of Financial Education" in Mitchell, O.S. and Utkus, S. (Eds.), *Pension Design and Structure: New Lessons from Behavioral Finance*, Oxford: Oxford University Press, pp. 157-184, accessed May 2021, text at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=476022

⁹⁶ Loibl, C. and Hira, T.K. (2006). "A Workplace and Gender-Related Perspective on Financial Planning Information Sources and Knowledge Outcomes", *Financial Services Review*, accessed May 2021, text at: https://www.researchgate.net/publication/228769906_A_Workplace_and_Gender-related_Perspective_on_Financial_Planning_Information_Sources_and_Knowledge_Outcomes

ποικίλες ανάγκες σε διαφορετικά στάδια της ζωής και τις όλο και πιο περίπλοκες πληροφορίες». ⁹⁷

Εστίαση των προγραμμάτων χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης

Η ανάγκη τα προγράμματα χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης «να επικεντρώνονται σε ζητήματα υψηλής προτεραιότητας» αναφέρεται επίσης στις «αρχές και καλές πρακτικές» του ΟΟΣΑ, με τα ζητήματα αυτά να καθορίζονται από τις συνθήκες που επικρατούν στην εκάστοτε χώρα, όπως αυτές αποτυπώνονται από τα διαθέσιμα ποσοτικά και ποιοτικά στοιχεία, και μπορεί να περιλαμβάνουν μια σειρά από πτυχές της οικονομικής ζωής (αποταμιεύσεις, διαχείριση ιδιωτικών χρεών ή ασφάλιση, στοιχειώδη χρηματοοικονομικά μαθηματικά και οικονομικά). Αναφέρεται επίσης η σημασία της ενθάρρυνσης των μελλοντικών συνταξιούχων σχετικά με την ανάγκη αξιολόγησης της οικονομικής επάρκειας των δημόσιων ή ιδιωτικών συνταξιοδοτικών συστημάτων στα οποία συμμετέχουν. ⁹⁸ Ερευνητικά πορίσματα δείχνουν ότι πεδία στα οποία απαιτείται βελτίωση των βασικών γνώσεων κατά προτεραιότητα είναι, τουλάχιστον σε κάποιες χώρες, ο ανατοκισμός και η αντίληψη της σημασίας της διαφοροποίησης του ρίσκου. ⁹⁹

Οι Klapper, Lusardi και van Oudheusden ¹⁰⁰ αναφέρονται στη μετα-ανάλυση των Millet et al., ¹⁰¹ σύμφωνα με την οποία προγράμματα χρηματοοικονομικού

---

⁹⁷ OECD (2005). "Recommendation on Principles and Good Practices for Financial Education and Awareness", accessed May 2021, text at: <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/35108560.pdf>

⁹⁸ Ό.π.

⁹⁹ OECD (2020). "2020 International Survey of Adult Financial Literacy", accessed May 2021, text at: <https://www.oecd.org/financial/education/oecd-infe-2020-international-survey-of-adult-financial-literacy.pdf>

¹⁰⁰ Klapper, L., Lusardi, A. and Van Oudheusden, P. (2014). "Financial Literacy Around the World: Insights from the Standard & Poor's Ratings Services Global Financial Literacy Survey", accessed May 2021, text at: https://www.cssf.lu/wp-content/uploads/S_P_Survey.pdf

¹⁰¹ Miller, M., Reichelstein, J., Salas, C. and Zia, B. (2015). "Can You Help Someone Become Financially Capable? A Meta-Analysis of the Literature", *World Bank Research Observer*, Vol. 30/2, pp.220-246, accessed May 2021, text at: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/26000>

αλφαριθμητισμού που εστιάζουν σε συγκεκριμένες συμπεριφορές και πληθυσμούς μπορούν να οδηγήσουν σε καλύτερες οικονομικές αποφάσεις. Η θεματική εστίαση κρίνεται λοιπόν απαραίτητη, έτσι ώστε συγκεκριμένες πληθυσμιακές ομάδες να λάβουν την εκπαίδευση εκείνη που ταιριάζει καλύτερα στις πραγματικές ανάγκες τους,¹⁰² όπως αυτές διαγιγνώσκονται σε κάθε χώρα, και στους τομείς προτεραιότητας που θα επηρεάσουν θετικά την οικονομική ζωή τους. Πιθανές πληθυσμιακές ομάδες στις οποίες αναφέρεται ότι έχει νόημα η εστίαση είναι οι γυναίκες, οι νέοι/ες και οι γηραιότεροι/ες σε ηλικία.¹⁰³

Η στρατηγική που θα υιοθετηθεί για την αντιμετώπιση του χρηματοοικονομικού αναλφαριθμητισμού απαιτεί τη θέσπιση προτεραιοτήτων, αναφέρει και η Παγκόσμια Τράπεζα, «ώστε να διασφαλιστεί ότι τα στρατηγικά κενά αντιμετωπίζονται με επαρκείς πόρους». [...] «Οι προτεραιότητες ενδέχεται να διαφέρουν από χώρα σε χώρα, ανάλογα με τα αποτελέσματα των ερευνών χρηματοοικονομικής ικανότητας, άλλα διαγνωστικά εργαλεία, αλλά και τις κυβερνητικές προτεραιότητες. Οι χώρες στις οποίες ο πιστωτικός τομέας κυριαρχεί στο χρηματοοικονομικό τοπίο (π.χ. τραπεζική και μικροχρηματοδοτήσεις) μπορεί να θέλουν να επικεντρωθούν σε προγράμματα που στοχεύουν στη βελτίωση των γνώσεων και των δυνατοτήτων που σχετίζονται με προϊόντα και υπηρεσίες σε αυτούς τους τομείς, σε αντίθεση με την ανάπτυξη προγραμμάτων που εστιάζουν στις αναδυόμενες κεφαλαιαγορές, για παράδειγμα. Ενώ οι προτεραιότητες ενδεχομένως να καταλήξουν να είναι διαφορετικές, θα μπορούσαν να καθοριστούν βάσει ορισμένων κριτηρίων, όπως η ζήτηση ή η ανάγκη (π.χ. παιδιά, νέοι/ες και ενήλικες), οι στόχοι (π.χ. ενίσχυση της πρόσβασης στη χρηματοδότηση μέσω επίσημων ιδρυμάτων), τα επιθυμητά αποτελέσματα (π.χ. χρηματοοικονομικά εγγράμματοι νέοι/ες ενήλικες και

---

¹⁰² Hasler, A. and Lusardi, A. (2017). "The Gender Gap in Financial Literacy: A Global Perspective", Global Financial Literacy Excellence Center, accessed May 2021, text at: <https://gflec.org/wp-content/uploads/2017/07/The-Gender-Gap-in-Financial-Literacy-A-Global-Perspective-Report.pdf?x87657>

¹⁰³ OECD (2020). "2020 International Survey of Adult Financial Literacy", accessed May 2021, text at: <https://www.oecd.org/financial/education/oecd-infe-2020-international-survey-of-adult-financial-literacy.pdf>

καταναλωτές/τριες πιστωτικών προϊόντων), τα κόστη και η διαθεσιμότητα πόρων».¹⁰⁴

Παρουσιάζει ενδιαφέρον το γεγονός ότι οι γυναίκες αναδεικνύονται ως μια «δανική ομάδα» για την παροχή προγραμμάτων χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού.¹⁰⁵ Οι Hung et al. αναφέρουν ότι ακόμη και ένα πρόγραμμα χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης γενικού ενδιαφέροντος μπορεί να επηρεάζει άνδρες και γυναίκες με τρόπο διαφορετικό. «Δεδομένου ότι οι γυναίκες έχουν λιγότερη (υπερ)αυτοπεποίθηση, είναι πιθανό να είναι πιο επιδεκτικές στην εκπαίδευση απ' ό,τι οι άνδρες» σημειώνουν, κάνοντας συγκεκριμένες αναφορές σε προγράμματα στις ΗΠΑ και στο Ηνωμένο Βασίλειο, όπου παρατηρήθηκαν καλύτερα αποτελέσματα ανάμεσα στις γυναίκες που συμμετείχαν σε αυτά.¹⁰⁶

Και οι Hathaway και Khatiwada, πάντως, συμπεραίνουν ότι η υψηλή στόχευση και η έγκαιρη παροχή προγραμμάτων σε συγκεκριμένες πληθυσμιακές υπο-ομάδες που σχετίζονται με επίσης συγκεκριμένες οικονομικές δραστηριότητες είναι παράγοντας αποτελεσματικότητας.¹⁰⁷ Οι Hung et al. αναφέρονται σε τρία συγκεκριμένα προγράμματα ως επιτυχημένα προς αυτή την κατεύθυνση: το διάρκειας 7 εβδομάδων "Women's Financial Information Program" (WFIP) στις

---

¹⁰⁴ The World Bank (2014). "Financial Education Programs and Strategies: Approaches and Available Resources", accessed May 2021, text at: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/901211472719528753/pdf/108104-BRI-FinancialEducationProgramsandStrategies-PUBLIC.pdf>

¹⁰⁵ Lusardi, A. (2014). "The Effectiveness of Financial Literacy Programs", accessed May 2021, text at: <https://gflec.org/wp-content/uploads/2015/07/Stanford-Center-on-Longevity-presentation-Effectiveness-of-Financial-Education-Programs-Sept-30-2014.pdf>

¹⁰⁶ Hung, A., Yoong, J. and Brown, E. (2012). "Empowering Women Through Financial Awareness and Education", OECD, accessed May 2021, text at: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5k9d5v6kh56g-en.pdf?expires=1621962337&id=id&accname=guest&checksum=349B3D80ACA496F07C2FB3D8B9BEBFCA>

¹⁰⁷ Hathaway, I. and Khatiwada, S. (2008). "Do Financial Education Programs Work?", Federal Reserve Bank of Cleveland, accessed May 2021, text at: <https://www.clevelandfed.org/newsroom-and-events/publications/working-papers/working-papers-archives/2008-working-papers/wp-0803-do-financial-education-programs-work.aspx>

ΗΠΑ με εστίαση στις γυναίκες μέσης και τρίτης ηλικίας¹⁰⁸, στο γερμανικό "Finanzmanagement in jungen Haushalten" που επικεντρώνεται στην οικονομική διαχείριση σε νεαρά νοικοκυριά¹⁰⁹ και το "Parents Guide to Money" στο Ηνωμένο Βασίλειο που απευθύνεται σε νέους γονείς, και ιδιαίτερα μητέρες.

Έμφαση στη βελτίωση της χρηματοοικονομικής συμπεριφοράς

Άλλη μια σημαντική παράμετρος που οφείλει να ληφθεί υπόψη είναι η μακροπρόθεσμη μετατόπιση που συνεχίζει να παρατηρείται προς την ατομική ευθύνη για την αποταμίευση, τις επενδύσεις και τον συνταξιοδοτικό και ασφαλιστικό σχεδιασμό, γεγονός που καθιστά ακόμη μεγαλύτερη την αξία διαμόρφωσης προγραμμάτων που βοηθούν τους ανθρώπους να λαμβάνουν οι ίδιοι καλές οικονομικές αποφάσεις.¹¹⁰ «Τα άτομα είναι τώρα υπεύθυνα να αποφασίσουν», παρατηρεί η Lusardi¹¹¹, κάτι το οποίο καθιστά ακόμη σημαντικότερη την απόκτηση των δεξιοτήτων εκείνων που θα τους επιτρέψουν να πάρουν αποφάσεις που θα εξασφαλίσουν τη μακροπρόθεσμη οικονομική τους υγεία.

Οι Amagir et al. αναφέρονται στην έννοια του να είναι κάποιος «οικονομικός πολίτης», να έχει δηλαδή ανεξαρτησία, ελευθερία και υπευθυνότητα σε ζητήματα χρηματοοικονομικά, μια έννοια η οποία δεν έχει λάβει επαρκή προσοχή σε μαθήματα πολιτικής αγωγής μέχρι στιγμής. «Τα παιδιά και οι έφηβοι/ες μπορούν

---

¹⁰⁸ DeVaney, S.A., Gorham, L., Bechman, J.C. and Haldeman, V. (1995). "Saving and Investing for Retirement: The Effect of a Financial Education Program", *Family Economics and Resource Management Biennial*, Vol. 21, pp. 71-80

¹⁰⁹ Habschick, M., Seidl, B. and Evers, J. (2007). "Survey of Financial Literacy Schemes in the EU27", Evers & Jung, accessed May 2021, text at: https://edufinanciera.com/wp-content/uploads/2014/02/report_survey_en.pdf

¹¹⁰ Lusardi, A. and Mitchell, O.S. (2011). "Financial Literacy Around the World: an Overview", National Bureau of Economic Research, accessed May 2021, text at: <https://www.nber.org/papers/w17107>

¹¹¹ Lusardi, A. (2014). "The Effectiveness of Financial Literacy Programs", accessed May 2021, text at: <https://gflec.org/wp-content/uploads/2015/07/Stanford-Center-on-Longevity-presentation-Effectiveness-of-Financial-Education-Programs-Sept-30-2014.pdf>

να αξιοποιήσουν πλήρως τις δυνατότητές τους ως πολίτες μόνο αν είναι οικονομικά ενδυναμωμένοι και ικανοί. Τα θεμέλια από αυτή την άποψη είναι η χρηματοοικονομική εκπαίδευση, η κοινωνική εκπαίδευση και η χρηματοοικονομική συμπερίληψη.»¹¹²

Στην εξίσωση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού σημαντικός παράγοντας είναι, όμως, και η οικονομική συμπεριφορά, τόσο ως αποτέλεσμα του εγγραμματισμού των ατόμων σε χρηματοοικονομικά ζητήματα όσο και ως καταλύτης για την επίτευξή του. «Οι θετικοί συσχετισμοί μεταξύ οικονομικών γνώσεων και καθορισμού στόχων και μεταξύ οικονομικών γνώσεων και σχεδιασμού συνταξιοδότησης [...] υποδεικνύουν πιθανά οφέλη από τη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο η γνώση μπορεί να ενισχύσει τις θετικές συμπεριφορές», αναφέρεται στη διεθνή έρευνα του ΟΟΣΑ/INFE για τις ικανότητες χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού ενηλίκων, όπου σημειώνεται ότι, ενθαρρύνοντας θετικές οικονομικές συμπεριφορές, μπορεί κανείς να βελτιώσει την οικονομική ανθεκτικότητα και να αποκομίσει μακροπρόθεσμα οφέλη.¹¹³

Με ποιους τρόπους μπορούμε να βελτιώσουμε τη χρηματοοικονομική συμπεριφορά; Η απλοποίηση της καθημερινότητας των ανθρώπων που θα τους βοηθήσει να λάβουν τις σωστές καθημερινές οικονομικές αποφάσεις (διαχείριση προϋπολογισμού νοικοκυριού, σχεδιασμός δαπανών, αυτοματοποίηση πληρωμών και αποταμιεύσεων), με τη βοήθεια και των εργαλείων της τεχνολογίας, απελευθερώνει παράλληλα χρόνο για πιο σύνθετες ή απαιτητικές οικονομικές αποφάσεις. Τα στοιχεία που παρουσιάζει η διεθνής έρευνα του ΟΟΣΑ/INFE συνηγορούν υπέρ του ρόλου που μπορεί να παίξουν φιλικά προς τον χρήστη εργαλεία προϋπολογισμού και παρακολούθησης εισοδήματος και δαπανών, οι αυτόματες πληρωμές λογαριασμών και η δυνατότητα αποπληρωμής φορολογικών λογαριασμών ή μεγαλύτερων εξόδων σε δόσεις, καθώς και οι

---

¹¹² Amagir, A., Groot, W., Maassen van den Brink, H. and Wilschut, A. (2017). "A Review of Financial-Literacy Education Programs for Children and Adolescents", *Citizenship, Social and Economics Education*, Vol. 17/1, pp. 56-80, accessed May 2021, text at: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2047173417719555>

¹¹³ OECD (2016). "OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies", accessed May 2021, text at: www.oecd.org/finance/OECD-INFE-International-Survey-of-Adult-Financial-Literacy-Competencies.pdf

αριθμομηχανές, προσομοιωτές, υπενθυμίσεις και μηχανισμοί δέσμευσης απέναντι σε μια χρηματοοικονομική συμπεριφορά ή στόχο. Έμφαση δίνεται και στη σημασία της ευκολότερης πρόσβασης σε πληροφορίες, όπως για παράδειγμα σε εργαλεία για τη σύγκριση προϊόντων και τη διαθεσιμότητα αμερόληπτων συμβουλών, που θα βοηθήσουν τους καταναλωτές και τις καταναλώτριες να κάνουν πιο έξυπνες επιλογές μεταξύ διαθέσιμων χρηματοοικονομικών προϊόντων.¹¹⁴

Ξεκινώντας από τα βασικά, που είναι η κατάρτιση ενός προϋπολογισμού, μπορεί κανείς να οικοδομήσει και να ενθαρρύνει πιο σύνθετες οικονομικές συμπεριφορές οδηγώντας σε καλύτερες αποταμιευτικές συνήθειες που σε βάθος χρόνου μπορεί να επιτρέψουν τη χρήση επενδυτικών προϊόντων. Παράλληλα, η εκπαίδευση που ενθαρρύνει τη στοχοθεσία ή κάνει ευκολότερο τον χρηματοοικονομικό σχεδιασμό οδηγεί σε συμπεριφορές που συμβάλλουν τόσο στην αποταμίευση όσο και στον μακροπρόθεσμο προγραμματισμό. Άλλη μια παράμετρος που αναφέρεται ως σημαντική είναι ο εντοπισμός, χάρη στη χρηματοοικονομική εκπαίδευση, «ρεαλιστικών εναλλακτικών στον δανεισμό όταν το εισόδημα είναι ανεπαρκές για να καλύψει τις ανάγκες».¹¹⁵

Μέθοδοι διδασκαλίας

Σε ό,τι αφορά τον τρόπο διδασκαλίας που προκρίνεται ως αποτελεσματικός εξαρτάται από τις επιμέρους συνθήκες στην εκάστοτε χώρα, τα ειδικά χαρακτηριστικά των εκπαιδευόμενων, αλλά και τη θεματική εστίαση ενός προγράμματος. Στην έκθεση της Παγκόσμιας Τράπεζας αναφέρεται ότι τα προγράμματα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού οφείλουν να αξιοποιούν παραδοσιακούς αλλά και καινοτόμους διαύλους παράδοσης, ανάλογα με το κοινό στόχευσης και τις συνθήκες,¹¹⁶ ενώ και στις «καλές πρακτικές» του ΟΟΣΑ επισημαίνεται ότι η χρηματοοικονομική εκπαίδευση πρέπει να σχετίζεται με την

---

¹¹⁴ Ο.π.

¹¹⁵ Ο.π.

¹¹⁶ The World Bank (2014). "Financial Education Programs and Strategies: Approaches and Available Resources", accessed May 2021, text at:

<http://documents1.worldbank.org/curated/en/901211472719528753/pdf/108104-BRI-FinancialEducationProgramsandStrategies-PUBLIC.pdf>

ατομική συνθήκη, μέσω εκπαιδευτικών σεμιναρίων, αλλά και εξατομικευμένων προγραμμάτων χρηματοοικονομικής συμβουλευτικής.¹¹⁷

Στο φάσμα των διαύλων παράδοσης περιλαμβάνονται, μεταξύ άλλων, παραδοσιακά μέσα όπως εργαστήρια και σεμινάρια σε μορφή τάξης, εκδόσεις, εγχειρίδια και δημοσιεύσεις, αλλά και σχολικά προγράμματα για παιδιά και νέους/ες ενήλικες, που ενσωματώνουν τα μηνύματα με τη βοήθεια multimedia.¹¹⁸ Για τα προγράμματα πάντως που αξιοποιούν τάξεις στο πλαίσιο της εκπαιδευτικής διαδικασίας επισημαίνεται η ανάγκη να προωθείται η κατάλληλη εκπαίδευση και επάρκεια και από την πλευρά των εκπαιδευτικών, μέσα από την ανάπτυξη προγραμμάτων τα οποία θα «εκπαιδεύουν τους εκπαιδευτές», αλλά και την παροχή του υλικού και των εργαλείων που θα βοηθήσουν τους τελευταίους να κάνουν τη δουλειά τους αποτελεσματικά.¹¹⁹

Η διδασκαλία βασικών χρηματοοικονομικών εννοιών μέσα από οπτικοακουστικό υλικό, αλλά και ηλεκτρονικά παιχνίδια, αναδεικνύεται ως μια αποτελεσματική μέθοδος για τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό και από τη Lusardi.¹²⁰ Επισημαίνεται επίσης το ενδεχόμενο, εκτός από το νεότερο ηλικιακό κοινό, η ψυχαγωγική εκπαίδευση ή η ενσωμάτωση εκπαιδευτικών μηνυμάτων σε

---

¹¹⁷ OECD (2005). "Recommendation on Principles and Good Practices for Financial Education and Awareness", accessed May 2021, text at: <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/35108560.pdf>

¹¹⁸ The World Bank (2014). "Financial Education Programs and Strategies: Approaches and Available Resources", accessed May 2021, text at: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/901211472719528753/pdf/108104-BRI-FinancialEducationProgramsandStrategies-PUBLIC.pdf>

¹¹⁹ OECD (2005). "Recommendation on Principles and Good Practices for Financial Education and Awareness", accessed May 2021, text at: <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/35108560.pdf>

¹²⁰ Lusardi, A. (2014). "The Effectiveness of Financial Literacy Programs", accessed May 2021, text at: <https://gflec.org/wp-content/uploads/2015/07/Stanford-Center-on-Longevity-presentation-Effectiveness-of-Financial-Education-Programs-Sept-30-2014.pdf>

multimedia να είναι ταιριαστή και στις μαθησιακές προτιμήσεις των ενηλίκων, δεδομένου ότι είναι λιγότερο δεκτικοί στη διδασκαλία σε τάξη.¹²¹

Σε ό,τι αφορά τα παιδαγωγικά χαρακτηριστικά αποτελεσματικών προγραμμάτων χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης, οι Amagir et al. εντοπίζουν στη βιβλιογραφική ανασκόπησή τους κάποια κοινά αποδεκτά σημεία, μεταξύ των οποίων τη βιωματική μάθηση ως πολλά υποσχόμενη μέθοδος για τη διδασκαλία χρηματοοικονομικών γνώσεων στην πρωτοβάθμια και δευτεροβάθμια εκπαίδευση. «Στο δημοτικό, το επίκεντρο πρέπει να είναι η "πρακτική παιδαγωγική", ένα βασικό χαρακτηριστικό της οποίας είναι η "μάθηση μέσω δράσης". Στη δευτεροβάθμια εκπαίδευση, ένα βασικό χαρακτηριστικό είναι η "συνάφεια του θέματος", με την προσθήκη στα μαθήματα πραγματικών εμπειριών, λαμβάνοντας υπόψη τις αντιλήψεις των μαθητών για μελλοντικούς στόχους. Τόσο στο δημοτικό όσο και στο γυμνάσιο, ένα βασικό χαρακτηριστικό των αποτελεσματικών προγραμμάτων χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης φαίνεται να είναι ότι οι μαθητές βιώνουν τον αντίκτυπο των αποφάσεών τους συμμετέχοντας ενεργά στη μαθησιακή διαδικασία. Στο κολέγιο, ένα στοιχειώδες χαρακτηριστικό του προγράμματος χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης φαίνεται να είναι ότι το περιεχόμενο των μαθημάτων ευθυγραμμίζεται με συγκεκριμένα "γεγονότα της ζωής" των μαθητών.»¹²²

Όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενες ενότητες, το ζητούμενο είναι η χρηματοοικονομική εκπαίδευση να μην αφορά μόνο την απόκτηση γνώσεων ή νέων δεξιοτήτων, αλλά και την πραγματική συμπεριφορική αλλαγή που θα δώσει στους μαθητές και τις μαθήτριες ευκαιρίες για εξάσκηση και αυξανόμενη αυτοπεποίθηση. Ενθαρρύνεται λοιπόν η χρήση ευρέος φάσματος μεθόδων και υλικών και παρατηρείται μια μετάβαση από πιο παραδοσιακές προσεγγίσεις σε

---

¹²¹ The World Bank (2014). "Financial Education Programs and Strategies: Approaches and Available Resources", accessed May 2021, text at:

<http://documents1.worldbank.org/curated/en/901211472719528753/pdf/108104-BRI-FinancialEducationProgramsandStrategies-PUBLIC.pdf>

¹²² Amagir, A., Groot, W., Maassen van den Brink, H. and Wilschut, A. (2017). "A Review of Financial-Literacy Education Programs for Children and Adolescents", *Citizenship, Social and Economics Education*, Vol. 17/1, pp. 56-80, accessed May 2021, text at:

<https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2047173417719555>

νέες, που δίνουν έμφαση στην οικοδόμηση δεξιοτήτων μέσω ενεργού δράσης αντί να αντιμετωπίζουν το μαθητή ως παθητικό ακροατή.¹²³

Τέλος, στη βιβλιογραφία αναφέρεται και η αξία της πιλοτικής εφαρμογής των προγραμμάτων χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης, πριν από την εφαρμογή τους σε μεγαλύτερους πληθυσμούς. Στην έκθεση της Παγκόσμιας Τράπεζας επισημαίνεται η σημασία να εφαρμόζονται δραστηριότητες σε μικρή κλίμακα προτού υλοποιηθούν σε μεγάλη, έπειτα από αξιολόγηση (μέσω ερευνών, πιλοτικών δοκιμών και τυχαιοποιημένων ελεγχόμενων δοκιμών), «μια προσέγγιση που θα ενισχύσει την αποτελεσματικότητα και θα διασφαλίσει τους πόρους».¹²⁴

Η σημασία της συμμετοχής

Το σκέλος της επικοινωνίας και της προώθησης του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού ως σημαντικής παράμετρου για τη ζωή των ανθρώπων, αλλά και η ενημέρωση σχετικά με τα προγράμματα χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης που είναι διαθέσιμα για αυτούς, αναδεικνύονται ως σημαντικές προτεραιότητες για να διασφαλιστεί η υψηλή συμμετοχή.

Η ευαισθητοποίηση σχετικά με την έννοια του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, αλλά και η διάχυση ευρημάτων που εντοπίζουν τις υφιστάμενες ελλείψεις και αδυναμίες που παρατηρούνται στον πληθυσμό, καθώς και τη σημασία που μπορεί να έχουν αυτές σε μια σειρά από πεδία της επαγγελματικής, προσωπικής και καθημερινής ζωής των ατόμων, είναι ένα πρώτο σημαντικό βήμα για την εξασφάλιση συμμετοχής σε αντίστοιχα προγράμματα, ιδιαίτερα όταν αυτά είναι προαιρετικά ή δεν αποτελούν μέρος ενός ευρύτερου εκπαιδευτικού προγράμματος. Αν οι άνθρωποι δεν έχουν επίγνωση της έλλειψης των γνώσεων

---

¹²³ Ο.π.

¹²⁴ The World Bank (2014). "Financial Education Programs and Strategies: Approaches and Available Resources", accessed May 2021, text at:

<http://documents1.worldbank.org/curated/en/901211472719528753/pdf/108104-BRI-FinancialEducationProgramsandStrategies-PUBLIC.pdf>

τους, θα είναι πιο δύσκολο να ενεργοποιηθούν και να συμμετάσχουν σε αντίστοιχες πρωτοβουλίες.¹²⁵

Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά η βραβευμένη αμερικανική πλατφόρμα για τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό φοιτητών iGrad: «Η συμμετοχή των χρηστών είναι υψίστης σημασίας για οποιαδήποτε επιτυχημένη πρωτοβουλία χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού. Ακόμη και η καλύτερη διαθέσιμη πλατφόρμα οικονομικού εγγραμματισμού θα αποδειχθεί αναποτελεσματική αν οι μαθητές, το προσωπικό, οι γονείς και οι απόφοιτοι δεν γνωρίζουν ότι είναι διαθέσιμη για αυτούς».¹²⁶

Ακόμη όμως και στον τρόπο με τον οποίο προωθείται τόσο το εκπαιδευτικό υλικό όσο και η ύπαρξη των προγραμμάτων έχει σημασία να μη δίνεται έμφαση σε χρηματοοικονομικούς όρους που είναι συχνά δυσνόητοι ή ξενίζουν πληθυσμιακές ομάδες που δεν είναι ήδη εξοικειωμένες με αυτούς – κάτι που αναφέρεται ως ακόμη σημαντικότερο στην περίπτωση των γυναικών.¹²⁷

Οι Hung et al. επισημαίνουν επίσης το ζήτημα της διαφορετικής απορρόφησης των προγραμμάτων ανάλογα με το φύλο των συμμετεχόντων. Αναφέρονται σε έρευνα των Bernheim και Garrett¹²⁸ στις Ηνωμένες Πολιτείες, που διαπιστώνουν ότι παρά το γεγονός ότι οι γυναίκες είχαν περισσότερες πιθανότητες να εργαστούν για εργοδότες που πρόσφεραν εκπαίδευση για ζητήματα

---

¹²⁵ Lusardi, A. (2014). "The Effectiveness of Financial Literacy Programs", accessed May 2021, text at: <https://gflec.org/wp-content/uploads/2015/07/Stanford-Center-on-Longevity-presentation-Effectiveness-of-Financial-Education-Programs-Sept-30-2014.pdf>

¹²⁶ iGrad (2019). "Best Practices for a Campus-Wide Financial Literacy Initiative", accessed May 2021, text at: <https://www.igradfinancialwellness.com/financial-literacy-resources/best-practices/>

¹²⁷ Lusardi, A. (2014). "The Effectiveness of Financial Literacy Programs", accessed May 2021, text at: <https://gflec.org/wp-content/uploads/2015/07/Stanford-Center-on-Longevity-presentation-Effectiveness-of-Financial-Education-Programs-Sept-30-2014.pdf>

¹²⁸ Bernheim, B.D. and Garrett, D.M. (2003). "The Effects of Financial Education in the Workplace: Evidence from a Survey of Households", *Journal of Public Economics*, Vol. 87/7-8, pp. 1487-1519, accessed May 2021, text at: https://econpapers.repec.org/article/eeepubeco/v_3a87_3ay_3a2003_3ai_3a7-8_3ap_3a1487-1519.htm

συνταξιοδοτικού σχεδιασμού και παρά τα αναλογικά περισσότερα εκπαιδευτικά προγράμματα για ζητήματα συνταξιοδότησης που ήταν διαθέσιμα σε εκείνες, η συμμετοχή τους σε αυτά δεν ήταν συγκριτικά υψηλότερη. «Ακόμα κι αν τα εκπαιδευτικά προγράμματα έχουν τη δυνατότητα να επηρεάσουν θετικά τον οικονομικό αλφαριθμητισμό των γυναικών, η εκπαίδευση δεν θα συμβεί εάν οι γυναίκες δεν ανταποκριθούν».¹²⁹

Τέλος, αναφέρονται κάποιες σημαντικές διαφοροποιήσεις στις πηγές πληροφόρησης και συμβουλευτικής μεταξύ ανδρών και γυναικών, με τις γυναίκες να είναι πιο πιθανό από τους άνδρες να βασιστούν σε επίσημες πηγές πληροφόρησης και συμβουλευτικής και λιγότερο πιθανό να χρησιμοποιήσουν ανεπίσημες πηγές πληροφόρησης, όπως οι φίλοι και ο χώρος εργασίας, τα μέσα ενημέρωσης και το διαδίκτυο. Οι «αρχές και καλές πρακτικές» του ΟΟΣΑ καταλήγουν ότι τα προγράμματα χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης πρέπει να σχεδιάζονται για να ικανοποιούν τις ανάγκες και το επίπεδο χρηματοοικονομικής παιδείας του κοινού-στόχου τους, καθώς και να αντικατοπτρίζουν τον τρόπο με τον οποίο το κοινό-στόχος προτιμά να λαμβάνει οικονομικές πληροφορίες».¹³⁰

---

¹²⁹ Hung, A., Yoong, J. and Brown, E. (2012). "Empowering Women Through Financial Awareness and Education", OECD, accessed May 2021, text at: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5k9d5v6kh56g-en.pdf?expires=1621962337&id=id&accname=guest&checksum=349B3D80ACA496F07C2FB3D8B9BEBFCA>

¹³⁰ OECD (2005). "Recommendation on Principles and Good Practices for Financial Education and Awareness", accessed May 2021, text at: <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/35108560.pdf>

Β. Καλές Πρακτικές Από Όλο τον Κόσμο: Παραδείγματα Προγραμμάτων

Με βάση τα παραπάνω, μπορούμε να αναφερθούμε σε συγκεκριμένα προγράμματα χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης από ολόκληρο τον κόσμο που παρουσιάζουν ενδιαφέρον, επιλεγμένα στοιχεία από τα οποία αξιοποιούνται στη συνέχεια στις προτάσεις μας.

Θεσμικές πρωτοβουλίες

Σε επίπεδο θεσμικών πρωτοβουλιών, θα έλεγε κανείς ότι τα σκήπτρα κρατούν οι ΗΠΑ, που ενδυναμώνουν τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό των πολιτών τους μέσα από εύκολα προσβάσιμα εκπαιδευτικά προγράμματα κρατικών οργανισμών. Ωστόσο, μια σειρά από ευρωπαϊκές χώρες, όπως το Βέλγιο, η Αυστρία, η Ολλανδία κ.ά. επίσης έχουν να επιδείξουν καλές πρακτικές.

ΗΠΑ

Η Επιτροπή Χρηματοοικονομικής Εκπαίδευσης και Παιδείας των ΗΠΑ, με επικεφαλής τον Υπουργό Οικονομικών, είναι επιφορτισμένη με την κατάρτιση της στρατηγικής που έχει ως στόχο να διασφαλίσει ότι όλοι οι Αμερικανοί και οι Αμερικανίδες λαμβάνουν εμπειριστατωμένες οικονομικές αποφάσεις. Στο πλαίσιο της δραστηριότητας αυτής εξέδωσε την «Εθνική Στρατηγική για τον Χρηματοοικονομικό Αλφαριθμητισμό 2020» και δημιούργησε την πλατφόρμα

"MyMoney" που παρέχει ποικίλες πληροφορίες οικονομικής και χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης.¹³¹

Αυτός ο καλά ενημερωμένος ιστότοπος προσεγγίζει, στα αγγλικά και τα ισπανικά, τον οικονομικό εγγραμματισμό με σαφή, εύληπτο, ακόμη και διασκεδαστικό τρόπο. Προβάλλοντας την ενασχόληση με τα οικονομικά ως ευχάριστη, χρήσιμη και αποτελεσματική, το "MyMoney" διαθέτει σειρά κατηγοριοποιημένων συνδέσμων με παιχνίδια, χρήσιμες συμβουλές για την κατάρτιση του ατομικού προϋπολογισμού, αλλά και ζητήματα φορολογίας, αποταμίευσης κ.λπ.

Το υλικό και τα βοηθήματα παρέχονται σε τρεις κατηγορίες ενδιαφερομένων: σε ερευνητές που δραστηριοποιούνται γύρω από τα ζητήματα αυτά, σε δασκάλους και εκπαιδευτικούς, στους οποίους παρέχονται προγράμματα σπουδών και μαθημάτων, καθοδήγηση και άλλα εργαλεία/βοηθήματα για τη διδασκαλία χρηματοοικονομικών δεξιοτήτων, και σε άτομα μικρότερης ηλικίας. Σε ό,τι αφορά τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό των νέων, ξεκινά από την εξοικείωση με τα νομίσματα μέσα από παιχνίδια, βίντεο κ.λπ. και την ανάπτυξη της σχέσης με το χρήμα και τη συλλογή του ως χόμπι,¹³² με το εκπαιδευτικό διαδικτυακό πρόγραμμα να προχωρά στην παροχή συμβουλών για το πώς μπορούν οι έφηβοι/ες να διαχειριστούν καλύτερα τα πρώτα τους χρήματα, αλλά και σε φορολογικά θέματα.¹³³

Καθώς το "MyMoney" είναι αποτέλεσμα συνεργασίας του αμερικανικού Υπουργείου Οικονομικών με διάφορους άλλους κρατικούς φορείς, η συνέργεια με τη Federal Deposit Insurance Corporation (FDIC) είχε ως αποτέλεσμα μια ιστοσελίδα όπου φιλοξενείται, μεταξύ άλλων, κι ένα περιεκτικό πρόγραμμα

---

¹³¹ U.S. Financial Literacy and Education Commission (2020). "U.S. National Strategy for Financial Literacy 2020", accessed May 2021, text at:

<https://home.treasury.gov/system/files/136/US-National-Strategy-Financial-Literacy-2020.pdf>

και "MyMoney", accessed May 2021, text at: <https://www.mymoney.gov/>

¹³² United States Mint, "H.I.P. Pocket Change Kids Site", accessed May 2021, text at:

<https://www.usmint.gov/learn/kids>

¹³³ FDIC, "FDIC Consumer News", accessed May 2021, text at:

<https://www.fdic.gov/consumers/consumer/news/cnspr08/managing.html> και IRS,

"Understanding Taxes", accessed April 2021, text at:

<https://apps.irs.gov/app/understandingTaxes/index.jsp>

σπουδών χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης για άτομα ηλικίας 12-20 ετών, το οποίο αφορά βασικές γνώσεις διαχείρισης των χρημάτων, αλλά και την καλλιέργεια μιας θετικής σχέσης με χρηματοπιστωτικά ιδρύματα.¹³⁴

Επιπλέον, το πρόγραμμα "Money Smart for Older Adults" που εποπτεύει η FDIC στοχεύει στην ανάπτυξη της αντιληπτικότητας μεταξύ των ηλικιωμένων και των φροντιστών τους σχετικά με την πρόληψη της οικονομικής εκμετάλλευσης, ενθαρρύνοντας τον προγραμματισμό και την ενημερωμένη λήψη χρηματοοικονομικών αποφάσεων. Πρόκειται για ένα δωρεάν πρόγραμμα σπουδών με εκπαιδευτικό υλικό που καλύπτει θέματα σχετικά με συνήθεις τρόπους χρηματοοικονομικής εκμετάλλευσης ηλικιωμένων, κλοπή ταυτότητας, απάτες που στοχεύουν τους ιδιοκτήτες του σπιτιού, αντιμετώπιση της τηλεφωνικής απάτης, προετοιμασία για οικονομικές καταστροφές κ.λπ.¹³⁵

Βέλγιο

Η Βελγική Ομοσπονδία του Οικονομικού Τομέα (Fédération Belge du Secteur Financier), ένας μη κερδοσκοπικός οργανισμός που έχει ως στόχο να παρέχει αξιόπιστες και αντικειμενικές πληροφορίες σχετικά με τον χρηματοοικονομικό τομέα, σε συνεργασία με τον κρατικό οργανισμό Ψηφιακοί Δημόσιοι Χώροι της Βαλλονίας (Espaces Publics Numériques de Wallonie ή EPN), έχουν δημιουργήσει τη δράση "J' Adopte La Banque Digital" («Υιοθετώ την Ψηφιακή Τράπεζα»), με την παροχή σειράς δωρεάν, ανοιχτών σε κάθε πολίτη συνεδριών. Στο πρόγραμμα, που έχει υιοθετηθεί από 12 δήμους της Βαλλονίας, μπορούν να απευθυνθούν όσες και όσοι θέλουν να ενημερωθούν και να εξοικειωθούν καλύτερα με τις οικονομικές συναλλαγές στον ψηφιακό κόσμο.¹³⁶

---

¹³⁴ FDIC, "Money Smart for Young People", accessed April 2021, text at:

<https://www.fdic.gov/resources/consumers/money-smart/teach-money-smart/money-smart-for-young-people.html>

¹³⁵ FDIC, "Money Smart for Older Adults", accessed April 2021, text at:

<https://www.fdic.gov/resources/consumers/money-smart/teach-money-smart/money-smart-for-older-adults.html>

¹³⁶ Fédération Belge du Secteur Financier, accessed April 2021, text at:

<https://www.febelfin.be/fr> και accessed April 2021, Espaces Publics Numériques de Wallonie text at: <https://www.epndewallonie.be>

Επιπλέον, η Αρχή Χρηματοοικονομικών Υπηρεσιών και Αγορών (Financial Services and Markets Authority ή FSMA) έχει δημιουργήσει το χρηματοοικονομικό εκπαιδευτικό εργαστήριο "Wikifin". Πρόκειται για ένα διαδραστικό πρόγραμμα που παρέχεται δωρεάν, με αντικείμενο τον οικονομικό αλφαριθμητισμό, σχεδιασμένο για μαθητές δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Τα παιδιά γνωρίζουν διαφορετικές οικονομικές καταστάσεις που προέρχονται από την καθημερινή ζωή, καλούνται να επιλέξουν πώς θα ξοδέψουν τα χρήματά τους και να αντιληφθούν τι αντίκτυπο έχουν οι επιλογές τους, τόσο στην τσέπη τους όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Το πρόγραμμα, που έχει αναπτυχθεί σε συνεργασία με εκπαιδευτικούς και το βελγικό Υπουργείο Παιδείας, δίνει τη δυνατότητα στους συμμετέχοντες να αναπτύξουν κριτική σκέψη σχετικά με τη χρήση του χρήματος στην παρούσα, αλλά και σε μελλοντικές φάσεις της ζωής τους, ενώ τους εξοικειώνει με σειρά θεμάτων, όπως τι επηρεάζει τη συμπεριφορά του καταναλωτή και πόσο επισφαλείς μπορεί να είναι οι αποταμιεύσεις.¹³⁷

Αυστρία

Σε κρατικό επίπεδο, ενδιαφέρον παρουσιάζει και η Εποπτική Αρχή Χρηματοοικονομικής Αγοράς της Αυστρίας (FMA), η οποία έχει αναρτήσει στον ιστότοπό της την ενημερωτική σελίδα "A-Z Finance", όπου σε απλή και κατανοητή γλώσσα παρέχονται στους πολίτες πληροφορίες για τη διαχείριση των τραπεζικών λογαριασμών τους, για τις διαδικασίες προσφυγών και παραπόνων σε σχέση με χρηματοοικονομικά προϊόντα και ζητήματα, για το ασφαλιστικό σύστημα και τις επενδύσεις, για τα δάνεια και τα συνταξιοδοτικά προγράμματα, ακόμη και τρόπους για να αποφύγουν πιθανές απάτες που μπορεί να αντιμετωπίσουν στις διάφορες χρηματοοικονομικές τους συναλλαγές.¹³⁸

---

¹³⁷ FSMA, accessed April 2021, text at: <https://www.fsma.be> και Wikifin, accessed April 2021, text at: <https://www.wikifin.be> και FSMA, "Wikifin Lab", accessed April 2021, text at: <https://www.fsma.be/en/news/opening-wikifin-lab-unique-financial-experience-centre-schools>

¹³⁸ European Banking Federation (2020). "Financial Literacy Playbook for Europe", accessed May 2021, text at: <https://www.ebf.eu/wp-content/uploads/2020/11/EBF-Financial-Literacy-Playbook-for-Europe.pdf> και FMA, accessed April 2021, text at: <https://www.fma.gv.at>

Καναδάς

Η Επιτροπή Κεφαλαιαγοράς της Μανιτόμπα (Manitoba Securities Commission), η ανεξάρτητη αρχή των χρηματοοικονομικών υπηρεσιών της καναδικής πόλης, έχει δημιουργήσει το πρόγραμμα "I'm Worth it: Financial Stories, Ideas and Strategies for Women" που περιλαμβάνει βίντεο με βιωματικές ιστορίες γυναικών που αντιμετώπισαν αποτελεσματικά χρηματοοικονομικά θέματα (από αποταμιεύσεις έως επενδύσεις), καθώς και ιδέες και στρατηγικές για την ενίσχυση του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στη συγκεκριμένη πληθυσμιακή ομάδα μέσω δωρεάν παροχής βιβλίων και συμβουλών.¹³⁹

Ολλανδία

Στη διεύρυνση της χρηματοοικονομικής γνώσης στην Ολλανδία συμβάλλει σημαντικά το "Money Wise" ("Wijzer in Geldzaken"), μια πρωτοβουλία του Υπουργείου Οικονομικών της χώρας, σε συνεργασία με τον χρηματοοικονομικό τομέα, επιστημονικούς, εκπαιδευτικούς και καταναλωτικούς φορείς. Στην Ολλανδία, η χρηματοοικονομική εκπαίδευση είναι προαιρετικό μάθημα στο σχολείο (έως την ηλικία των 15 ετών), ενώ οικονομικές δεξιότητες σχετικά με τα Μαθηματικά, τα Οικονομικά και τον Ψηφιακό Αλφαριθμητισμό αναμένεται να γίνουν υποχρεωτικά από το 2023-24.¹⁴⁰

Τσεχία

Ο χρηματοοικονομικός αλφαριθμητισμός σε κρατικό επίπεδο βρίσκεται διαφορετικούς δρόμους υλοποίησης που μπορεί να έχουν ακόμη και έντονο ψυχαγωγικό χαρακτήρα. Η δημόσια τηλεόραση, με την υποστήριξη της Ένωσης Τραπεζών της Τσεχίας (Česká Bankovní Asociace ή CBA), για παράδειγμα, έχει δημιουργήσει την κωμική σειρά "Bankovní", που απευθύνεται σε παιδιά ηλικίας

---

¹³⁹ Manitoba Securities Commission, accessed April 2021, text at: <https://mbsecurities.ca> και "I'm Worth It", accessed April 2021, text at: <http://www.imworthit.ca>

¹⁴⁰ European Banking Federation (2020). "Financial Literacy Playbook for Europe", accessed May 2021, text at: <https://www.ebf.eu/wp-content/uploads/2020/11/EBF-Financial-Literacy-Playbook-for-Europe.pdf> και "Wijzer in Geldzaken", accessed April 2021, text at: <https://www.wijzeringeldzaken.nl/>

8 έως 14 ετών και τα εκπαιδεύει στη διαχείριση του χρήματος, αναδεικνύοντας ζητήματα όπως το πώς να χρησιμοποιούν έναν τραπεζικό λογαριασμό ή τι είναι η υπερανάληψη.¹⁴¹

Χρηματοπιστωτικά ιδρύματα

Ο τραπεζικός τομέας είναι αναμφισβήτητα ο πλέον δραστήριος στον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό των πολιτών. Οι προσπάθειες των χρηματοπιστωτικών ιδρυμάτων να συμβάλουν στην εκπαίδευση των πολιτών έχει προφανή οφέλη, όπως τη βελτίωση της οικονομικής συμπεριφοράς, την ενίσχυση της εμπιστοσύνης ανάμεσα στους πολίτες και τις τράπεζες κ.ά. Την ίδια στιγμή, σε ορισμένες περιπτώσεις τα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα διακρίνονται για τις καινοτόμες προσεγγίσεις τους, κάποιες από τις οποίες παρουσιάζονται παρακάτω.

- Το "Financial Life Park" είναι μια πρωτοβουλία του Τραπεζικού Ομίλου Erste (Erste Group Bank AG), μια καινοτόμος εγκατάσταση στη Βιέννη, που στόχο έχει τη χρηματοοικονομική εκπαίδευση παιδιών και νέων από 10 ετών και πάνω. Η δώδη ξενάγηση στο πάρκο παρέχεται δωρεάν πέντε ημέρες την εβδομάδα και υποστηρίζεται από καταρτισμένους εκπαιδευτές, οι οποίοι εξηγούν στους επισκέπτες χρηματοοικονομικές έννοιες, μοιράζονται συμβουλές για το πώς να διαχειρίζονται τα προσωπικά οικονομικά τους και αναλύουν τη σημασία και την έννοια του χρήματος. Στα 1.500 τετραγωνικά μέτρα αυτού του πολυεπίπεδου θεματικού πάρκου, που περιλαμβάνει εκθεσιακούς χώρους, σταθμούς, βιβλιοθήκη, καθώς και αίθουσα σεμιναρίων και εργαστηρίων, τα παιδιά μαθαίνουν μέσα από διαδραστικά παιχνίδια και ανάλογα με την ηλικία τους πώς, για παράδειγμα, να ξοδεύουν ή να αποταμιεύουν τα χρήματά τους ή πώς να διαχειρίζονται ένα συγκεκριμένο ποσό που τους παραχωρείται στην αρχή του παιχνιδιού, ανάλογα με την προσομοίωση της συνθήκης καθημερινής ζωής (μονομελής, πολυμελής οικογένεια κ.λπ.) που καλούνται να αντιμετωπίσουν.¹⁴²

---

¹⁴¹ Česká Bankovní Asociace, accessed April 2021, text at: <https://cbaonline.cz>

¹⁴² "Financial Life Park", accessed April 2021, text at: <https://www.financiallifepark.at> και Erste Group, accessed April 2021, text at: <https://www.erstegroup.com>

- Η Ολλανδική Ένωση Τραπεζών (Nederlandse Vereniging van Banken ή NVB) έχει δημιουργήσει προγράμματα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού για παιδιά και νέους κυρίως, που επικεντρώνονται σε πρακτικές αντιμετώπισης καθημερινών συναλλαγών. Η NVB, ως βασικός εταίρος της συνεργασίας του δημόσιου με τον ιδιωτικό τομέα ως προς τη χρηματοοικονομική εκπαίδευση των Ολλανδών, δίνει ιδιαίτερη βαρύτητα και σε οικονομικά θέματα που αφορούν ευάλωτες ομάδες του πληθυσμού. Από το 2011 επιμελείται το πρόγραμμα "Bank in the Classroom" ("Bank Voor de Klas"), ένα διαδραστικό παιχνίδι σχετικά με τα χρήματα που απευθύνεται σε μαθητές δημοτικού. Επιπλέον, η χρηματοοικονομική επιμόρφωση εμπλουτίζεται και με τα προγράμματα "Money Type Test" ("Geldtypetest"), "Me and My Money" ("Ik En Geld") για τα γυμνάσια και "Earn Fast" ("Snel Verdiend") για τα επαγγελματικά σχολεία.¹⁴³
- Στη γειτονική Αλβανία, το Αλβανικό Δίκτυο για την Οικονομική Εκπαίδευση (Albanian Network for Financial Education ή ANFE), που υπάγεται στον Σύνδεσμο Αλβανικών Τραπεζών (Albanian Association of Banks ή AAB), έχει δημιουργήσει εύληπτα και διασκεδαστικά βίντεο με τις βασικές οικονομικές γνώσεις που χρειάζεται να έχει ένας ανήλικος. Επιπλέον, σε συνεργασία με τη Mastercard, πραγματοποιεί στοχευμένα προγράμματα ενημέρωσης, όπως διαφημιστικές τηλεοπτικές καμπάνιες για την ορθότερη και ασφαλέστερη χρήση των συγκεκριμένων προϊόντων, διαγωνισμούς και κοιζ τη Διεθνή Ημέρα Αποταμίευσης, ανοιχτές διαλέξεις σε συνεργασία με δημόσια και ιδιωτικά πανεπιστήμια και σχολεία, σειρά ενημερωτικών βίντεο με τον τίτλο "My Bank", που εξηγούν έννοιες υπερανάληψης, ψηφιακές συναλλαγές με την τράπεζα κ.λπ.¹⁴⁴
- Στο πλαίσιο της υποστήριξης του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού και των καλών πρακτικών στο τραπεζικό περιβάλλον συγκαταλέγεται και η διαδικτυακή πλατφόρμα "Finanční Vzdělávání", η οποία δημιουργήθηκε από την Ένωση Τραπεζών της Τσεχίας (Česká Bankovní Asociace ή CBA) και περιλαμβάνει

¹⁴³ "Bank Voor de Klas", accessed April 2021, text at: <https://www.bankvoordeklas.nl> και Nederlandse Vereniging van Banken, accessed April 2021, text at: <https://www.nvb.nl>

¹⁴⁴ European Banking Federation (2020). "Financial Literacy Playbook for Europe", accessed May 2021, text at: <https://www.ebf.eu/wp-content/uploads/2020/11/EBF-Financial-Literacy-Playbook-for-Europe.pdf> και Albanian Association of Banks, accessed April 2021, text at: <https://aab.al>

έναν αλφαβητικό κατάλογο που βοηθά τον πολίτη να κατανοήσει οικονομικές έννοιες.¹⁴⁵

- Στη Γαλλία, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα «κλειδιά της Τράπεζας». Η υπηρεσία της Γαλλικής Ομοσπονδίας Τραπεζών (Fédération Bancaire Française) έχει δημιουργήσει την ανεξάρτητη υπηρεσία "Les Clés de la Banque", η οποία παρέχει σε απλή γλώσσα πληροφορίες στους πολίτες που επιθυμούν να κατανοήσουν καλύτερα τους τραπεζικούς μηχανισμούς και γενικότερα τον κόσμο του χρήματος. Μέσα από μια σειρά εύληπτων βίντεο καθοδηγεί πολίτες, αλλά και εν δυνάμει επιχειρηματίες, στο πώς να διαχειρίζονται προσωπικούς λογαριασμούς και επιχειρηματικά σχέδια. Επίσης, το πρόγραμμα "J'Invite 1 Banquier Dans Ma Classe", οργανωμένο από τη Fédération Bancaire Française υπό την εποπτεία του Υπουργείου Παιδείας της Γαλλίας, ένα διασκεδαστικό εκπαιδευτικό εργαστήριο, που βασίζεται σε ένα συλλογικό επιτραπέζιο παιχνίδι, μαθαίνει στα παιδιά 8-11 χρονών, σε ηλικία που αρχίζουν να παίρνουν το χαρτζιλίκι τους, πώς να διαχειρίζονται τον προϋπολογισμό τους.¹⁴⁶
- Το «Ευρωπαϊκό Κουίζ Χρήματος» είναι ένας διαγωνισμός για τον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό παιδιών ηλικίας 13 έως 15 χρονών και υποστηρίζεται από την Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Τραπεζών (European Banking Federation). Πρόκειται για τον μεγαλύτερο ευρωπαϊκό διαγωνισμό που προωθεί τον χρηματοοικονομικό αλφαβητισμό μέσω του παιχνιδιού.¹⁴⁷
- Το "Ollie the Owl" είναι ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα που υποστηρίζεται από την Τράπεζα της Ιρλανδίας (Bank of Ireland) και περιλαμβάνει σειρά

---

¹⁴⁵ "Finanční Vzdělávání", accessed April 2021, text at: <https://www.financnivzdelavani.cz> και Česká Bankovní Asociace, accessed April 2021, text at: <https://cbaonline.cz>

¹⁴⁶ "Les Clés de la Banque", accessed April 2021, text at: <https://lesclesdelabanque.com> και Fédération Bancaire Française, accessed April 2021, text at: <http://www.fbf.fr> και "Un Banquier Dans Ma Classe", accessed April 2021, text at: <https://unbanquierdansmaclasse.com>

¹⁴⁷ European Banking Federation, "European Money Quiz", accessed April 2021, text at: <https://www.ebf.eu/europeanmoneyquiz> και European Banking Federation, accessed April 2021, text at: <https://www.ebf.eu>

μαθημάτων για μαθητές δημοτικών σχολείων, με πρωταγωνίστρια την κουκουβάγια Ollie, η οποία ξεναγεί τα παιδιά στον κόσμο των χρημάτων.¹⁴⁸

- Η διαδικτυακή πλατφόρμα "Financial Stability" υπάγεται στο ρουμανικό πρόγραμμα χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης "Financial Security", που ξεκίνησε το 2013 με την υποστήριξη της εταιρείας καταναλωτικής πίστης Provident Financial Romania. Μέσα από δώδεκα διαφορετικά παιχνίδια που περιλαμβάνουν 150 διαφορετικούς οικονομικούς όρους, οι παίκτες διαμορφώνουν αντίληψη για το χρήμα και τη χρήση του. Στον ιστότοπο διατίθενται ειδήσεις και πληροφορίες σχετικές με τα προσωπικά οικονομικά, τις πιστώσεις, τις επενδύσεις, καθώς και επιχειρηματικές συμβουλές.¹⁴⁹

Διεθνείς οργανισμοί

Οι διεθνείς οργανισμοί είναι μία ακόμη σημαντική πηγή επιμόρφωσης επί χρηματοοικονομικών ζητημάτων. Ανάμεσα στις ενδιαφέρουσες πρακτικές που εφαρμόζουν συναντάμε και ορισμένες που απευθύνονται αποκλειστικά στο γυναικείο πληθυσμό.

- Η Ευρωπαϊκή Ομοσπονδία Τραπεζών, μαζί με άλλες ευρωπαϊκές ενώσεις και οργανισμούς που εδρεύουν στις Βρυξέλλες, εγκαινίασαν το 2017 την «Ευρωπαϊκή Πλατφόρμα Χρηματοοικονομικής Εκπαίδευσης». Η πλατφόρμα επιδιώκει τον συντονισμό των δραστηριοτήτων προκειμένου να προωθηθεί η χρηματοοικονομική εκπαίδευση και να ενισχυθεί ο οικονομικός εγγραμματισμός στην Ευρώπη, ιδίως μεταξύ των νέων και των επιχειρηματιών. Η πλατφόρμα χρησιμεύει για την ανταλλαγή ιδεών, πληροφοριών, γνώσεων και εμπειριών, καθώς και για τη διευκόλυνση συζητήσεων σχετικά με το πώς η Ευρωπαϊκή Ένωση μπορεί να διαδραματίσει ηγετικό ρόλο στην προώθηση του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού.¹⁵⁰

---

¹⁴⁸ Bank of Ireland, "Ollie the Owl", accessed April 2021, text at:

<https://personalbanking.bankofireland.com/campaigns/ollie-the-owl> και Bank of Ireland, accessed April 2021, text at: <https://www.bankofireland.com>

¹⁴⁹ "Financial Security", accessed April 2021, text at: <https://www.sigurantafinanciara.ro>

¹⁵⁰ European Banking Federation, "European Platform for Financial Education Launched", accessed April 2021, text at: <https://www.ebf.eu/ebf-media-centre/european-platform-for-financial-education-launched>

- Η «Παγκόσμια Εβδομάδα Χρήματος» ("Global Money Week"), που οργανώνεται από το «Διεθνές Δίκτυο Χρηματοοικονομικής Εκπαίδευσης του ΟΟΣΑ» (ΟΟΣΑ/INFE), είναι μια ετήσια παγκόσμια εκστρατεία ευαισθητοποίησης νέων προκειμένου να αποκτήσουν γνώσεις και δεξιότητες που θα τους επιτρέπουν να παίρνουν ορθές χρηματοοικονομικές αποφάσεις. Περισσότερες από 170 χώρες, 40 εκατομμύρια παιδιά, πάνω από 60.000 οργανισμοί και 450.000 δραστηριότητες συντονίζονται κάθε Μάρτιο για μία εβδομάδα. Οι δράσεις της τελευταίας χρονιάς είχαν το σύνθημα "Learn.Save.Earn" και στόχευαν όχι μόνο στο να μάθουν οι νέοι να διαχειρίζονται με σύνεση τα χρήματά τους, αλλά και να μεταφέρουν τις γνώσεις τους στις οικογένειές τους και σε ολόκληρες κοινότητες.¹⁵¹
- Ο Οργανισμός Διεθνούς Ανάπτυξης των Ηνωμένων Πολιτειών (United States Agency for International Development ή USAID), σε συνεργασία με το Albanian-American Development Foundation (AADF) και μέσω του προγράμματος "Junior Achievement" (JA) προωθεί τον οικονομικό αλφαριθμητισμό των μαθητών της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης. Σε συνεργασία με το Υπουργείο Παιδείας της Αλβανίας διευρύνει τα μαθήματα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, που έτσι κι αλλιώς είναι υποχρεωτικά στην Αλβανία, με μαθήματα επιλογής όπως επιχειρηματική ηθική, δεξιότητες επιτυχίας, επιχειρηματική και προσωπική χρηματοδότηση, ανάλυση κόστους-οφέλους, αύξηση του αρχικού επενδυτικού κεφαλαίου, καθορισμός οικονομικών στόχων, ακόμη και προετοιμασία απλών φορολογικών δηλώσεων.¹⁵²
- Το "Invest In Girls" είναι ένα πρόγραμμα του αμερικανικού Council for Economic Education (CEE), που στοχεύει στον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό των κοριτσιών και στη δημιουργία κατάλληλων συνθηκών ώστε να ασχοληθούν ακόμη και επαγγελματικά με τον χρηματοοικονομικό τομέα. Συνδυάζοντας την εκπαίδευση στα προσωπικά οικονομικά και την προοπτική

---

¹⁵¹ "Global Money Week", accessed April 2021, text at: <https://globalmoneyweek.org> και OECD, "Financial Education", accessed April 2021, text at: <https://www.oecd.org/financial/education>

¹⁵² USAID, accessed April 2021, text at: <https://www.usaid.gov> και Albanian-American Development Foundation, accessed April 2021, text at: <https://www.aadf.org> και "JA of Albania", accessed April 2021, text at: <http://junior-albania.org>

επαγγελματικής ενασχόλησης με τον χρηματοοικονομικό κλάδο, το πρόγραμμα παρέχει ολιστική προσέγγιση με βιωματική εμπειρία, καθώς στις μαθήτριες των σχολείων και των οργανισμών που συνεργάζονται με αυτό δίνεται η δυνατότητα επισκέψεων και σε εταιρείες του χρηματοοικονομικού κλάδου.¹⁵³

- Η Παγκόσμια Τραπεζική Γυναικών (Women's World Banking), στο πλαίσιο της ενδυνάμωσης των γυναικών και του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού τους, έχει διαμορφώσει ένα παγκόσμιο διαδικτυακό φόρουμ για τον διαμοιρασμό και τη διάχυση ιδεών και βέλτιστων πρακτικών σε ό,τι αφορά τη γυναικεία οικονομική ενδυνάμωση, το "Making Finance Work for Women".¹⁵⁴
- Τα "Money Clubs" του Ινστιτούτου Γυναικών για τη Χρηματοοικονομική Εκπαίδευση (Women's Institute for Financial Education) λειτουργούν ως εκπαιδευτικές λέσχες για γυναίκες με την εποπτεία ειδικών σε οικονομικά θέματα και την υποστήριξη της VISA και της General Electric. Οι γυναίκες-μέλη των Money Clubs παρακολουθούν δωρεάν και σε τακτά χρονικά διαστήματα σεμινάρια στα οποία αναλύονται οικονομικές έννοιες, ακόμη και σε συνδυασμό με καταστάσεις της προσωπικής ζωής που μπορεί να ανατρέψουν τα οικονομικά δεδομένα, όπως ένα διαζύγιο. Ο κύκλος μαθημάτων απλώνεται στην ακόλουθη θεματολογία: καταπολέμηση των φόβων σχετικά με τα χρήματα, οργάνωση και μείωση δαπανών, διαχείριση πιστωτικών καρτών, επενδύσεις, προγραμματισμός συνταξιοδότησης, χρήση του διαδικτύου για χρηματοοικονομική εκπαίδευση, κοινωνική ασφάλιση, παιδιά και χρήματα, αγορά ή μίσθωση αυτοκινήτου, αγορά σπιτιού, υποθήκες, διαζύγιο κ.ά.¹⁵⁵
- Στις «ενδιαφέρουσες πρακτικές» περιλαμβάνεται και το Museo del Risparmio (Μουσείο Αποταμίευσης του Τορίνο), που έχει δημιουργηθεί με σκοπό

---

¹⁵³ "Invest In Girls", accessed April 2021, text at: <https://www.investgirls.org> και Council for Economic Education, accessed April 2021, text at: <https://www.councilforeconed.org>

¹⁵⁴ Women's World Banking, accessed April 2021, text at:

<https://www.womensworldbanking.org> και Women's World Banking, "Making Finance Work for Women", accessed April 2021, text at: <https://www.womensworldbanking.org/making-finance-work-for-women-2021/#about>

¹⁵⁵ WIFE, "About Money Clubs", accessed April 2021, text at:

<https://www.wife.org/moneyclubs/about-money-clubs> και WIFE, accessed April 2021, text at: <https://www.wife.org>

τη βελτίωση των χρηματοοικονομικών γνώσεων παιδιών και γονιών. Στα εκπαιδευτικά του προγράμματα περιλαμβάνει σταυρόλεξα, κουίζ και σχέδια, μέσα από τα οποία τα παιδιά 6 έως 9 ετών εξοικειώνονται με τα νομίσματα και τους τρόπους χρήσης τους και οι νέοι 15 έως 18 ετών με τον οικονομικό σχεδιασμό. Το ηλεκτρονικό βιβλίο "The Words of Finance" σε συνδυασμό με οπτικοακουστικό υλικό μαθαίνει στα παιδιά βασικές χρηματοοικονομικές έννοιες ή πώς να συμπεριφέρονται σε μία αγορά με υλικά αγαθά, μέσα από προσομοίωση της Αρχαίας Αγοράς της Ρώμης στη διάρκεια πέντε αιώνων.¹⁵⁶

- Η «Διεθνής Ομοσπονδία Μουσείων Οικονομικών» (International Federation of Finance Museums) δημιουργήθηκε το 2013 από τα αντίστοιχα μουσεία στο Τορίνο της Ιταλίας (Museo del Risparmio), στη Νέα Υόρκη (Μουσείο Αμερικανικής Οικονομίας), τα Κινεζικά Μουσεία Οικονομικών και του κέντρου Global Financial Literacy Excellence Center (GFLEC). Η ομοσπονδία περιλαμβάνει πλέον δώδεκα μουσεία αυτής της θεματολογίας από όλο τον κόσμο, συμπεριλαμβανομένου του MIDE στην Πόλη του Μεξικού, του πάρκου χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης FLIP της Erste στη Βιέννη, του Μουσείου BELvue και των εργαστηρίων Wikifin στις Βρυξέλλες, του Museo do Dinheiro που διαχειρίζεται η Κεντρική Τράπεζα της Πορτογαλίας και του Citéco, La Cité de l'Économie, του νέου μουσείου της Τράπεζας της Γαλλίας, που άνοιξε στο Παρίσι το 2019. Στόχος της ομοσπονδίας είναι η ανάπτυξη και εφαρμογή καινοτόμων ιδεών και προγραμμάτων για την προώθηση της χρηματοοικονομικής παιδείας παγκοσμίως.¹⁵⁷

---

¹⁵⁶ Museo del Risparmio, accessed April 2021, text at: <https://www.museodelrisparmio.it>

¹⁵⁷ Global Financial Literacy Excellence Center, "International Federation of Finance Museums", accessed April 2021, text at: <https://gflec.org/initiatives/international-federation-finance-museums-iffm/> και Museo del Risparmio, accessed April 2021, text at: <https://www.museodelrisparmio.it> και Museum of American Finance, accessed April 2021, text at: <https://www.moaf.org/> και Global Financial Literacy Excellence Center, accessed April 2021, text at: <https://gflec.org/> και MIDE, accessed April 2021, text at: <https://www.mide.org.mx/> και Financial Life Park, accessed April 2021, text at: <https://www.financiallifepark.at/> και BELvue, accessed April 2021, text at: <https://www.belvue.be/en> και Wikifin, accessed April 2021, text at: <https://www.wikifin.be/nl> και Museo do Dinheiro, accessed April 2021, text at: <https://www.museudodinheiro.pt/destaques> και Citéco, accessed April 2021, text at: <https://www.citeco.fr/en>

- Ακόμη, το BizWorld συνεργάζεται εδώ και δύο δεκαετίες με χιλιάδες σχολεία και εκπαιδευτικούς σε όλον τον κόσμο προκειμένου να εμφυσήσει στους μαθητές το επιχειρηματικό πνεύμα και να τους εξοπλίσει με πρακτικές γνώσεις. Μέσα από τα προγράμματα "BizWorldPRO" και "Young Entrepreneur Success Yes!" χιλιάδες μαθητές από 100 χώρες έχουν βελτιώσει τις γνώσεις τους στις επιχειρηματικές και χρηματοοικονομικές έννοιες. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει και το πρόγραμμα "BizMovie", που απευθύνεται σε παιδιά του δημοτικού και τα διδάσκει βασικές έννοιες της επιχειρηματικότητας, ενώ παράλληλα τα ενθαρρύνει να εξερευνήσουν την τεχνολογία δημιουργώντας τις δικές τους ταινίες κινουμένων σχεδίων.¹⁵⁸
- Προγράμματα όπως το "Safe and Smart Savings Products for Vulnerable Adolescent Girls" στην Κένυα και την Ουγκάντα, που διαχειρίζεται η οργάνωση Population Council σε συνεργασία με άλλες μη κυβερνητικές οργανώσεις, όπως οι Microfinance Opportunities και MicroSave Consulting, αλλά και τοπικές τράπεζες, στοχεύει στον χρηματοοικονομικό εγγραμματισμό νέων γυναικών μέσω εβδομαδιαίων ομαδικών συναντήσεων με εξειδικευμένους μέντορες, στα οποία μαθαίνουν πώς να έχουν, για παράδειγμα, πρόσβαση σε ατομικό τραπεζικό λογαριασμό ταμιευτηρίου χωρίς επιπλέον επιβαρύνσεις. Αν και τα προγράμματα αυτά είναι συγκεκριμένης και περιορισμένης διάρκειας, έχει ενδιαφέρον η στόχευσή τους στις ανάγκες και τις συνθήκες ζωής του πληθυσμού που προσεγγίζουν.¹⁵⁹

---

¹⁵⁸ BizWorld, accessed April 2021, text at: <https://bizworld.org> και BizWorld, "BizWorldPRO", accessed April 2021, text at: <https://bizworld.org/BizWorldPRO> και BizWorld, "Young Entrepreneur Success Yes!", accessed April 2021, text at: <https://bizworld.org/YES> και BizWorld "BizMovie", accessed April 2021, text at: <https://bizworld.org/Bizmovie-Entrepreneurship>

¹⁵⁹ Hung, A., Yoong, J. and Brown, E. (2013). "Women and Financial Literacy: OECD/INFE Evidence, Survey and Policy Responses", OECD, accessed May 2021, text at: http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/TrustFund2013_OECD_INFE_Women_and_Fin_Lit.pdf

---

Πρωτοβουλίες στην Ελλάδα

Στην έκθεση της Ελισάβετ Βασιλείου (2020) «Οικονομική Ευημερία της Γενιάς Z» της Youth Finance Academy γίνεται επισκόπηση των υφιστάμενων πρωτοβουλιών για τη βελτίωση του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού στην Ελλάδα.

Καταρχήν, σημαντικός φαίνεται να είναι ο ρόλος που συντελεί η Ελληνική Ένωση Τραπεζών (EET) σε ό,τι αφορά τη χρηματοοικονομική εκπαίδευση στη χώρα μας. Μέσω του εκπαιδευτικού της βραχίονα, του Ελληνικού Τραπεζικού Ινστιτούτου (ETI), έχει δημιουργήσει σειρά προγραμμάτων χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, στοχεύοντας κυρίως σε μαθητές και νέους. Χαρακτηριστικά παραδείγματα είναι το πρόγραμμα «Τράπεζες σε Δράση», που απευθύνεται σε μαθητές Λυκείου και τους βοηθά να εξοικειωθούν με τη χρηματοοικονομική γνώση και να αποκτήσουν τις κατάλληλες δεξιότητες για να διαχειρίζονται τα οικονομικά τους, το πρόγραμμα «Η Οικονομία κι Εγώ», για την απόκτηση βασικών χρηματοοικονομικών γνώσεων, όπως και το πρόγραμμα «Επιχειρήσεις σε Δράση», που τους βοηθά «να κατανοήσουν τα γνωρίσματα της ελεύθερης αγοράς και τον ρόλο των επιχειρήσεων σε αυτή, τα στάδια οργάνωσης, αλλά και της παραγωγής και προώθησης του προϊόντος, καθώς και τις κοινωνικές ευθύνες μιας επιχείρησης και τον ρόλο του κράτους στην ελεύθερη οικονομία».¹⁶⁰

Το ETI διοργανώνει επίσης την ετήσια «Ευρωπαϊκή Εβδομάδα Χρήματος» και, υπό την εποπτεία του Υπουργείου Παιδείας, τον «Εθνικό Διαγωνισμό για τα Χρήματα», έναν διαδικτυακό διαγωνισμό για μαθητές 13 έως 15 ετών.¹⁶¹ Ο οργανισμός συμμετέχει επίσης στην Ομάδα Έργου για τη Χρηματοπιστωτική Εκπαίδευση της

---

¹⁶⁰ Βασιλείου Ε. (2021). «Εθνική Αναφορά για την Οικονομική Ευημερία της Γενιάς Z στην Ελλάδα», Όμιλος για την Επιχειρηματικότητα και την Κοινωνική Οικονομία, accessed May 2021, text at: https://ekogreece.com/wp-content/uploads/2019/10/YFA_Financial-Literacy-of-Generation-Z_National-Report_Greece.pdf και Ινστιτούτο Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού, accessed April 2021, text at: <https://www.gfli.gr>

¹⁶¹ Ελληνική Ένωση Τραπεζών, accessed April 2021, text at: <https://www.hba.gr>

Ευρωπαϊκής Τραπεζικής Ομοσπονδίας.¹⁶² Με την υποστήριξη του "Junior Achievement" (JA) και του Υπουργείου Παιδείας, η Ελληνική Ένωση Τραπεζών διαχειρίζεται το πρόγραμμα "Banks in Action" για παιδιά σχολικής ηλικίας (16 με 18 ετών), το οποίο περιλαμβάνει οκτώ ωριαίες εκπαιδευτικές συνεδρίες με στόχο να δώσουν στους μαθητές την ευκαιρία να αποκτήσουν βασικές οικονομικές γνώσεις και δεξιότητες που θα τους βοηθήσουν να διαχειριστούν τα οικονομικά τους.¹⁶³

Από το 2016 ιδρύθηκε και λειτουργεί στην Ελλάδα το Ινστιτούτο Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού (IXA), που αποτελεί «την πρώτη αστική μη κερδοσκοπική εταιρεία στη χώρα μας, της οποίας το έργο είναι αφιερωμένο στη διάδοση της χρηματοοικονομικής γνώσης και στην καταπολέμηση του χρηματοοικονομικού αναλφαριθμητισμού». Το IXA υλοποιεί μια σειρά από δράσεις για την ανάδειξη της αξίας της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης στη ζωή των πολιτών και συμβάλλει ενεργά στην κατάρτιση μιας μακροχρόνιας εθνικής στρατηγικής για την καταπολέμηση του οικονομικού αναλφαριθμητισμού στην Ελλάδα, μέσα από συνεχή επιστημονική έρευνα. Στο πλαίσιο της δράσης του δίνει ιδιαίτερη έμφαση στα παιδιά και στους εφήβους, ενώ αναπτύσσει δράσεις και για άλλες ευάλωτες κοινωνικές ομάδες (ανέργους, γυναίκες, συνταξιούχους και μετανάστες). Σε ό,τι αφορά τις δράσεις που απευθύνονται στο ευρύ κοινό, ξεχωρίζει το πρόγραμμα e-learning «Απλά Χρηματοοικονομικά για Όλους», σε συνεργασία με το Πανεπιστήμιο Πειραιά. Μακροχρόνιος στόχος του IXA είναι «η δημιουργία μιας νέας γενιάς ενημερωμένων και χρηματοοικονομικά υπεύθυνων πολιτών».¹⁶⁴

---

¹⁶² Βασιλείου Ε. (2021). «Εθνική Αναφορά για την Οικονομική Ευημερία της Γενιάς Z στην Ελλάδα», Όμιλος για την Επιχειρηματικότητα και την Κοινωνική Οικονομία, accessed May 2021, text at: https://ekogreece.com/wp-content/uploads/2019/10/YFA_Financial-Literacy-of-Generation-Z_National-Report_Greece.pdf

¹⁶³ European Banking Federation, "European Platform for Financial Education Launched", accessed April 2021, text at: <https://www.ebf.eu/ebf-media-centre/european-platform-for-financial-education-launched>

¹⁶⁴ Βασιλείου Ε. (2021). «Εθνική Αναφορά για την Οικονομική Ευημερία της Γενιάς Z στην Ελλάδα», Όμιλος για την Επιχειρηματικότητα και την Κοινωνική Οικονομία, accessed May 2021, text at: https://ekogreece.com/wp-content/uploads/2019/10/YFA_Financial-Literacy-of-Generation-Z_National-Report_Greece.pdf και Ινστιτούτο Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού, accessed April 2021, text at: <https://www.gfli.gr>

Άλλοι φορείς που αναπτύσσουν δράση στο πεδίο αυτό και αναφέρονται στη σχετική έκθεση είναι η Ανεξάρτητη Αρχή Δημοσίων Εσόδων της Ελλάδας (ΑΑΔΕ) η οποία «συμπεριλαμβάνει σταθερά την εκπαίδευση των φορολογουμένων ως βασική προτεραιότητα στα ετήσια επιχειρησιακά της σχέδια από το 2016» και μάλιστα ίδρυσε την ίδια χρονιά τη «Φορολογική και Τελωνειακή Ακαδημία» της Αρχής, «για τον σχεδιασμό και την υλοποίηση προγραμμάτων εκπαίδευσης, ενημέρωσης και επιμόρφωσης μελών επιστημονικών και επαγγελματικών φορέων της χώρας, ιδιωτών, καθώς και υπαλλήλων υπηρεσιών και φορέων του δημόσιου τομέα» και «για την ανάπτυξη εκπαιδευτικού υλικού και την οργάνωση εκδηλώσεων και δράσεων εκπαιδευτικού χαρακτήρα για το ευρύ κοινό».¹⁶⁵ Σήμερα υπάρχουν επίσης 50 Κέντρα-Γραφεία Ενημέρωσης και Υποστήριξης Δανειοληπτών από την Ειδική Γραμματεία Διαχείρισης Ιδιωτικού Χρέους σε όλη την επικράτεια, με στόχο να καλύψουν το κενό των χρηματοοικονομικών γνώσεων σε ευαίσθητες ομάδες.¹⁶⁶

Τέλος, γίνεται αναφορά και στην εκπροσώπηση της Ελλάδας στο Διεθνές Δίκτυο Χρηματοοικονομικής Εκπαίδευσης (OECD/INFE) στο πλαίσιο του ενιαίου και ολοκληρωμένου προγραμματικού σχεδίου των κρατών-μελών του ΟΟΣΑ για τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό. Ειδικότερα, οι φορείς που εκπροσωπούν τη χώρα μας ως τακτικά μέλη του Δικτύου είναι το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων και η Τράπεζα της Ελλάδος, ενώ η Ελληνική Ένωση Τραπεζών συμμετέχει ως συνδεδεμένο μέλος.¹⁶⁷

---

¹⁶⁵ Βασιλείου Ε. (2021). «Εθνική Αναφορά για την Οικονομική Ευημερία της Γενιάς Z στην Ελλάδα», Όμιλος για την Επιχειρηματικότητα και την Κοινωνική Οικονομία, accessed May 2021, text at: https://ekogreece.com/wp-content/uploads/2019/10/YFA_Financial-Literacy-of-Generation-Z_National-Report_Greece.pdf και ΑΑΔΕ, «Διεύθυνση Φορολογικής και Τελωνειακής Ακαδημίας», accessed May 2021, text at: <https://www.aade.gr/menoy/aade/ekpaideysi/dieythynsi-forologikis-teloneiakis-akadimias/skopos-kai-apostoli>

¹⁶⁶ Βασιλείου Ε. (2021). «Εθνική Αναφορά για την Οικονομική Ευημερία της Γενιάς Z στην Ελλάδα», Όμιλος για την Επιχειρηματικότητα και την Κοινωνική Οικονομία, accessed May 2021, text at: https://ekogreece.com/wp-content/uploads/2019/10/YFA_Financial-Literacy-of-Generation-Z_National-Report_Greece.pdf και Ινστιτούτο Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού, accessed April 2021, text at: <https://www.gfli.gr>

¹⁶⁷ Βασιλείου Ε. (2021). «Εθνική Αναφορά για την Οικονομική Ευημερία της Γενιάς Z στην Ελλάδα», Όμιλος για την Επιχειρηματικότητα και την Κοινωνική Οικονομία, accessed May 2021, text at: https://ekogreece.com/wp-content/uploads/2019/10/YFA_Financial-Literacy-of-Generation-Z_National-Report_Greece.pdf

Γ. Προτάσεις για τη Βελτίωση του Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού των Γυναικών στην Ελλάδα

- Δεδομένου του χαμηλού επιπέδου χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στη χώρα μας ανεξαρτήτως φύλου, αλλά και των σημαντικών πλεονεκτημάτων από τη βελτίωση των γνώσεων και δεξιοτήτων των πολιτών στο πεδίο αυτό, καθίσταται επιτακτική η ανάπτυξη μιας **εθνικής στρατηγικής για τη χρηματοοικονομική εκπαίδευση** στην Ελλάδα.
- Μια τέτοια προσέγγιση οφείλει να λαμβάνει υπόψη τα ερευνητικά δεδομένα που αναδεικνύουν τις **αδυναμίες και ελλείψεις** που εντοπίζονται στον πληθυσμό γενικότερα, αλλά και σε επιμέρους πληθυσμιακές ομάδες όπως οι γυναίκες, οι νέοι, οι ηλικιωμένοι και τα άτομα χαμηλότερου εισοδήματος. Υπενθυμίζουμε ότι, με βάση την έρευνά μας, ο οικονομικός αναλφαριθμητισμός εμφανίζεται εντονότερος στις πιο μεγάλες ηλικίες και στις λιγότερο ευκατάστατες κοινωνικές ομάδες στη χώρα μας.
- Σε μια χώρα όπου το επίπεδο του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού είναι εν γένει ιδιαίτερα χαμηλό, η αξία του να πετύχει κανείς **πρώιμες νίκες** στο πεδίο αυτό, εντοπίζοντας επιμέρους πεδία στα οποία μπορεί να εξασφαλίσει εύκολα μια σημαντική διαφορά, ενεργοποιώντας τη διάθεση και το ενδιαφέρον για μια συνολικότερη βελτίωση, είναι μεγάλη.
- Για παράδειγμα, με βάση την έρευνά μας, στο επίπεδο των γνώσεων, οι γυναίκες εμφανίζουν υψηλότερα επίπεδα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού

από τους άνδρες, με εξαίρεση κάποιες ηλικιακές κατηγορίες, εμφανίζουν όμως **σημαντικές διαφοροποιήσεις** στην οικονομική συμπεριφορά και ενημέρωση, στην αυτοπεποίθηση, αλλά και στις πεποιθήσεις τους σχετικά με τα οικονομικά θέματα. Αντίστοιχα, οι γυναίκες φαίνεται να διαφοροποιούνται από τους άνδρες στα πιο σύνθετα προϊόντα (επενδύσεις, ασφάλειες, δάνεια, φορολογική δήλωση), δεν υπολείπονται, δηλαδή, στην «οικονομία» γενικά αλλά στις πιο **τεχνικές πλευρές** της. Ένα εκπαιδευτικό πρόγραμμα που απευθύνεται σε γυναίκες, για να είναι αποτελεσματικό, πρέπει να λαμβάνει υπόψη αυτές τις διαφοροποιήσεις στον σχεδιασμό του.

- Ως εκ τούτου, **πυλοτικά προγράμματα** θα μπορούσαν να παίξουν καταλυτικό ρόλο στην κατάρτιση ενός τέτοιου σχεδίου, ενώ η στόχευση επιμέρους ενεργειών σε συγκεκριμένες υπο-ομάδες –στις ανάγκες και στα ειδικά χαρακτηριστικά τους– είναι μια προσέγγιση που αναδεικνύεται ως κατεξοχήν αποτελεσματική με βάση αντίστοιχες πρακτικές διεθνώς.
- Με δεδομένο ότι η χρηματοοικονομική εκπαίδευση πρέπει να ξεκινά στο σχολείο και να χτίζεται σταδιακά και ενεργά στη διάρκεια της ζωής ενός ατόμου, προσαρμοζόμενη και στις συνθήκες ζωής που αλλάζουν, στην κατάρτιση ενός εθνικού σχεδίου κομβικό ρόλο οφείλει να παίξει το **Υπουργείο Παιδείας**, για την περαιτέρω ενσωμάτωση στο σχολικό πρόγραμμα αντίστοιχων εκπαιδευτικών βαθμίδων της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης ως διακριτού πεδίου, αλλά και την ανάπτυξη του ευρύτερου μαθησιακού υπόβαθρου στην αριθμητική και σε άλλα μαθήματα που καθιστούν την πρόσληψη των χρηματοοικονομικών γνώσεων ευκολότερη.
- Η αντίληψη της χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης ως σημαντικού μέρους της **διά βίου μάθησης** στην οποία πρέπει να επενδύσει ένα άτομο σήμερα, ώστε να είναι σε θέση να αντεπεξέλθει στις αυξημένες απαιτήσεις των χρηματοοικονομικών αγορών, σε συνδυασμό με το χαμηλό επίπεδο χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού στη χώρα μας γενικότερα, καθιστούν επίσης σαφές ότι δεν αρκεί μια προσπάθεια που επικεντρώνεται στη νέα γενιά για να αντιστρέψει την εικόνα που έχει διαμορφωθεί. Υπάρχει σημαντικό περιθώριο δράσεων και πρωτοβουλιών **πέρα από το σχολείο**, στις οποίες μπορούν να παίξουν σημαντικό ρόλο πολλαπλά ενδιαφερόμενα μέρη.

- Είναι χαρακτηριστικό ότι στην έρευνά μας καταγράφεται μια **έντονη καχυποψία απέναντι στα χρηματοπιστωτικά ιδρύματα** της χώρας. Ως εκ τούτου, και παρά το γεγονός ότι οι τράπεζες οφείλουν να είναι ένας φυσικός και απαραίτητος συνδιαμορφωτής της εθνικής στρατηγικής για τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό, κρίνεται απαραίτητο να αναληφθεί η ηγετική πρωτοβουλία μιας τέτοιας προσπάθειας από έναν θεσμικό φορέα με θετικό πρόσημο στην ελληνική κοινωνία.
- Έτσι, ενώ η Ελληνική Ένωση Τραπεζών είναι ένας από τους κατεξοχήν ενεργούς φορείς σε ό,τι αφορά τη χρηματοοικονομική εκπαίδευση στην Ελλάδα και είναι σημαντικό να διατηρήσει ηγετικό ρόλο, θα ήταν ιδιαίτερα θετική η συμμετοχή στο εθνικό σχέδιο για τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό μιας **«ομπρέλας» θεσμών, οργανώσεων, φορέων και επιχειρήσεων**, του ιδιωτικού και δημόσιου τομέα, αλλά και της κοινωνίας των πολιτών, τόσο στην κατάρτιση της στρατηγικής αυτής όσο και στην υλοποίηση επιμέρους προγραμμάτων για κάθε κοινό στόχευσης.
- **Ενδεικτικά** αναφέρονται το Υπουργείο Οικονομικών, το Υπουργείο Εργασίας και Κοινωνικών Υποθέσεων, η Τράπεζα της Ελλάδος, χρηματοπιστωτικά ιδρύματα, fintech εταιρείες, μεγάλες ιδιωτικές εταιρείες, επαγγελματικές ενώσεις, φορείς αρμόδιοι για την προστασία των καταναλωτών, η Γενική Γραμματεία Οικογενειακής Πολιτικής και Ισότητας των Φύλων, οργανισμοί για τη γυναικεία ενδυνάμωση, το Ινστιτούτο Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού κ.ά.
- Με δεδομένο τον σημαντικό ρόλο που μπορεί να διατελέσει ο **εργασιακός χώρος** ως δίαυλος για τη διάχυση της γνώσης και την καλλιέργεια δεξιοτήτων χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, εξαιρετικά θετική θα μπορούσε να είναι η εφαρμογή πιλοτικών ή και μόνιμων/ευρύτερων στη συνέχεια προγραμμάτων χρηματοοικονομικής εκπαίδευσης από μεγάλους εργοδότες της χώρας, ως μια σημαντική παροχή στους εργαζομένους τους, αλλά και ως μια συνεισφορά στη διάχυση χρηματοοικονομικών γνώσεων και δεξιοτήτων στην κοινωνία.
- Στο Εθνικό Σχέδιο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας **«Ελλάδα 2.0»** προβλέπονται σημαντικές ροές χρηματοδότησης για την ενίσχυση των δεξιοτήτων τόσο του ευρύτερου πληθυσμού όσο και επιμέρους ομάδων, κάποιες εκ των οποίων θα μπορούσαν να διοχετευτούν στην κατεύθυνση του

χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού, με έμφαση στην πιστοποίηση, στην αξιολόγηση και την ορθή αξιοποίηση πόρων.

- Το σκέλος της **πιστοποίησης** των σχετικών γνώσεων γενικότερα είναι ένα πεδίο που έχει νόημα να διερευνηθεί παραπάνω, στο πλαίσιο μια εθνικής στρατηγικής για τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό, τόσο γιατί είναι πιθανό να «ξεκλειδώσει» επιπρόσθετους πόρους προς αξιοποίηση (βλ. Ελλάδα 2.0) όσο και γιατί αποτελεί έναν ξεκάθαρο στόχο που θα μπορούσε να ενεργοποιήσει τις/τους ενδιαφερόμενες/ους, αλλά και να λειτουργήσει ως ένα επιπρόσθετο εργαλείο παρακολούθησης της προόδου που θα συντελείται.
- Αντίστοιχα, με δεδομένη την έντονη συμπεριφορική διάσταση της χρηματοοικονομικής παιδείας, η ενίσχυση συγκεκριμένων **θετικών συμπεριφορών** (κατάρτιση σχεδίου δαπανών και προϋπολογισμού, αποπληρωμή χρεών, σταδιακή βελτίωση των αποταμιεύσεων) και η στοχοθεσία, με τη βοήθεια και τεχνολογικών εργαλείων που δίνουν χαρακτήρα gamification, είναι άλλος ένας παράλληλος δίαυλος στον οποίο θα ήταν χρήσιμο να δοθεί έμφαση, τόσο μέσα από θεσμοθετημένα προγράμματα χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού όσο και μέσα από επιμέρους πρωτοβουλίες.
- Μια εξαιρετικά σημαντική διάσταση που αναδείχθηκε από την έρευνά μας και αξίζει να ληφθεί υπόψη στη διαμόρφωση προγραμμάτων χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού στην Ελλάδα, τόσο σε παιδιά και νέους όσο και σε ενήλικες, είναι το εύρημα ότι το έμφυλο χάσμα που παρατηρείται στην αυτοπεποίθηση σχετικά με τα οικονομικά θέματα εξαλείφεται στις γυναίκες που αναλαμβάνουν οι ίδιες, χωρίς την παρουσία κάποιου άνδρα, την οικονομική διαχείριση του νοικοκυριού τους. Αποτελεί, πιθανώς, άλλη μια ένδειξη ότι η **εξοικείωση και η βιωματική ενασχόληση** με τα οικονομικά όχι μόνο αυξάνει εν τοις πράγμασι τις δεξιότητες των ατόμων, αλλά και την αυτοπεποίθησή τους απέναντι στα ζητήματα αυτά, κάτι που πρέπει να ληφθεί υπόψη στο σχεδιασμό των προγραμμάτων χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού.
- Θα ήταν εξαιρετικά προβληματικό αν στην προσπάθεια βελτίωσης του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού στη χώρα μας, τόσο για τις γυναίκες όσο και για τους άνδρες, δεν ληφθεί υπόψη η παρατηρούμενη **αρνητική στάση προς το αντικείμενο των οικονομικών**. Πάνω από το 50% του πληθυσμού θεωρεί τις

τράπεζες και τις πιστωτικές κάρτες επικίνδυνες και τα θέματα αυτά πολύ αγχωτικά, ενώ πολλοί και πολλές θεωρούν τους άνδρες πιο κατάλληλους για να ασχοληθούν με τις δραστηριότητες αυτές. Τα άτομα από χαμηλότερες κοινωνικοοικονομικές τάξεις τηρούν, ως επί το πλείστον, πιο αρνητική στάση απέναντι σε όλα τα θέματα που εξετάσαμε, και ιδιαίτερα απέναντι στον δανεισμό, όμως είναι εντυπωσιακό ότι οι γυναίκες των ανώτερων κοινωνικοοικονομικών τάξεων και οι πιο μορφωμένες δεν δείχνουν περισσότερο φιλική διάθεση απέναντι στα «τεχνικά» οικονομικά θέματα από ό,τι οι γυναίκες των χαμηλότερων τάξεων.

- Ακόμη πιο ανησυχητικό και ενδεικτικό της ανάγκης που υπάρχει για μια επαναπροσέγγιση των χρηματοοικονομικών ζητημάτων σε όλα τα επίπεδα είναι το γεγονός ότι η ενασχόληση με τα χρήματα, το να μιλάμε δηλαδή γι' αυτά και να επιδιώκουμε την απόκτησή τους, έχει **αρνητικό ηθικό πρόσημο** για σημαντική μερίδα πολιτών, περισσότερο δε στις γυναίκες και στις/στους νέες/ους της Generation Z.
- Όλα αυτά τα στοιχεία συνηγορούν στην ισχυρή ανάγκη μιας εκστρατείας ευαισθητοποίησης και ανάδειξης του χρηματοοικονομικού εγγραμματισμού ως **εξαιρετικά σημαντικής πτυχής** για τη ζωή γυναικών και ανδρών στη χώρα μας, ένα πεδίο στο οποίο θα μπορούσαν να επιστρατευτούν μια σειρά από εργαλεία (βίντεο που θα προβάλλουν μια θετική και ενδυναμωτική οπτική, αλλά και αληθινές ιστορίες ατόμων τα οποία θα μοιράζονται τη σχέση τους με τα οικονομικά, δημοφιλείς προσωπικότητες που θα γίνουν «πρέσβεις» καμπάνιας για τον χρηματοοικονομικό αλφαριθμητισμό, διαδικτυακά κουίζ που θα ευαισθητοποιούν χωρίς να αποθαρρύνουν, κάποια εύκολα και ευρέως προσβάσιμα e-learning εργαλεία που θα επιτρέπουν την εξοικείωση και την πρόσληψη βασικών χρηματοοικονομικών γνώσεων με εύληπτο και ευχάριστο τρόπο, μια εθνική εκστρατεία που θα αναδεικνύει την αξία της αποταμίευσης ακόμα κι όταν ο προϋπολογισμός ενός νοικοκυριού είναι περιορισμένος κ.ά.).
- Δεδομένης της **τάσης υποβάθμισης** που προκύπτει από τις απαντήσεις των γυναικών απέναντι στη σημασία του χρηματοοικονομικού αλφαριθμητισμού γενικότερα, αναδεικνύεται ως σημαντική προτεραιότητα η καταπολέμηση των έμφυλων στερεοτύπων και προκαταλήψεων σε ό,τι αφορά τη σχέση των γυναικών με τα οικονομικά, η ενίσχυση της αυτοπεποίθησης των γυναικών για

τη λήψη οικονομικών αποφάσεων, αλλά και η διεύρυνση των ευκαιριών εξοικειώσής τους με τα θέματα αυτά. Ακόμη όμως και η έμφυλη διάσταση των ζητημάτων αυτών εμφανίζει σοβαρά περιθώρια περαιτέρω ανάδειξης, με προφανή οφέλη.

- Τέλος, οι αναφορές που προέκυψαν στις ομάδες εστίασης της έρευνάς μας, αλλά και μια σειρά από ευρήματα της ποσοτικής μας έρευνας, συγκλίνουν στη διαπίστωση ότι οι εμπειρίες της περιόδου της **οικονομικής κρίσης** στη χώρα μας έχουν αφήσει το αποτύπωμά τους στον πληθυσμό. Είναι ένα φορτίο που ασφαλώς επηρεάζει τη σχέση του με τα χρήματα και την οικονομία, όμως μπορεί να αξιοποιηθεί και θετικά, αντλώντας από τα δύσκολα μαθήματα της προηγούμενης περιόδου σε σχέση με τα προσωπικά μας οικονομικά και ενθαρρύνοντας μια διάθεση «επανεκκίνησης» στην περίπτωση που η ελληνική οικονομία δείξει σημάδια ανάκαμψης μετά και την κρίση της πανδημίας.

Ενδεικτική Βιβλιογραφία

Amagir, A., Groot, W., Maassen van den Brink, H. and Wilschut, A. (2017). "A Review of Financial-Literacy Education Programs for Children and Adolescents", *Citizenship, Social and Economics Education*, Vol. 17/1, pp. 56-80, accessed May 2021, text at: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/2047173417719555>

Australian Government, Financial Literacy Foundation (2008). "Financial Literacy: Women Understanding Money", accessed May 2021, text at: <https://financialcapability.gov.au/files/women-understanding-money.pdf>

Βασιλείου Ε. (2021). «Εθνική Αναφορά για την Οικονομική Ευημερία της Γενιάς Z στην Ελλάδα», Όμιλος για την Επιχειρηματικότητα και την Κοινωνική Οικονομία, accessed May 2021, text at: <https://ekogreece.com/wp-content/uploads/2019/10/YFA-Financial-Literacy-of-Generation-Z-National-Report-Greece.pdf>

Bernheim, B.D. and Garrett, D.M. (2003). "The Effects of Financial Education in the Workplace: Evidence from a Survey of Households", *Journal of Public Economics*, Vol. 87/7-8, pp. 1.487-1.519, accessed May 2021, text at: https://econpapers.repec.org/article/eeepubeco/v_3a87_3ay_3a2003_3ai_3a7-8_3ap_3a1487-1519.htm

Burkhauser, R.V., Giles, P., Lillard, D.R. and Schwarze, J. (2005). "Until Death Do Us Part: An Analysis of the Economic Well-Being of Widows in Four Countries", *The Journals of Gerontology*, Vol. B60/5, pp. S238-S246, accessed May 2021, text at: <https://doi.org/10.1093/geronb/60.5.S238>

Chang, M. (2012). *Shortchanged: Why Women Have Less Wealth and What Can Be Done About It*, Oxford: Oxford University Press

Demirgüç-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D., Ansar, S. and Hess, J. (2017). "The 2017 Global Findex Database: Measuring Financial Inclusion and the Fintech Revolution", World Bank Group, accessed May 2021, text at: <https://globalfindex.worldbank.org/>

Demirguc-Kunt, A., Klapper, L., Singer, D. and Van Oudheusden, P. (2015). "The Global Findex Database 2014: Measuring Financial Inclusion Around the World", World Bank Group, accessed May 2021, text at: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/187761468179367706/pdf/WPS7255.pdf>

DeVaney, S.A., Gorham, L., Bechman, J.C. and Haldeman, V. (1995). "Saving and Investing for Retirement: The Effect of a Financial Education Program", *Family Economics and Resource Management Biennial*, Vol. 21, pp. 71-80.

European Banking Federation (2020). "Financial Literacy Playbook for Europe", accessed May 2021, text at <https://www.ebf.eu/wp-content/uploads/2020/11/EBF-Financial-Literacy-Playbook-for-Europe.pdf>

European Central Bank (2006). "The Role of Central Banks in Economic and Personal Finance", accessed May 2021, text at: <https://www.ecb.europa.eu/press/key/date/2006/html/sp060929.en.html>

Fonseca, R., Mullen, K.J., Zamarro, G. and Zissimopoulos, J. (2012). "What Explains the Gender Gap in Financial Literacy? The Role of Household Decision Making", *The Journal of Consumer Affairs*, Vol. 46/1, pp. 90-106, accessed May 2021, text at: <https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.2011.01221.x>

gohenry (2019). "The Youth Economy Report", accessed May 2021, text at: https://1876cad11841d99f827f-cf6c87344c85d257a917e31723d0a314.ssl.cf3.rackcdn.com/youth_economy_report_2019/gohenry%20-%20Youth%20Economy%20Report%202019.pdf

Habschick, M., Seidl, B. and Evers, J. (2007). "Survey of Financial Literacy Schemes in the EU27", Evers & Jung, accessed May 2021, text at: https://edufinanciera.com/wp-content/uploads/2014/02/report_survey_en.pdf

Hasler, A. and Lusardi, A. (2017). "The Gender Gap in Financial Literacy: A Global Perspective", Global Financial Literacy Excellence Center, accessed May 2021, text at: <https://gflec.org/wp-content/uploads/2017/07/The-Gender-Gap-in-Financial-Literacy-A-Global-Perspective-Report.pdf>

Hathaway, I. and Khatiwada, S. (2008). "Do Financial Education Programs Work?", Federal Reserve Bank of Cleveland, accessed May 2021, text at: <https://www.clevelandfed.org/newsroom-and-events/publications/working-papers/working-papers-archives/2008-working-papers/wp-0803-do-financial-education-programs-work.aspx>

Hsu, J.W. (2011). "Aging and Strategic Learning: The Impact of Spousal Incentives on Financial Literacy", Federal Reserve Board, accessed May 2021, text at: <https://www.federalreserve.gov/pubs/feds/2011/201153/201153pap.pdf>

Hung, A., Yoong, J. and Brown, E. (2013). "Women and Financial Literacy: OECD/INFE Evidence, Survey and Policy Responses", OECD, accessed May 2021, text at: http://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/TrustFund2013_OECD_INFE_Women_and_Fin_Lit.pdf

Hung, A., Yoong, J. and Brown, E. (2012). "Empowering Women Through Financial Awareness and Education", OECD, accessed May 2021, text at: <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/5k9d5v6kh56g-en.pdf?expires=1621962337&id=id&accname=guest&checksum=349B3D80ACA496F07C2FB3D8B9BEBFCA>

iGrad (2019). "Best Practices for a Campus-Wide Financial Literacy Initiative", accessed May 2021, text at: <https://www.igradfinancialwellness.com/financial-literacy-resources/best-practices/>

International Monetary Fund (2014). "Empowerment Through Financial Inclusion, Address to the International Forum for Financial Inclusion by Christine Lagarde, Managing Director, International Monetary Fund", accessed May 2021, text at: <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp062614a>

Klapper, L., Lusardi, A. and Van Oudheusden, P. (2014). "Financial Literacy Around the World: Insights from the Standard & Poor's Ratings Services Global Financial Literacy Survey", accessed May 2021, text at: https://www.cssf.lu/wp-content/uploads/S_P_Survey.pdf

Loibl, C. and Hira, T.K. (2006). "A Workplace and Gender-Related Perspective on Financial Planning Information Sources and Knowledge Outcomes", *Financial Services Review*, accessed May 2021, text at: https://www.researchgate.net/publication/228769906_A_Workplace_and_Gender-Related_Perspective_on_Financial_Planning_Information_Sources_and_Knowledge_Outcomes

Lusardi, A. (2004). "Saving and the Effectiveness of Financial Education" in Mitchell, O.S. and Utkus S. (Eds.), *Pension Design and Structure: New Lessons from Behavioral Finance*, Oxford: Oxford University Press, pp. 157-184, accessed May 2021, text at: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=476022

Lusardi, A. (2008). "Financial Literacy: An Essential Tool for Informed Consumer Choice?", National Bureau of Economic Research, accessed May 2021, text at: <https://www.nber.org/papers/w14084>

Lusardi, A. (2014). "The Effectiveness of Financial Literacy Programs", accessed May 2021, text at: <https://gflec.org/wp-content/uploads/2015/07/Stanford-Center-on-Longevity-presentation-Effectiveness-of-Financial-Education-Programs-Sept-30-2014.pdf>

Lusardi, A. (2019). "How Employers Can Help Improve Financial Literacy", *Employee Benefits*, accessed May 2021, text at: <https://employeebenefits.co.uk/annamaria-lusardi-financial-literacy/>

Lusardi, A. and Mitchell, O.S. (2007). "Financial Literacy and Retirement Preparedness: Evidence and Implications for Financial Education", *Business Economics*, Vol. 42/1, pp. 35-44, accessed May 2021, text at: https://www.researchgate.net/publication/225566633_Financial_Literacy_and_Retirement_Preparedness_Evidence_and_Implications_for_Financial_Education

Lusardi, A. and Mitchell, O.S. (2008). "Planning and Financial Literacy: How Do Women Fare?", *American Economic Review*, Vol. 98/2, pp. 413-417, accessed May 2021, text at: <http://ideas.repec.org/a/aea/aecrev/v98y2008i2p413-17.html>

Lusardi, A. and Mitchell, O.S. (2011). "Financial Literacy Around the World: an Overview", National Bureau of Economic Research, accessed May 2021, text at: <https://www.nber.org/papers/w17107>

Lusardi, A. and Mitchell, O.S. (2011). "Financial Literacy and Planning: Implications for Retirement Wellbeing" in Mitchell, O. and A. Lusardi (Eds.), *Financial Literacy: Implications for Retirement Security and the Financial Marketplace*, Oxford: Oxford University Press

Merrill, a Bank of America Company (2020). "Seeing the Unseen: The Role Gender Plays in Wealth Management", accessed May 2021, text at: <https://mlaem.fs.ml.com/content/dam/ML/Registration/seeing-the-unseen-whitepaper.pdf>

Miller, M., Reichelstein, J., Salas, C. and Zia, B. (2015). "Can You Help Someone Become Financially Capable? A Meta-Analysis of the Literature", *World Bank Research Observer*, Vol. 30/2, pp. 220-246, accessed May 2021, text at: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/26000>

Moore, D. (2003). "Survey of Financial Literacy in Washington State: Knowledge, Behavior, Attitudes, and Experiences", Washington State University Social and Economic Sciences Research Center, accessed May 2021, text at:

https://www.researchgate.net/publication/265728242_Survey_of_Financial_Literacy_in_Washington_State_Knowledge_behavior_Attitudes_and_Experiences

OECD (2005). "Improving Financial Literacy Analysis of Issues and Policies", accessed May 2021, text at: https://read.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/improving-financial-literacy_9789264012578-en#page1

OECD (2005). "Recommendation on Principles and Good Practices for Financial Education and Awareness", accessed May 2021, text at: <https://www.oecd.org/daf/fin/financial-education/35108560.pdf>

OECD (2011). "Measuring Financial Literacy: Core Questionnaire in Measuring Financial Literacy", accessed May 2021, text at: <https://www.oecd.org/finance/financial-education/49319977.pdf>

OECD (2016). "OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies", accessed May 2021, text at: www.oecd.org/finance/OECD-INFE-International-Survey-of-Adult-Financial-Literacy-Competencies.pdf

OECD (2016). "Financial Education in Europe: Trends and Recent Developments", accessed May 2021, text at: https://read.oecd-ilibrary.org/finance-and-investment/financial-education-in-europe_9789264254855-en

OECD (2016). "OECD/INFE International Survey of Adult Financial Literacy Competencies", accessed May 2021, text at: www.oecd.org/finance/OECD-INFE-International-Survey-of-Adult-Financial-Literacy-Competencies.pdf

OECD (2020). "2020 International Survey of Adult Financial Literacy", accessed May 2021, text at: <https://www.oecd.org/finance/education/oecd-infe-2020-international-survey-of-adult-financial-literacy.pdf>

Philippas, N.D. and Avdoulas, C. (2019). "Financial Literacy and Financial Well-Being Among Generation-Z University Students: Evidence from Greece", *The European Journal of Finance*, Vol. 26/4-5, pp. 360-381, accessed May 2021, text at: <https://doi.org/10.1080/1351847X.2019.1701512>

Skonieczna, A. and Castellano, L. (2020). "Gender Smart Financing Investing In and With Women: Opportunities for Europe", accessed May 2021, text at: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/economy-finance/dp129_en.pdf

Τζώρα, Β.Α. (2019). «Μέτρηση του Χρηματοοικονομικού Αλφαριθμητισμού στην Ελλάδα: Κατασκευή Εθνικών Δεικτών Αναφοράς και Προτεινόμενες Δράσεις», accessed May 2021, text at: <https://dione.lib.unipi.gr/xmlui/handle/unipi/11915>

The University of Michigan (2018). "The University of Michigan Health and Retirement Study", accessed May 2021, text at: <https://hrs.isr.umich.edu/about>

Spencera, S.J., Steele, C.M. and Quinn, D.M. (1999). "Stereotype Threat and Women's Math Performance", *Journal of Experimental Social Psychology*, Vol. 35/1, pp. 4-28, accessed May 2021, text at: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0022103198913737#ae-p-abstract-id7>

Stanford Center on Longevity. "The Women's Financial Security Project", accessed May 2021, text at: <https://longevity.stanford.edu/spotlight-on-womens-financial-security/>

The World Bank (2014). "Financial Education Programs and Strategies: Approaches and Available Resources", accessed May 2021, text at: <http://documents1.worldbank.org/curated/en/901211472719528753/pdf/108104-BRI-FinancialEducationProgramsandStrategies-PUBLIC.pdf>

UBS (2019). "Investor Watch Report of 2019", accessed May 2021, text at: <https://www.ubs.com/global/en/media/display-page-ndp//en-20190306-study-reveals-multi-generational-problem.html>

U.S. Financial Literacy and Education Commission (2020). "U.S. National Strategy for Financial Literacy 2020", accessed May 2021, text at: <https://home.treasury.gov/system/files/136/US-National-Strategy-Financial-Literacy-2020.pdf>

World Economic Forum (2021). "Global Gender Gap Report 2021", accessed May 2021, text at: http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf

Willis, L.E. (2011). "The Financial Education Fallacy", *American Economic Review*, Vol. 101/3, pp. 429-434, accessed May 2021, text at: <https://www.aeaweb.org/articles/pdf/doi/10.1257/aer.101.3.429>

Zissimopoulos, J., Karney, B. and Rauer, A. (2008). "Marital Histories and Economic Well-Being", Michigan Retirement Research Center, accessed May 2021, text at: https://www.researchgate.net/publication/46448446_Marital_Histories_and_Economic_Well-Being